

דדנה של ישדאל לשגשוג כלכלי וחדרת

עורכים: איתמר יקיר ומיכאל שראל

פורום קהלת לכלכלה

אדר תשע"ח | מרץ 2018

דדנה של ישראל לשגשוג כלכלי וחברתי

פורום קהלת לכלכלה

אדר תשע"ח | מרץ 2018

עורכים: איתמר יקיר ומיכאל שראל

זדנה של ישראל לשגשוג כלכלי וחדותי

עורכים: איתמר יקיר ומיכאל שראל

השתתפו בהכנת הספר:

ראש פורום קהלת לכללה: ד"ר מיכאל שראל.

חוקרים: ד"ר אשר מאיר, ד"ר אורי כץ, ד"ר אבי טילמן, איתמר יקיר,
איציק פנחס, זיו רובין, יעקב חן-ציון, אריאל קרלינסקי ושמואל אפלבוים.

הופק על-ידי פורום קהלת לכללה בחסות קרן תקווה

מהדורה מלאה, אדר תשע"ח, מרץ 2018

מסת"ב: 978-965-7674-45-1 ISBN:

תודתנו נתונה ל: דוד מעגן, מאיה חושן, מאיר רובין, משה קופל, ירדן גלבע,
אהרן גרבר, גלעד גייבל, דור מאיר, דניאל שוורץ ורועי שלזינגר.

TIKVAH

תוכן העניינים

פרק 4:	ההתיישבות העירונית בישראל	58
פרק 5:	ירושלים	72
פרק 6:	הרגולציה בשוקי המוצרים בישראל	90
פרק 7:	היבטים של רמת חיים	102

הקדמה	4	
פרק 1:	תשומות ותוצאות בחינוך	6
פרק 2:	השכלה עודפת	28
פרק 3:	השלכות השינויים הדמוגרפיים	
על רמת החיים בישראל	42	

הקדמה

בשנים האחרונות עומדת במוקד השיח הכלכלי בישראל סוגיית פיריון העבודה. העלאת רמת הפיריון מהווה מפתח לשיפור עתידי ברמת החיים במדינה. ואולם, העלאה זו נעשית עם הזמן מאתגרת יותר ויותר בהתחשב במבנה הכלכלה הישראלית ובשינויים הדמוגרפיים שעוברים על החברה. רוב הענפים במשק אינם מאופיינים ברמת התכום והחדשנות המאפיינת את ענפי ההיי-טק ואינם מביאים לידי מיצוי את הידע שנצבר בענפים אלו, אשר בהם מצויה ישראל בחזית העולמית. ענפי ההיי-טק חשופים לתחרות בינלאומית ונהנים מגמישות תעסוקתית גבוהה יחסית, בניגוד לענפים אחרים במשק המתאפיינים בהסכמים קיבוציים, קשיחות העסקה וחסמים שונים לתחרות בינלאומית. בנוסף לכך משקלם באוכלוסייה של ציבורים המאופיינים ברמת פיריון עבודה נמוכה – בעיקר ערבים וחרדים – הולך וגדל. בעשור החולף נהנה המשק הישראלי מן המאמצים הרבים שהושקעו בהגדלת שיעורי התעסוקה של אוכלוסיות אלו. כיום ובשנים האחרונות מעוצבים המהלכים להגדלת פיריון העבודה – בכלל המשק

ובפרט בקרב האוכלוסיות שהצטרפו לשוק העבודה ברמות ההכנסה הנמוכות. מהלכים אלו הם לכאורה מורכבים ומאתגרים יותר בהשוואה לאלו שנעשו בתחום התעסוקה, שכן הם נוגעים למגוון רחב יותר של מאפיינים וגורמים.

הרמה הנמוכה של פיריון העבודה אינה נחלתם של החרדים והערבים בלבד; והיא ניכרת במשק בכללותו ובענפים השונים. האמצעים להעלאת רמת הפיריון במשק משתייכים לשני סוגים עיקריים: שינויים במאפייני העובדים, ושינויים במאפייני המשק. שינויים במאפייני העובדים עניינם בראש ובראשונה הגדלת ההון האנושי באמצעות חינוך, הכשרה וצבירת ניסיון בשלבים השונים של חיי הפרט. שינויים במאפייני המשק, למשל בתחומי התשתית והרגולציה, מטרתם לאפשר לפרטים להביא לידי ביטוי ביתר קלות את ההון האנושי שברשותם בסביבה תחרותית ומתוחכמת: לפתח חברות ומיזמים, להעסיק ולהיות מועסקים במשרות איכותיות שבגינן ניתן שכר אטרקטיבי; וליצור ולאפשר את מכירתם של מוצרים ושירותים איכותיים במחירים תחרותיים.

בספר התרשימים השלישי מבית פורום קהלת לכלכלה ניתן ביטוי לשני כיוונים אלו: מאפייני העובדים ומאפייני המשק. שלושת הפרקים הראשונים משקפים את המצב בשלושה שלבים שונים שבהם נוצר, מתעצב ובא לידי ביטוי ההון האנושי. [הפרק הראשון](#) עוסק בתשומות ותוצאות של בתי הספר בישראל. שני החתכים שבמוקד הם ההישגים של תלמידי ישראל בבחינות הבינלאומיות מזה, והשכר והמאפיינים השונים של המורים בישראל מזה. [הפרק השני](#) עוסק ברכישת השכלה

מאפיינים אלו מציבים אתגר מיוחד לגבי הפיתוח העירוני של ישראל. עוד בהקשר המרחבי, [הפרק החמישי](#) מוקדש לבחינת מצבה של העיר ירושלים, 50 שנים לאחר מלחמת ששת הימים. בפרק זה נבחנות שתי תמות מרכזיות, שהן במידת-מה מנוגדות: מחד, מגמות כלכליות-חברתיות שהשפיעו בעשור האחרון על ירושלים ועשויות להשפיע בעשורים הקרובים על כלל מדינת ישראל; ומאידך, היחס בין התהליכים שחלו בעיר עצמה לבין התהליכים המקבילים שחלו ברמת המטרופולין של ירושלים, שברובם מנוגדים בטיבם לתהליכים הראשונים.

[הפרק השביעי](#) והאחרון מציג סקירה של היבטים שונים של רמת-החיים בישראל, כולל הכנסות, שכר, ואי-שוויון.

גם השנה נשמח להערות והארות מקהל הקוראים – באמצעות הדוא"ל office@kohelet.org.il. באמצעות כתובת זו ניתן גם להזמין עותקים קשיחים של ספר התרשימים ושל פרסומים אחרים של פורום קהלת לכלכלה שיצאו לאור לאחרונה.

והכשרה במסגרת המוסדות להשכלה גבוהה. בפרק זה נדונה התופעה של "השכלת יתר", כלומר המצב שבו פרטים רבים משקיעים זמן ומאמץ בהכשרה במסגרת המוסדות האקדמיים לכאורה שלא לצורך; ובאופן שאינו מגדיל את ההון האנושי שברשותם ולכן גם לא את רמת פריון העבודה והזדמנויות התעסוקה שלהם. [הפרק השלישי](#), החותם מקבץ זה, עוסק בהשפעה של רמת המיומנות של הפרטים, בשילוב המגמות הדמוגרפיות, על רמת החיים במדינה. נתוני סקר מיומנויות הבוגרים בו השתתפה ישראל מאפשרים לסמן את התחומים והאוכלוסיות ששינוי רמת המיומנות שלהן עשוי לתרום רבות להגדלת פריון העבודה; ולכן גם את ההידרדרות הפוטנציאלית שתיגרם בפריון, בהכנסה וברמת החיים אם לא ייצלחו מהלכים אלו – בהתחשב בשינויים הדמוגרפיים הצפויים.

בצורה דומה, [הפרק השישי](#) בספר מספק מבט על מצב הרגולציה הישראלית בהשוואה בינלאומית. ביקורת על רמת הרגולציה בישראל והשפעתה השלילית על הדינמיות של הכלכלה רווחת כיום בשיח הציבורי. נתוני דוח ה־OECD בנושא הרגולציה בשוקי המוצרים מראים שהמצב הרגולטורי בישראל אכן גרוע מאוד: ישראל ממוקמת בתחתית קבוצת המדינות המפותחות כמעט בכל אחד מהמדדים ומדדי המשנה הנסקרים בדוח.

גם השנה ניתן מקום מרכזי בספר לממד המרחבי של המציאות הכלכלית-חברתית. [הפרק הרביעי](#) עוסק בעיור בישראל ודן במגמות המסתמנות בתחום זה. מבחינת קצב גידול האוכלוסייה ישראל חריגה מאוד בנוף המדינות המפותחות, ולפיכך גם קצב הצטופפות שלה גבוה מאוד.

תשומות ותוצאות בחינוך

שכר המורים והישגי התלמידים
// איתמר יקיר ושמואל אפלבוים

הקדמה

של המורים החדשים מקורו בעובדה שבשנים האחרונות כרבע מהמורים החדשים מגיעים מן המסלולים להסבת אקדמאים.

רמת האוריינות המתמטית והמדעית של תלמידי ישראל נמוכה למדי, כפי שניתן ללמוד ממיקומה היחסי הדומה של ישראל בשני המבחנים הבינלאומיים שהתקיימו בשנת 2015, פיזה וטימס. ישראל מוקמה בשנת 2015 במקום ה-30 מבין 35 מדינות ה-OECD שתלמידיהן נבחנו בבחינת פיזה.

יחד עם זאת, הממוצע הישראלי מסתיר את הפער הגדול מאוד בין דוברי עברית לדוברי ערבית. בעוד שהתלמידים דוברי העברית קרובים לממוצע המדינות המפותחות בכל תחומי הבחינה, התלמידים דוברי הערבית מצויים בתחתית הדירוג של המדינות המשתתפות בבחינה.

אנו ממליצים על אימוץ הצעדים הבאים: העלאת רמת השכר בקרב המורים המתחילים על-מנת להגדיל את האטרקטיביות של המקצוע בקרב מועמדים איכותיים; עדכון מנגנון השכר כך שישקף גם את תפקודם והישגיהם של המורים – במקביל להחלשת משקלו של מרכיב הותק; הגדלת הגמישות התעסוקתית והסמכות הנתונה לכך בידי מנהלי בתי הספר.

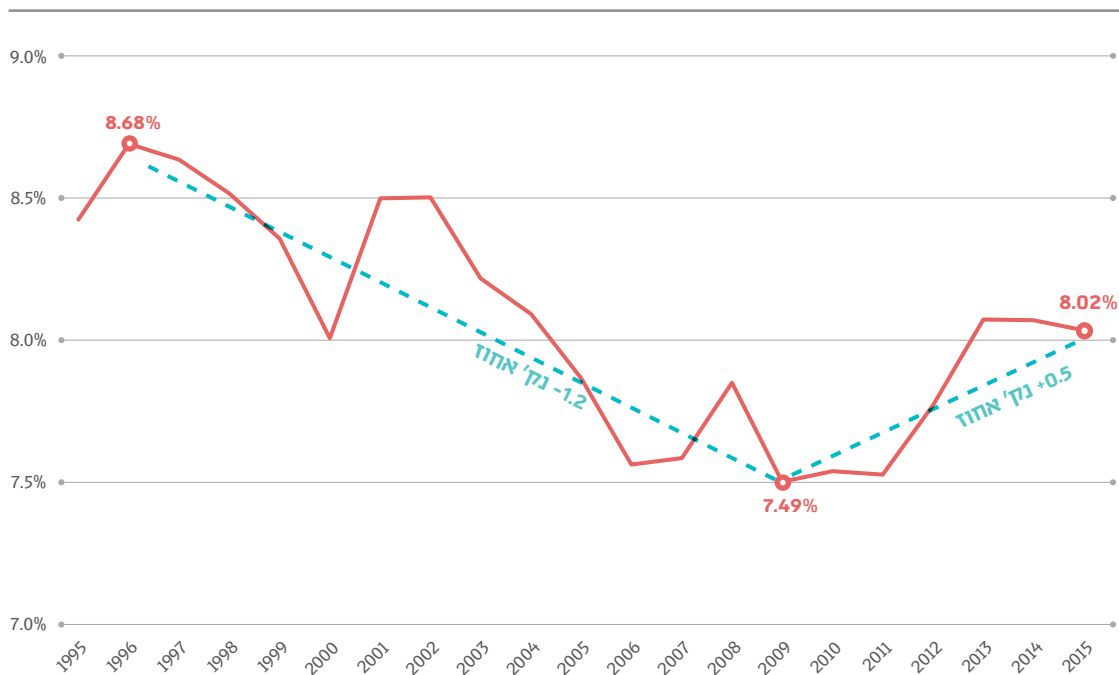
העשור האחרון התאפיין בהגדלה מחדש של ההוצאה על חינוך יחסית לתוצר – בפרט על רקע הגידול בהוצאה על חינוך יסודי, חינוך קדם-יסודי והשכלה גבוהה. הגידול בהוצאה על חינוך היה ניכר גם יחסית לשינוי במספר התלמידים; והוא משקף במישרין את הגידול המשמעותי שחל בשכר המורים, שכן עיקר ההוצאה על חינוך היא הוצאות שכר.

שכרם של המורים המבוגרים גדל בקצב מהיר יותר לאורך העשור בהשוואה לשכר הצעירים. משכך, מידת התלילות של שכר המורים כתלות בגיל גדלה. ואולם, גם בתחילת התקופה היחס בין שכר המורים הותיקים לשכר המורים הצעירים היה גבוה באופן חריג בהשוואה למציאות הרווחת במדינות מפותחות אחרות ובענפים אחרים במשק הישראלי. פערי השכר בין מתחילים לותיקים רומזים ששכר המורים בישראל מושפע באופן קיצוני וכמעט בלעדי ממרכיב הוותק – ועובדה זו מקבלת משנה תוקף כאשר נבחן מנגנון קביעת השכר של המורים. קשה לשער ששיפורים עתידיים באיכות ההוראה יגיעו מהגדלת מספר שנות ההשכלה של המורים בעתיד, שכן כבר היום שיעור המורים החדשים בעלי הכשרה אקדמית הולך ומתקרב ל-100%.

ציוני הפסיכומטרי של סטודנטים להוראה ומורים חדשים השתפרו במידת-מה בשנים האחרונות, אך בהשוואה לתחומי-לימוד אחרים הם עדיין מצויים בתחתית הרשימה. חלק מן השיפור בפרופיל הפסיכומטרי

1.1

ההוצאה הלאומית לחינוך, באחוזי תוצר*

לאחר ירידה שחלה בהוצאה על חינוך ביחס לתוצר מאז 1996, התאפיינו השנים האחרונות בהגדלה מחדש של ההוצאה הלאומית על חינוך.

המרכיב העיקרי של ההוצאה על חינוך הוא עלויות השכר של עובדי מערכת החינוך. השינויים שחלו בהוצאה הלאומית על חינוך משקפים בראש ובראשונה את השינוי שחל בתקופה זו בשכר הממוצע של המורים.

* לרבות השכלה גבוהה וגני ילדים וללא הוצאה על ספרי לימוד.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות)

ישראל ממוקמת גבוה מבחינת ההוצאה על חינוך כאחוז מהתוצר אך במקום נמוך מבחינת ההוצאה לתלמיד כאחוז מהתוצר לנפש.

// 1.2

הוצאה על מוסדות חינוך (יסודי ועל-יסודי) באחוזי תוצר, 2014

הוצאה לתלמיד כאחוז מהתוצר לנפש, 2014

* בשל הבדלים מתודולוגיים, קיימים פערים בין נתוני ה-OECD לנתוני הלמ"ס.

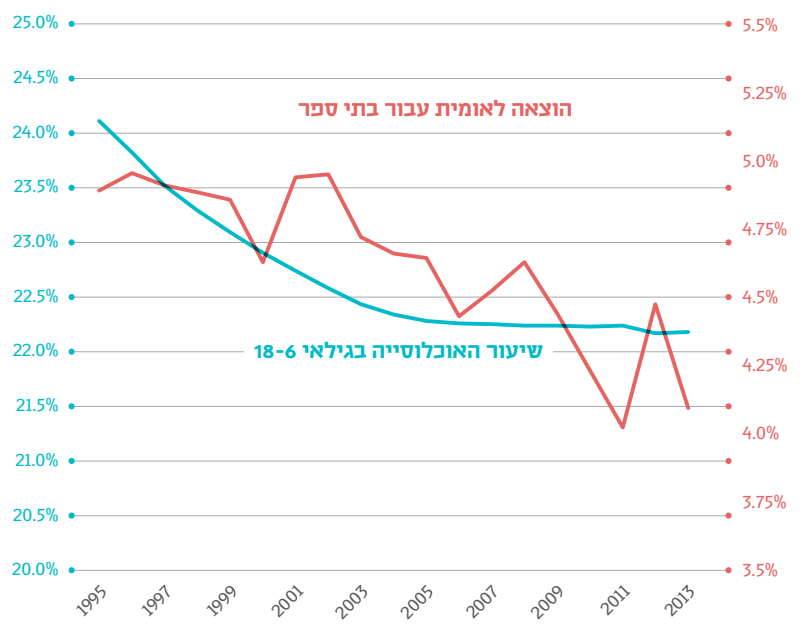
** עד שנת 2014, השנה האחרונה עבורה זמינים נתונים אלו, יושמה רפורמת 'עוז לתמורה' רק בכמחצית מבתי הספר התיכוניים. משום-כך, הנתון לשנת 2017 אמור להיות גבוה יותר.

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD

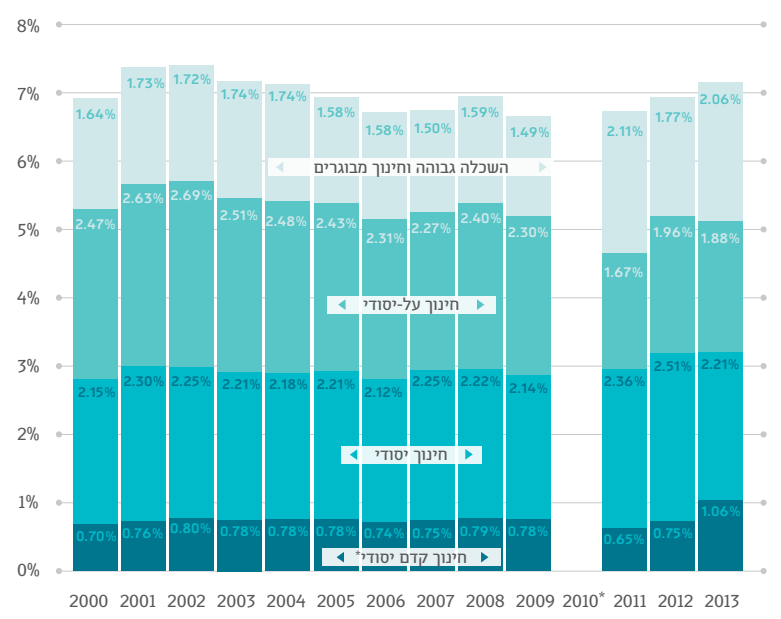
ההוצאה הלאומית על בתי ספר, כאחוז מהתוצר, ירדה יחד עם הקיטון בשיעור האוכלוסייה הצעירה.

// 1.3

ההוצאה הלאומית על בתי ספר ושיעור האוכלוסייה הצעירה, אחוזי תוצר ושיעור מכלל האוכלוסייה

ההוצאה הלאומית על חינוך, לפי שלבים, אחוזי תוצר

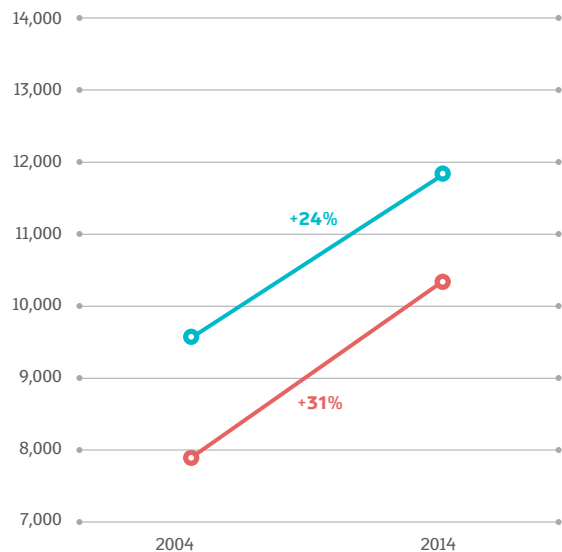
* נתון חסר

** ללא הוצאה על הרכיבים הבאים: מנהל כללי, ספרי לימוד, הוצאה להשקעות והעברות הון. מקורות: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות).

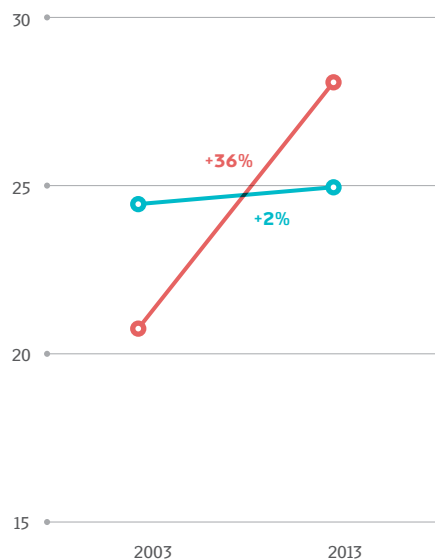
הגידול בשכר המורים משתקף בגידול שחל בהוצאה הלאומית על חינוך - שהיה משמעותי ברוב החתכים.

1.4

שכר חודשי לעובד הוראה,
באלפי שקלים, במחירי 2014

ההוצאה השוטפת לתלמיד,
באלפי שקלים, במחירי 2014

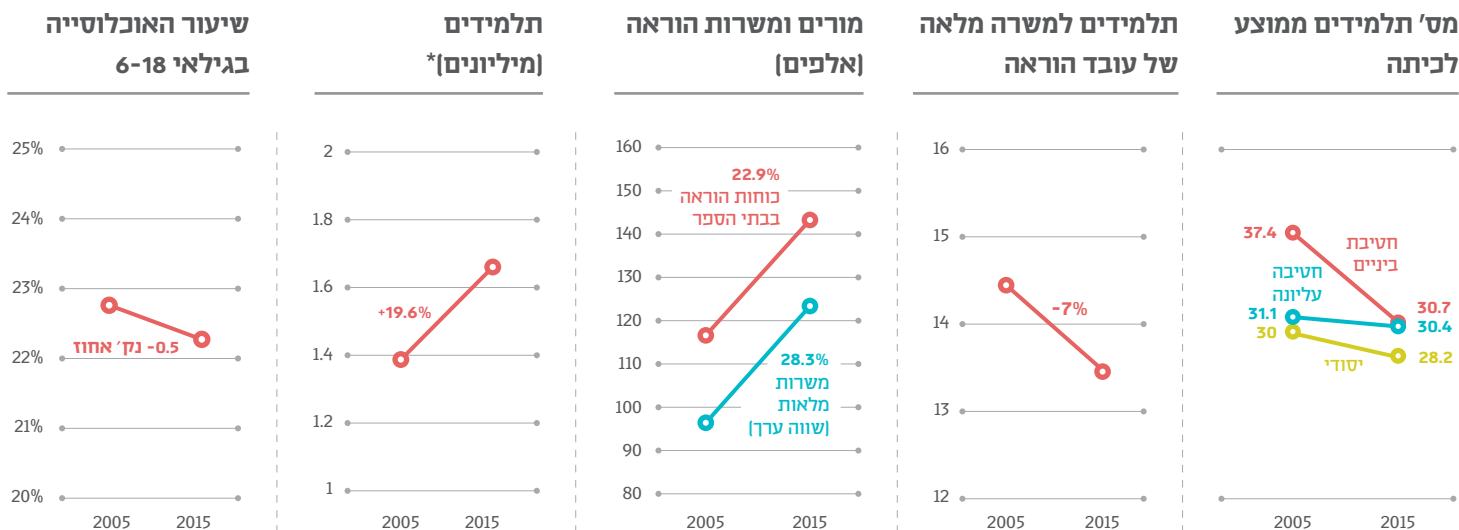
ההוצאה השוטפת לתלמיד כאחוז
מהתוצר לנפש

מקורות: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס: "הודעה לעיתונות 259/2016: ההוצאה הלאומית לחינוך 2013-2015", "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות), "הודעה לעיתונות 388/2016: מגמות בשכרם של עובדי הוראה 2014-2003"

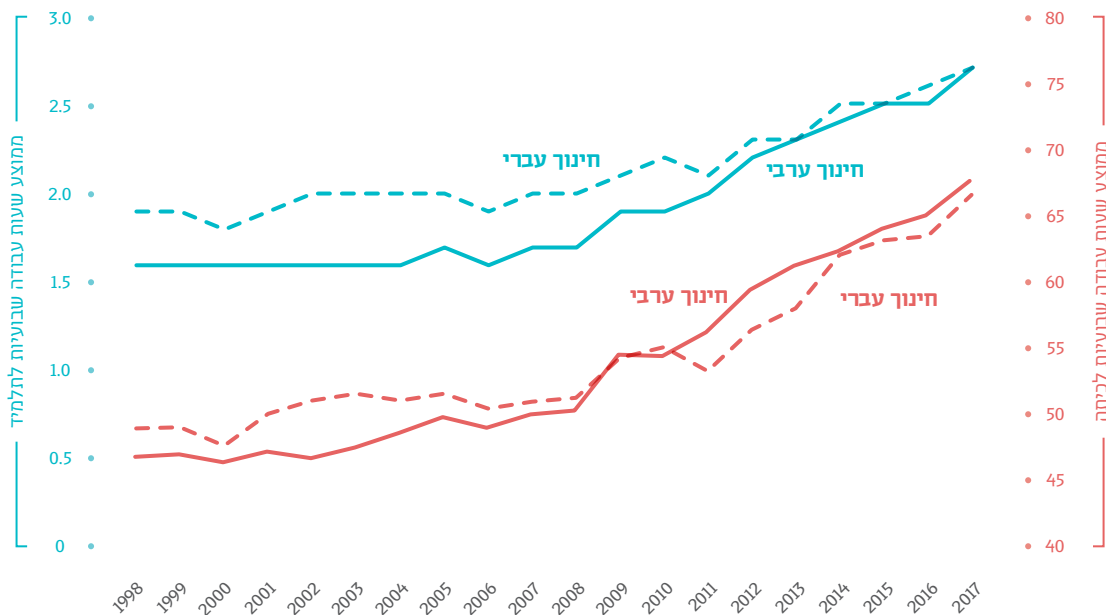
1.5 //

הגידול בהוצאה על חינוך, בשילוב עם המגמות הדמוגרפיות, הביא להקטנה של הצפיפות בכיתות ולהקטנה מתונה של היחס בין מספר התלמידים למספר המורים.

* תלמידי בתי ספר בלבד - ללא השכלה גבוהה וקדם-יסודי מקור: נתוני הלמ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות); משרד החינוך, מינהל כלכלה ותקציבים: "עובדות ונתונים 2016". חלק מהנתונים עובדו על-ידי פורום קהלת לכללה.

ממוצע שעות עבודה של עובדי הוראה

מקור: למ"ס: הודעה לעיתונות 073/2017: עובדי הוראה במערכת החינוך, תשע"ז (2016/17)

// 1.6

סך שעות העבודה של עובדי הוראה גדל בשיעור גבוה יותר ממספר התלמידים ומספר הכיתות.

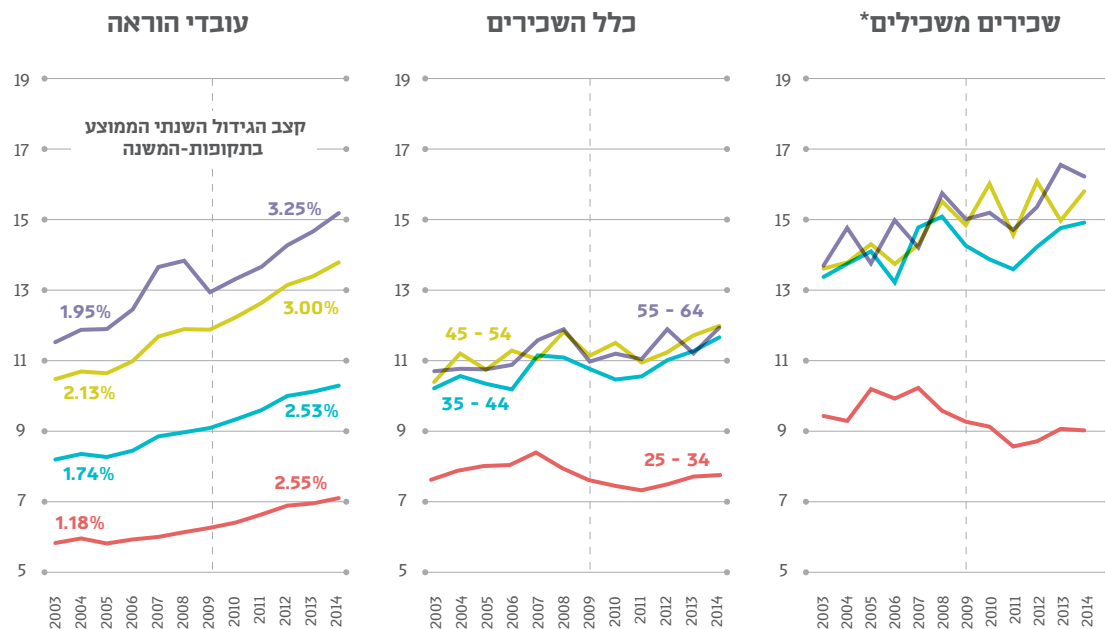
השפעת השינויים בגודל ההוצאה הועצמה על רקע הרפורמות שהשיקה מערכת החינוך שכללו הגדלה ניכרת במספר שעות העבודה הממוצע למשרת עובד-הוראה.

הן בחינוך העברי והן בחינוך הערבי מספר שעות העבודה המוקדש לכיתה, ולתלמיד, גבוה בכ-30% בהשוואה לרמה המקבילה לפני כשני עשורים. עיקר העלייה התרחשה בעשור החולף, והורגשה בעוצמה גבוהה יותר במגזר הערבי.

'שעות עבודה' אינן שקולות ל-'שעות הוראה', שכן הרפורמות האחרונות הגדילו את ההתייחסות לשעות לימוד פרטניות ושעות עבודה נוספות המוקדשות להכנה לקראת שיעורים וכדומה. אף על פי כן, 'שעות עבודה' מהוות מדד תשומה מרכזי במערכת והעלייה במספרן משקפת את השינוי בתשומה המושקעת בתלמידים במערכת באופן מצרפי.

// 1.7

שכר חודשי ממוצע בקרב קבוצות עובדים נבחרות, לפי גיל, אלפי שקלים, מחירי 2014

* שכירים בעלי 14 שנות לימוד ומעלה

מקורות: פאנל שמאלי: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס: "הודעה לעיתונות 388/2016: מגמות בשכרם של עובדי הוראה 2014-2003"; שני פאנלים ימניים: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר ההוצאות של הלמ"ס

בקרב המורים קיימת פרמייה משמעותית לגיל. בנוסף לכך, המורים המבוגרים חוו גידול מהיר יותר בשכרם בעשור החולף בהשוואה למורים הצעירים.

ב-2008 וב-2011 הושקו במערכת החינוך שתי רפורמות ארגוניות מקיפות שכללו שינויים משמעותיים בשכר המורים (מאז, נחתמו הסכמי-שכר נוספים שעדכנו את השכר כלפי מעלה).

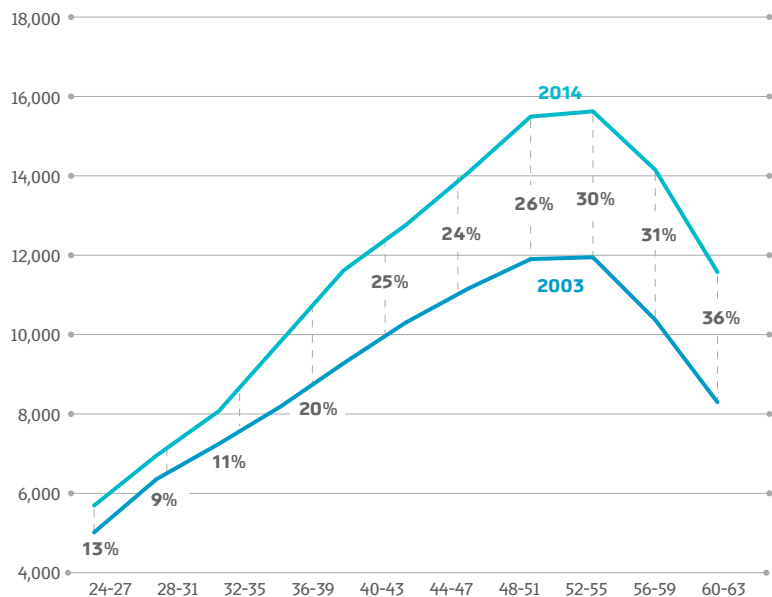
השינוי בשכר המורים היה משמעותי במיוחד בהשוואה לשינוי בשכר הממוצע במשק ובהשוואה לקבוצת האקדמאים.

עם-זאת, העלייה החזקה ביותר הורגשה דווקא בקרב המורים הוותיקים. כלומר, חלק יחסי גדול יותר מתוספת השכר הגיע לשכבות הגיל הבוגרות בקרב המורים. השינוי בשכר המורים הצעירים הותיר אותם עדיין מתחת לשכר הממוצע של מקביליהם בשאר המשק ובקרב האקדמאים.

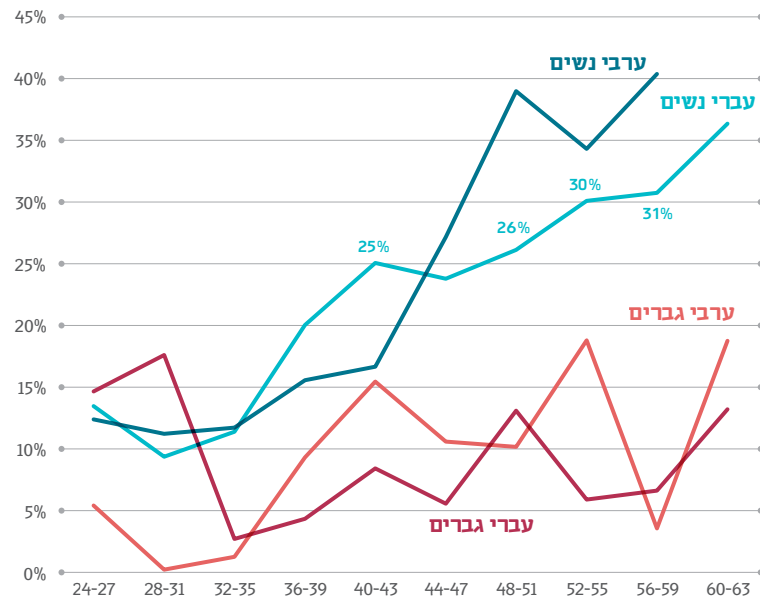
השינויים שחלו בעשור החולף בשכר המורים הגדילו את מידת התלילות של השכר החודשי של המורים כתלות בגיל.

// 1.8

שכר חודשי ממוצע בקרב עובדי הוראה אקדמאים* בחטיבה העליונה לפי קבוצת-גיל, חינוך עברי, נשים בלבד, מנוכה מדד

שיעור השינוי בשכר החודשי הממוצע בין 2003 ל-2014 בכל קבוצת-גיל, עובדי הוראה אקדמאים* בחטיבה העליונה, מנוכה מדד

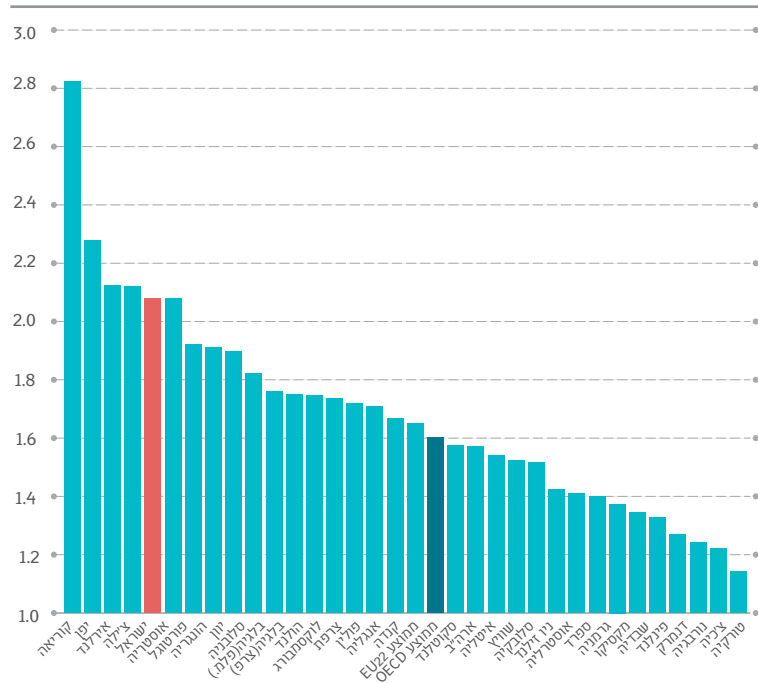

* אקדמאים = בעלי דרגת שכר אקדמית, מתוכם: בעלי תואר ראשון ומעלה בלבד.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס המבוססים על נתונים מנהליים של רשות המסים

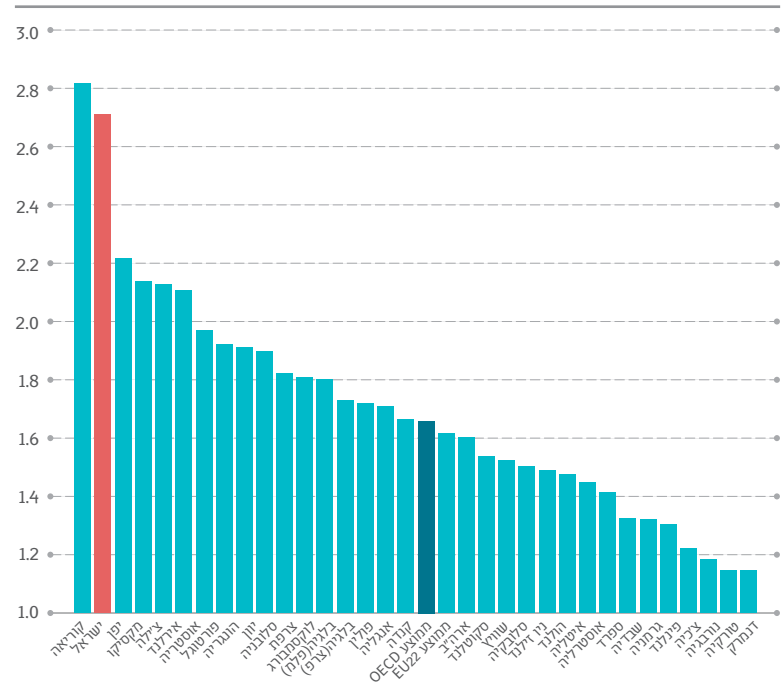
הבידול העמוק בין שכר המורים הותיקים לשכר המורים הצעירים בישראל בולט מאוד גם בהשוואה בינלאומית.

// 1.9

יחס שכר שיא לתחילת קריירה, מורי בי"ס תיכון, 2014

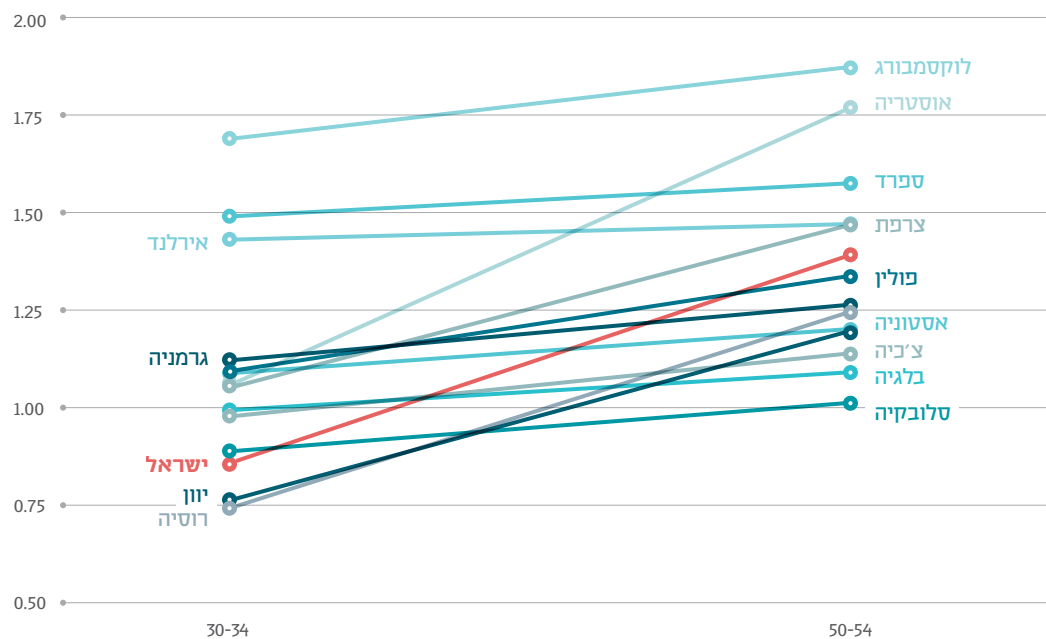

יחס שכר שיא לתחילת קריירה, מורי בי"ס יסודי, 2014

* השכר הוא עבור 'מורה טיפוס', כלומר מורה בעל פרופיל ההכשרה הרווח ביותר בקרב מורים במדינה. מדינות נבדלות זו מזו בתזמון ההגעה לשיא השכר, ובמרכיבי השכר השונים. מקור: OECD, Education at a Glance 2016, Table D3.3a.

יחס ההכנסות החציוניות מעבודה: שכירים בענף החינוך בהשוואה לשכירים במשק, בתוך כל קבוצת גיל בנפרד, ישראל ו-13 מדינות אירופאיות

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני LIS לשנה המאוחרת ביותר הזמינה עבור כל מדינה. לכלל המדינות מדובר בשנים בין 2010 ל-2013, להוציא בלגיה (2000) ואוסטריה (2004).

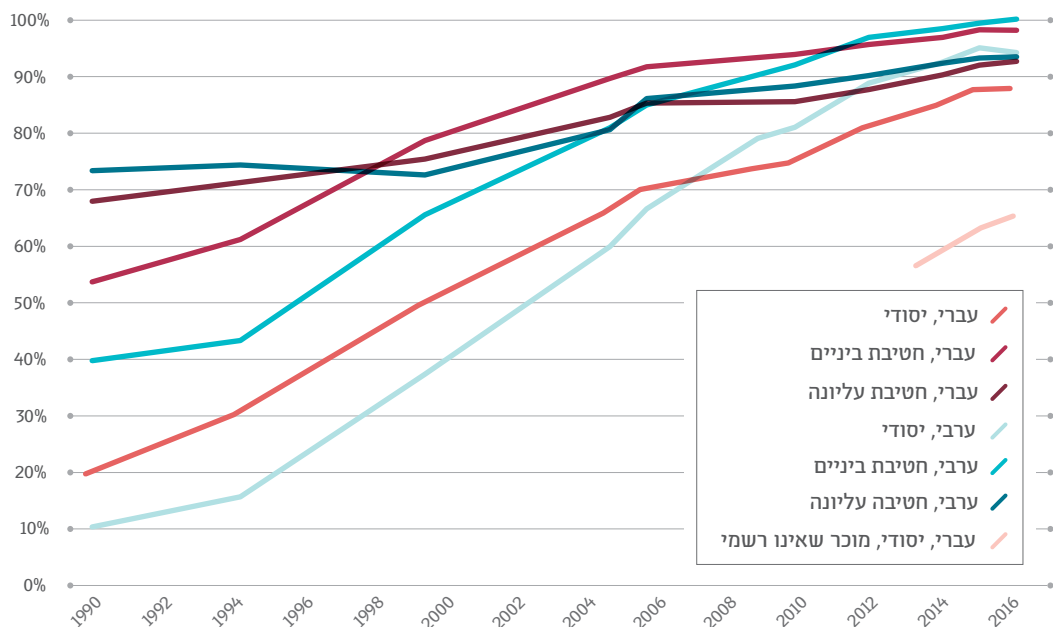
// 1.10

פערי השכר בין מורים מתחילים למורים ותיקים משקפים את העובדה ששכר המורים בישראל מושפע באופן קיצוני וכמעט בלעדי ממרכיב הוותק.

הדומיננטיות של מרכיב הוותק מלמדת בין השאר על המרכיבים שהשפעתם על השכר נמוכה יותר או שאינה קיימת, ובכלל זה איכות ההוראה.

// 1.11

שיעור בעלי דרגת שכר אקדמית בקרב המורים

שיעור המורים בעלי הכשרה אקדמית התכנס לרמות גבוהות מאד.

שיעור המורים בעלי השכלה אקדמית עלה ב-25 השנים האחרונות באופן משמעותי.

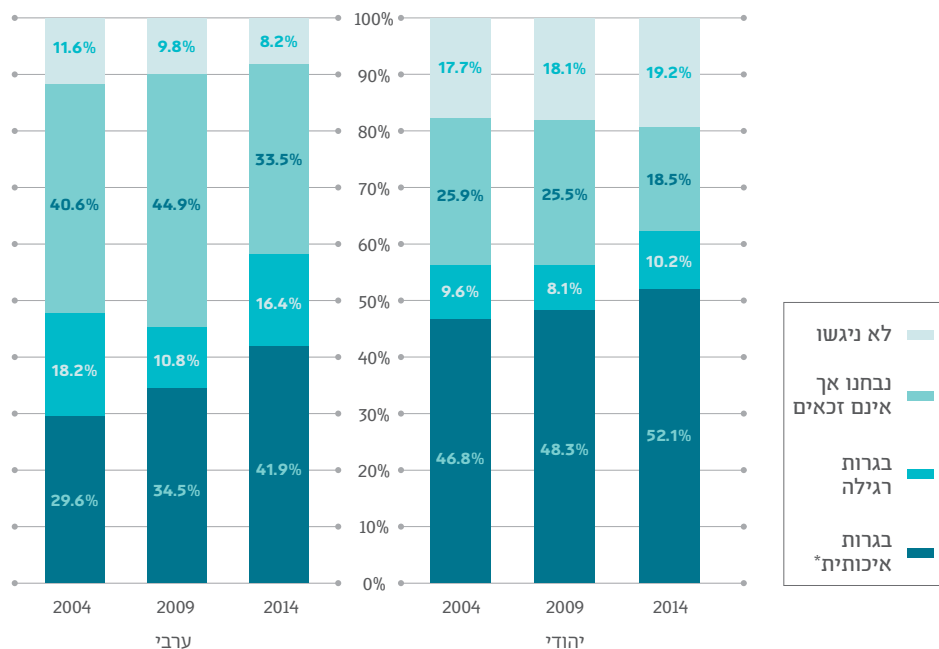
הגידול בהשכלת המורים משקף מספר תהליכים: (1) תגובת המורים לתמרוץ מצד מערכת החינוך; (2) החלת חובת הכשרה אקדמית עבור כלל המורים במסגרת הרפורמות האחרונות; (3) גידול בשיעור המשכילים באוכלוסייה; (4) גידול בשיעור המורים שהגיעו למקצוע באמצעות תכניות להסבת אקדמאים.

אין עדויות ישירות לכך שהגדלת רמת ההשכלה הפורמאלית של המורים יש בה כדי להביא לשיפור ברמת ההוראה. ואולם, גם אם היה הדבר כך, את השיפורים בעתיד לא ניתן יהיה עוד לבסס על כיוון זה, שכן בקרב המורים החדשים שיעור האקדמאים הולך ומתקרב ל-100%.

* בעבר, דרגת שכר אקדמית ניתנה גם למי שאינם בעלי הכשרה אקדמית אך עמדו בתנאים מסויימים. ואולם, בשנים האחרונות, התפיפה בין בעלי דרגת שכר אקדמית לבין בעלי השכלה אקדמית הולכת ומתקרבת ל-100%. מקור: למ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות); משרד החינוך, מינהל כלכלה ותקציבים: "עובדות ונתונים 2016".

// 1.12

שיעורי זכאות לבגרות, לפי מגזר

בעשור החולף חל גידול בשיעור הזכאים לבגרות, ובמיוחד במגזר הערבי.

בשנת 2014, כחמישית מהתלמידים היהודים לא ניגשו כלל לבחינת הבגרות. נתון זה משקף בין השאר את הגידול במשקלם של התלמידים החרדים בתוך הקבוצה היהודית.

במקביל, חל גידול משמעותי בשיעור הזכאים לבגרות במגזר הערבי. כיום, בהשוואה לעבר, שיעור גבוה יותר מן התלמידים הערבים ניגשים לבגרות, זכאים לבגרות ובפרט לבגרות איכותית.

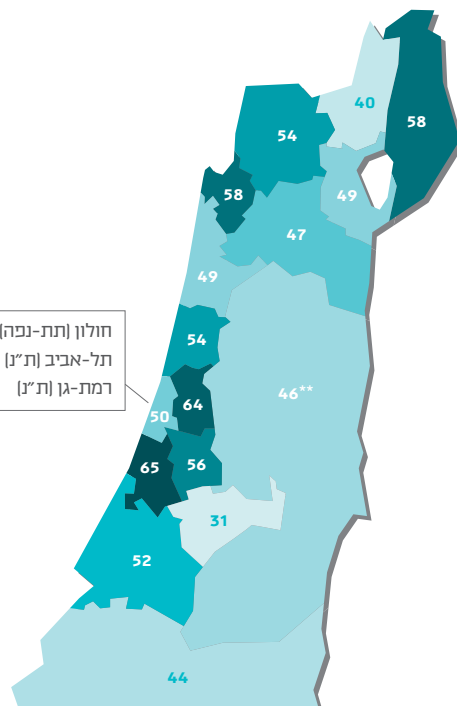
* "בגרות איכותית" היא בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 1.13

על אף השיפור שחל בממוצע הארצי, שיעור הזכאים לבגרות באזורים הפריפריאליים עדיין נמוך בהשוואה למרכז.

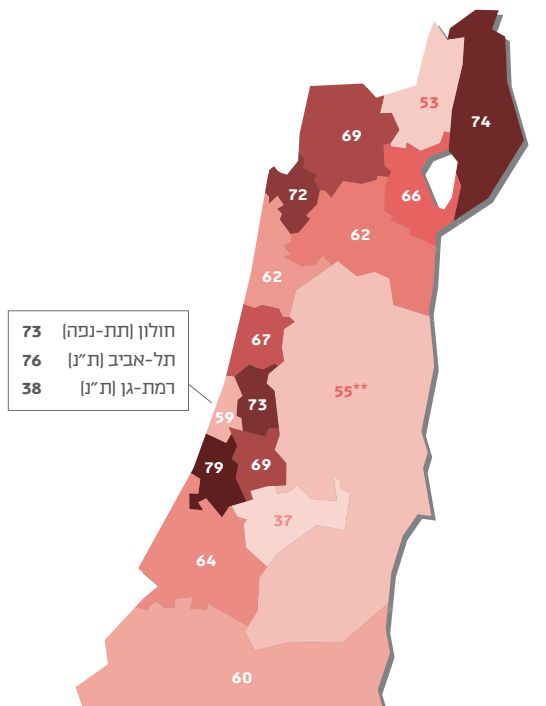
הפערים שעדיין קיימים בין האזורים השונים בשיעורי הזכאים לבגרות משקפים בין השאר את מיקומם הגיאוגרפי של המגזרים השונים. כך למשל במחוז ירושלים ובאזור יהודה ושומרון משתקף משקלם הגבוה של התלמידים החרדים שרבים מהם אינם ניגשים לבחינת הבגרות. בנוסף לכך, הפערים יכולים לשקף גם את פערי ההכנסה בין האזורים, שעשויים להשפיע בחלק מן המקרים על ההיקף והאיכות של התשומות הלימודיות שממומנות על-ידי משקי-הבית.

שיעור הזכאים לבגרות איכותית, ממוצע נפתי משוקלל, *2015

* אומדן שיעור הזכאים מתוך כלל קבוצת הגיל
** אזרחים ישראלים בלבד

שיעור הזכאים לבגרות רגילה, ממוצע נפתי משוקלל, *2015

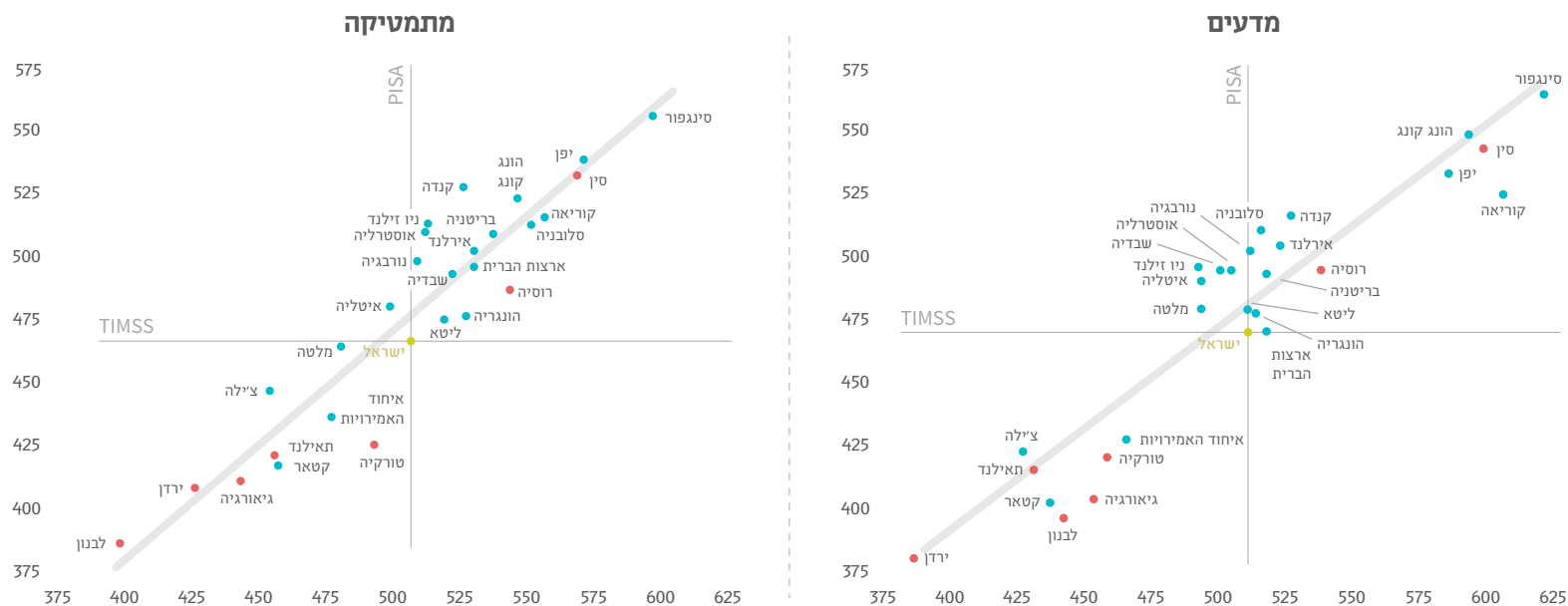

*** שיעור הזכאים לבגרות איכותית (מפה ימנית) ככולים בשיעור הזכאים לבגרות (מפה שמאלית)
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הרשויות המקומיות של הלמ"ס.

רמת האוריינות המתמטית והמדעית של תלמידי ישראל נמוכה למדי, כפי שניתן ללמוד ממיקומה היחסי הדומה של ישראל בשני המבחנים הבינלאומיים שהתקיימו בשנת 2015, פיזה וטימס.

// 1.14

ציונים ממוצעים במתמטיקה ובמדעים, במסגרת מבחן פיזה 2015 ומבחן טימס 2015 (26 המדינות שהשתתפו בשני המבחנים)*

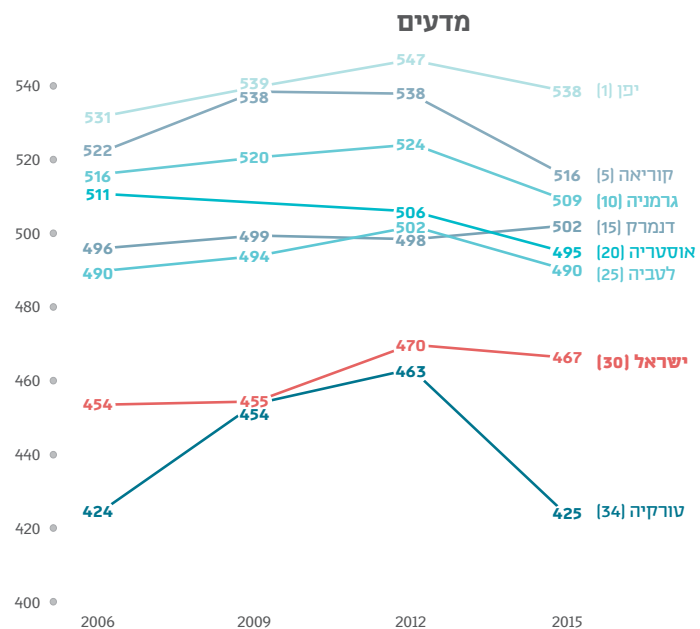
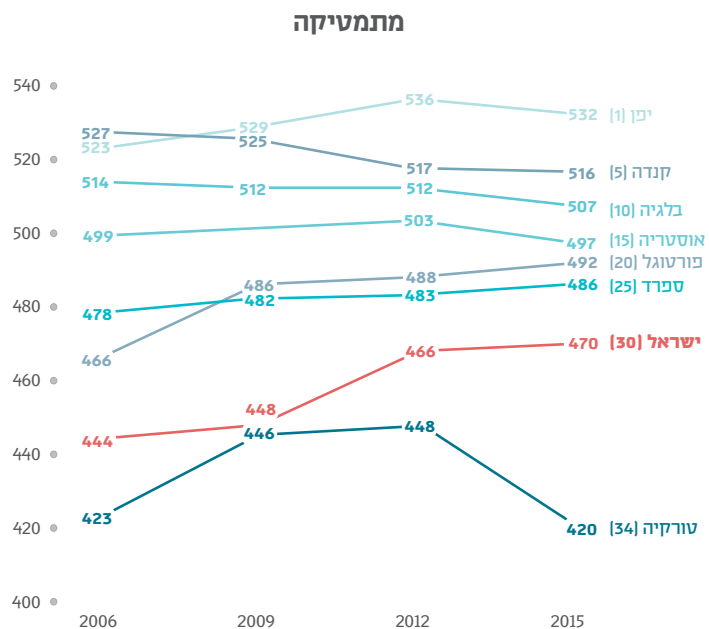
* הנבחים בפיזה הם תלמידים בכיתה ט', ובבחינת טימס – בכיתה ח'

** שבע המדינות המסומנות בכל פאנל בצבע אדום הן מדינות שאינן שייכות לקבוצת High Income Countries לפי סיווג הבנק העולמי
מקור: TIMSS 2015; OECD: PISA 2015 Results

// 1.15

השיפור שחל בציוני התלמידים הישראלים בבחינת פיזה בין 2009 ל-2012 לא בישר את המפנה. בין 2012 ל-2015 לא חלה כל התקדמות. ישראל ממוקמת כיום במקום ה-30 מבין 35 מדינות ה-OECD.

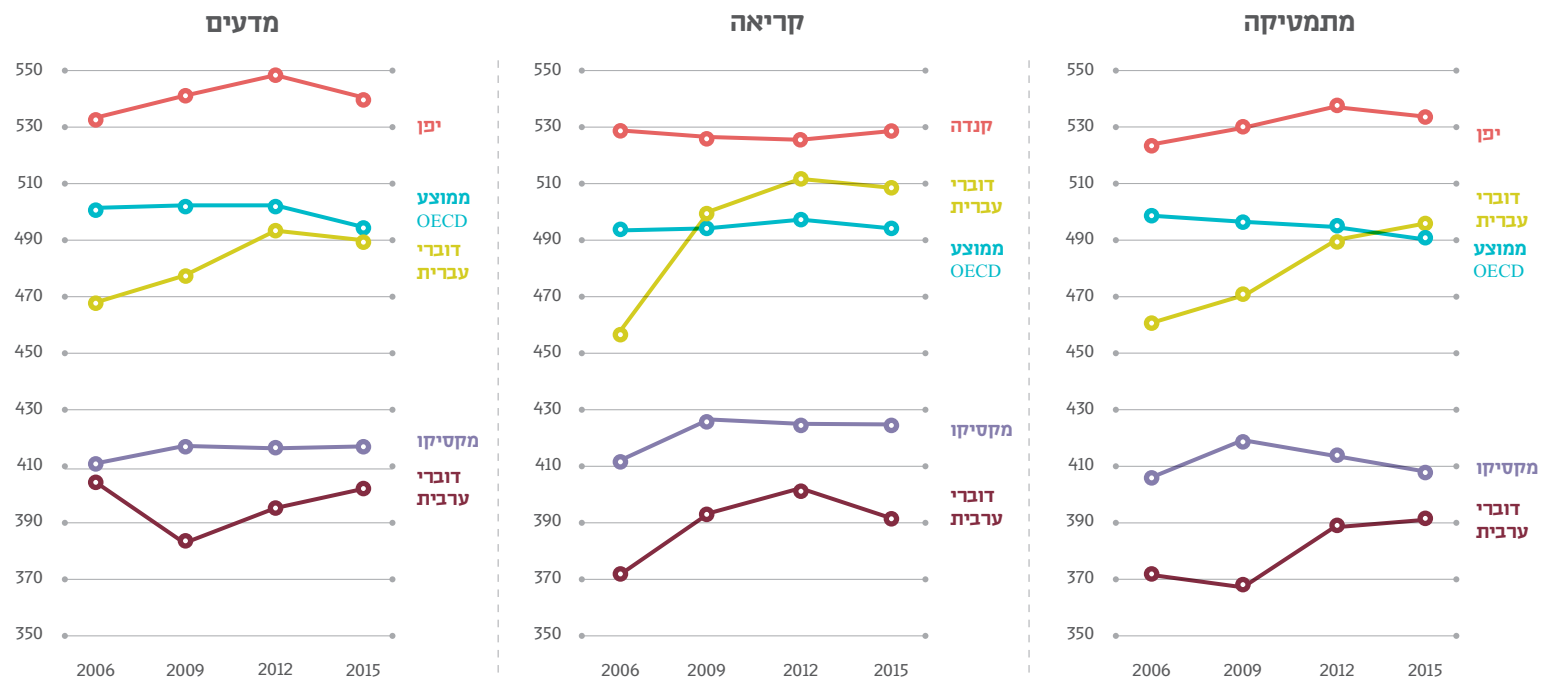
ציוניה של ישראל ושל 7 מדינות OECD במבחני פיזה, על-פי דירוגיהן בסבב האחרון

* הציון 500 בבחינת PISA נקבע בתור הציון הממוצע של כלל התלמידים (הפרטים) ממדינות ה-OECD שהשתתפו בבחינה באותה שנה.
 ** במקום ה-35 והאחרון בקרב חברות ה-OECD נמצאת מקסיקו שציוניה בחלק מן השנים נמוכים מ-400.
 מקור: OECD, PISA 2015 Results

התלמידים דוברי העברית קרובים לממוצע המדינות המפותחות בכל תחומי הבחינה. לעומת-זאת, התלמידים דוברי הערבית מצויים בתחתית הדירוג של המדינות המשתתפות בבחינה.

// 1.16

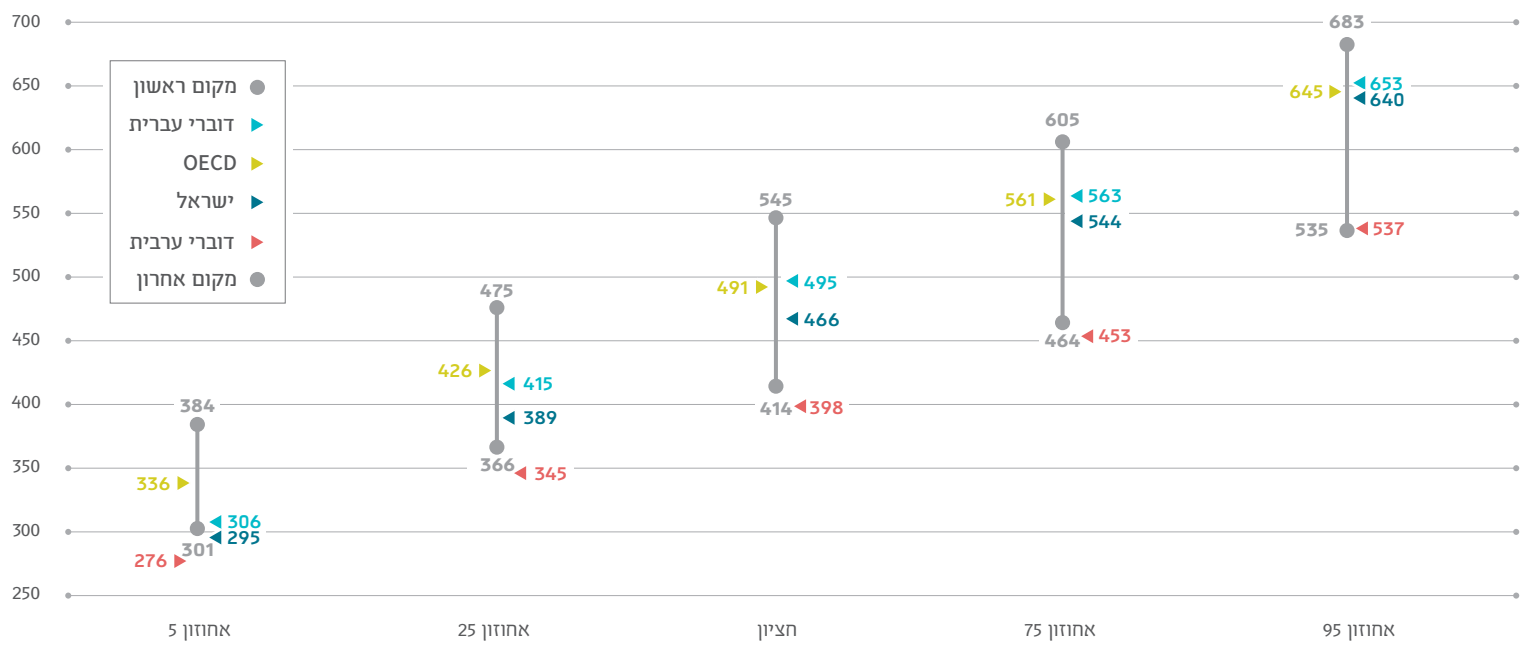

* מהשוואה של הרכב ציוני פיזה לציונים המקבילים של הקבוצות הצעירות בסקר PIAAC בתחומי הקריאה והמתמטיקה עולה כי הציונים של דוברי העברית מוטים כלפי מעלה בשל אי-השתתפותם של בני חרדים במבחני פיזה.
מקור: OECD, PISA 2015 Results; רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) - "פיזה 2015 - אוריינות בקרב תלמידים בני 15 - מבט ישראלי".

// 1.17

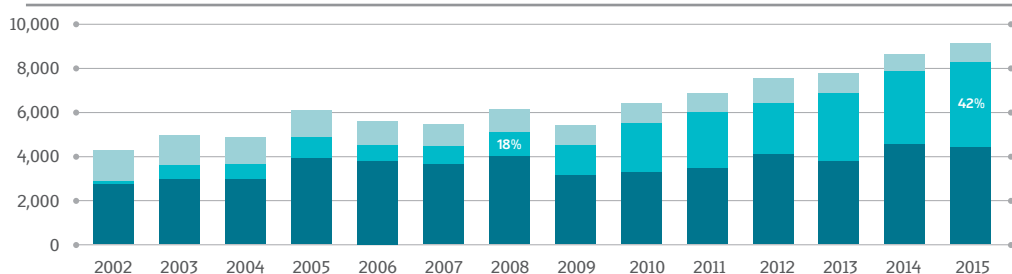
דירוגם של התלמידים בעלי הציונים הנמוכים בישראל בהשוואה למקביליהם במדינות אחרות הוא נמוך באופן קיצוני. ואולם, גם תלמידיה המצליחים של ישראל אינם מתבלטים בהשוואה למקביליהם.

ציוניהם של תלמידי ישראל בתחום המדעים* בכל אחוזון בהשוואה לציוני מקביליהם: הציון הגבוה ביותר, הנמוך ביותר והממוצע בכל אחוזון, 35 מדינות OECD, פיזה 2015

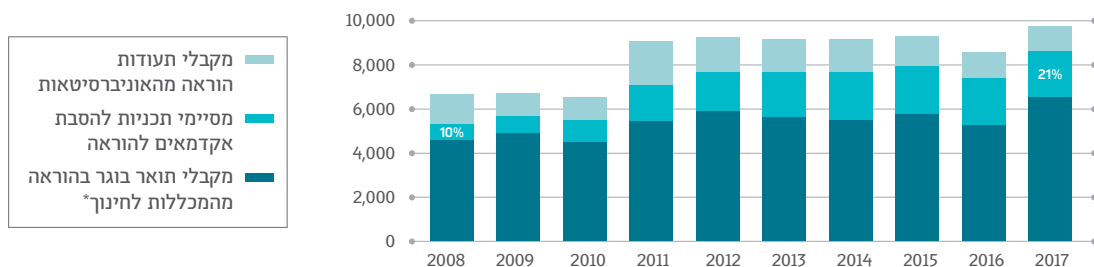

* תמונה דומה מתקבלת גם בשני התחומים הנוספים במבחני פיזה - מתמטיקה וקריאה.
 מקור: OECD, PISA 2015 Results; רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) - "פיזה 2015 - אוריינות בקרב תלמידים בני 15 - מבט ישראלי"

בוגרי הכשרת מורים

מורים חדשים*

* ללא המכללות האקדמיות (שאינן מכללות להוראה) שבהן לומדת כמות קטנה של סטודנטים להוראה. מקורות: למ"ס: "הודעה לעיתונות 073/2017: עובדי הוראה במערכת החינוך, תשע"ז (2016/17)"; "הודעה לעיתונות 009/2017: מגמות בהכשרה להוראה, בהתמחות בהוראה ובכניסה להוראה 2015-2000."

// 1.18

בשנים האחרונות למעלה משליש מהבוגרים החדשים בתחום ההוראה, וכרבע מהמורים החדשים, מגיעים מן המסלולים להסבת אקדמאים.

הגידול הדרמטי במספר האקדמאים המוסבים להוראה יכול ללמד על הגידול באטרקטיביות של מקצוע ההוראה, אך גם על חוסר-האטרקטיביות של חלופות עבור פרטים משכילים - ששיעורם באוכלוסייה גדל משמעותית. אם כך הדבר, הגידול במספר ובשיעור המוסבים אינו מעיד בהכרח על הגעתם של המתאימים ביותר למקצוע.

בנוסף לכך, מהשוואת נתוני המורים החדשים עם הנתונים הנוגעים לבוגרי הכשרה עולה כי שיעור לא-זניח מן המוסבים אינם נכנסים בסופו של דבר להוראה. כך למשל בשנים 2013-2015, סיימו את המסלולים להסבת אקדמאים כ-10,000 סטודנטים להוראה, אך בשנים 2015-2017 נכנסו להוראה רק כ-6,500 מורים חדשים בוגרי מסלולים אלו.

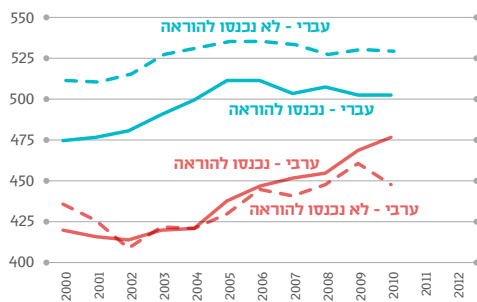
// 1.19

ציוני הפסיכומטרי של סטודנטים להוראה ומורים חדשים השתפרו בשנים האחרונות.

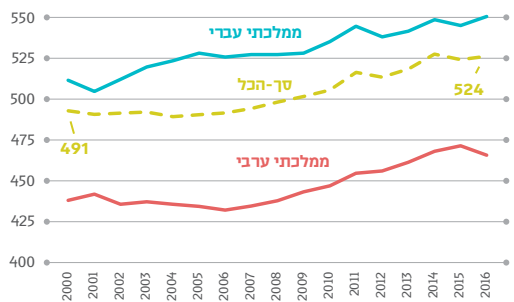
מקורותיה של המגמה החיובית הכללית הניכרת מציוני הפסיכומטרי של המורים החדשים מגוונים. ראשית, משתקף בכך הגידול בשיעורם של המורים שהגיעו מתכניות ההסבה לאקדמיים; שנית, שיפור משמעותי בציון של הסטודנטים הערבים במכללות להוראה; שלישית, עלייה בשיעור הסטודנטים להוראה שנבחנו בבחינה הפסיכומטרית על רקע חובת היבחנות שהוחלה במחצית שנות ה-2000.

מגמות בציונים הממוצעים בבחינה הפסיכומטרית, בקרב מורים ובקרב סטודנטים במכללות להוראה

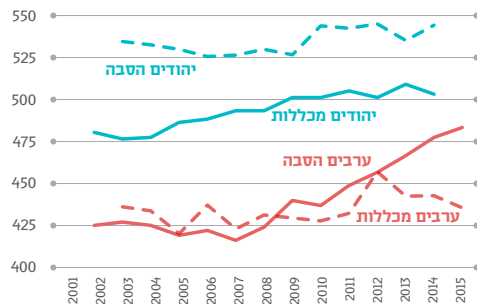
סטודנטים לשנה א במכללות להוראה**

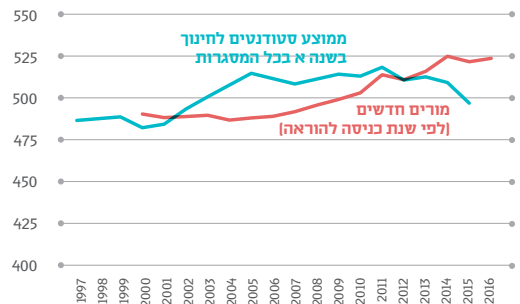
מורים חדשים לפי מגזר חינוך*

מורים חדשים לפי אפיק הכשרה

מורים חדשים וסטודנטים לחינוך בשנה א' בכל מסגרות הלימוד

* לא מופיעים בתרשים זה המורים במגזר הממלכתי-דתי שציוניהם יציבים יותר ודומים בסוף התקופה לאלו הרווחים בחינוך הממלכתי. הנתון הכולל משקלל גם קבוצה זו.

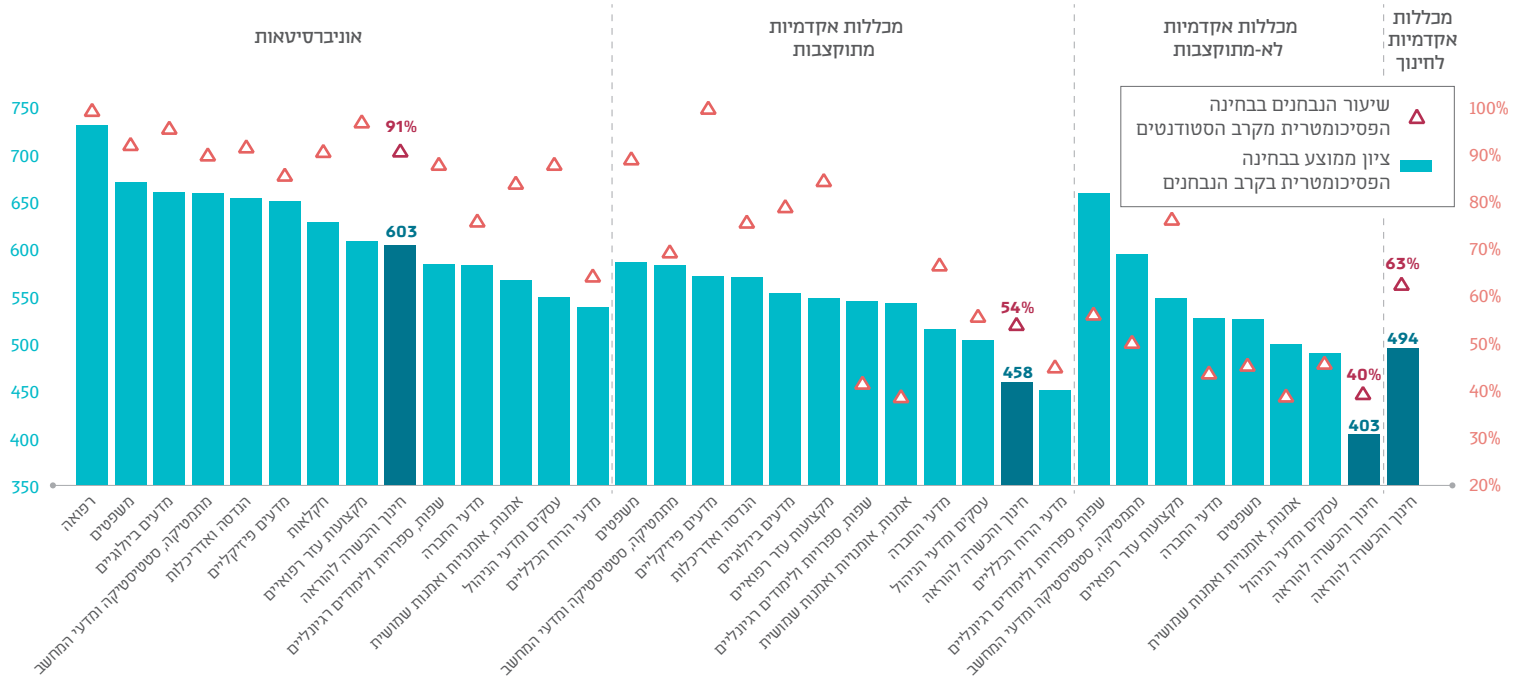
** נתוני הכניסה להוראה והשלמת התואר נכונים לשנת 2015. מכאן, שהנתון לשנת 2010 מתייחס לסטודנטים שנכנסו להוראה משנת 2013 ואילך.

מקור: למ"ס, הודעה לעיתונות 009/2017: מגמות בהכשרה להוראה, בהתמחות בהוראה ובכניסה להוראה 2015-2000; וונתונים שסופקו מהלמ"ס לבקשת פורום קהילת לכללה.

על אף שיפור מסויים שחל בציון הפסיכומטרי הממוצע של סטודנטים להוראה, בהשוואה לתחומי לימוד אחרים הם עדיין מצויים בתחתית הרשימה.

// 1.20

ציון פסיכומטרי ממוצע ושיעור הנבחנים בבחינה, עבור כל תחום לימוד בכל סוג מוסד לימודים, סטודנטים לתואר ראשון בשנה א', 2015

מקור: למ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל (2016)"

השנלה עודפת

// אורי כץ

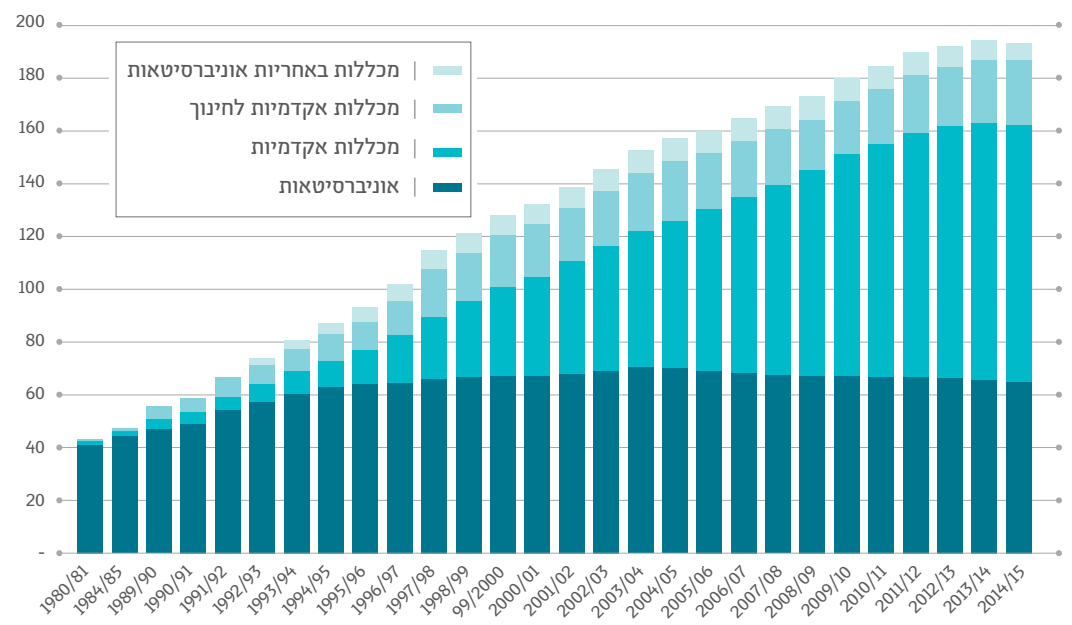

הקדמה

- מאז שנות התשעים של המאה הקודמת הרחיבה הממשלה את היצע המוסדות להשכלה גבוהה בישראל, תוך הגדלת המימון הציבורי שהועמד לרשות מוסדות אלה.
- המדיניות של הרחבת ההיצע התבססה על גישה שלפיה השכלה אקדמית נגישה יותר היא המפתח לצמיחה כלכלית ברמת הפרט וברמת המדינה, ולצמצום פערים בין אוכלוסיות חלשות לאוכלוסיות חזקות יותר. במקביל להרחבת מערכת ההשכלה הגבוהה, נזנחה מערכת ההכשרה המקצועית העל-תיכונית.
- גישה זו מבוססת על ההנחה שלהשכלה יש השפעות חיצוניות משמעותיות, ועל הנחה שלפיה ההחלטה של צעירים וצעירות לרכוש השכלה גבוהה על מונעת על ידי רצון להשקיע בהון אנושי. כתוצאה מרכישת ההשכלה הגבוהה ההון האנושי שלהם גדל, פריון העבודה גדל ושכרם עולה.
- בפועל, מחקרים לא הגיעו לקונצנזוס בנוגע לקיומן של השפעות חיצוניות להשכלה, ופרטים רוכשים השכלה גם בתור מוצר צריכה או מתוך נורמות חברתיות, ולא רק כמוצר השקעה. לפי תיאוריית האיתותים (ספנס, 1973) ייתכן שהלימודים משמשים בסך-הכל איתות (signaling) על איכותו המולדת של המועמד – מבלי שתהיה להם תרומה של ממש להון האנושי שלו – ופירמות משלמות יותר למועמדים בעלי איתות טוב יותר. אם זה המצב, הרחבת ההשכלה הגבוהה בציבור לא תתרום לצמיחה כלכלית או לשוויון הזדמנויות.
- ניתוח אמפירי מעלה כי בעקבות הרחבת היצע המוסדות להשכלה גבוהה רמת ההשכלה הממוצעת של אזרחי מדינת ישראל גדלה באופן משמעותי מאז שנות התשעים, וכיום ישראל היא המדינה השלישית הכי משכילה ב-OECD.
- הגידול ברמת ההשכלה הקיף את כל שכבות האוכלוסייה ואת כל האזורים הגיאוגרפיים, כך שלא נרשם צמצום פערים משמעותי.
- למרות השכלתם הגבוהה, ציוניהם של ישראלים בוגרים במבחנים בינלאומיים הם נמוכים ופריון העבודה של העובד הישראלי נמוך בהשוואה למדינות מפותחות אחרות.
- מלבד זאת, ניתוח נתוני פרט מעלה כי קיימת תופעה משמעותית של השכלה עודפת בישראל, וכי עבור בעלי השכלה עודפת הפרמיה להשכלה היא נמוכה או אפסית. למשל, לכ-40% מהפקידים ועובדי המשרד בגילאי 25-34 ישנו תואר אקדמי, בעוד שתעשיינים מדווחים על מחסור המור בטכנאים והנדסאים.
- אנו ממליצים לשקול מחדש את מדיניות ההשכלה הגבוהה בישראל. מדיניות נבונה תתמקד בסיבות המקוריות לסבסוד, בהשפעות החיצוניות שיכולות להיות להשכלה גבוהה ובתמיכה בשוויון ההזדמנויות, ולא תנסה למקסם את מספר הסטודנטים באופן עיוור. על מנת לעשות זאת נדרש לשנות את מודל הסבסוד של ות"ת, כך שלמוסדות השכלה יהיה תמריץ להפחית את מספר הסטודנטים בחוגים שאין לבוגריהם פרמיה משמעותית בשוק העבודה, וצעירים רבים יותר יבחרו במסלול של הכשרה מקצועית במקום במסלול האקדמי.

// 2.1

מספר סטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה לפי סוג מוסד

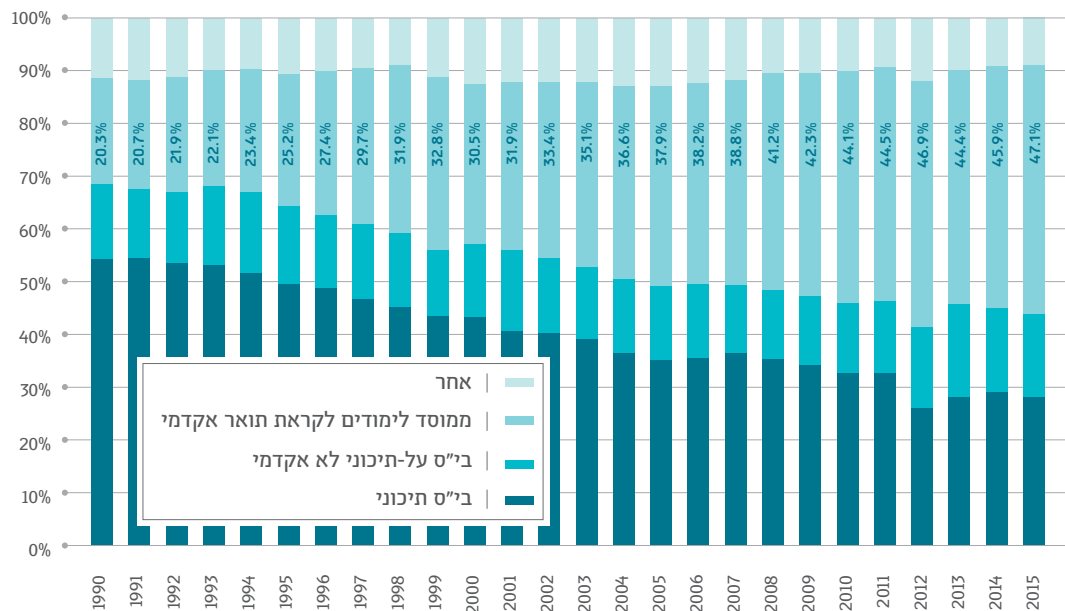
בעשרים השנים האחרונות חל גידול דרמטי במספר הסטודנטים בעקבות החלטות המל"ג להרחיב את היצע מוסדות ההשכלה הגבוהה בשנות התשעים.

בין השנים 1980-2015 מספר הסטודנטים הכולל גדל בכ-350%, בהשוואה לגידול של 116% באוכלוסיית מדינת ישראל וגידול של 83% באוכלוסיית בני 20-24. עיקר הגידול במספר הסטודנטים התרחש במסגרת המכללות האקדמיות, בעקבות מדיניות המועצה להשכלה גבוהה שביקשה להגדיל את היצע מוסדות הלימוד בישראל על-מנת לתרום לשוויון הזדמנויות וצמיחה כלכלית.

הנתונים אינם כוללים סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה. אוניברסיטת אריאל נכללת בנתוני המכללות האקדמיות על מנת לשמור על עקביות לאורך השנים.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני המ"ס

// 2.2

התפלגות מוסד לימודים אחרון, פרטים בגילאי 25-34 אשר נולדו בישראל

הגידול המהיר במספר הסטודנטים הוביל לעלייה בשיעור בעלי השכלה אקדמית באוכלוסייה.

שיעור ילידי ישראל בני 25-34 שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא מוסד אקדמי גדל מ-20% בשנת 1990 ל-47% בשנת 2015, וממוצע שנות הלימוד שלהם גדל מ-12.7 ל-14.3. הגידול בהשכלה כרוך בעלויות משמעותיות הן ברמת היחיד והן ברמת המשק.

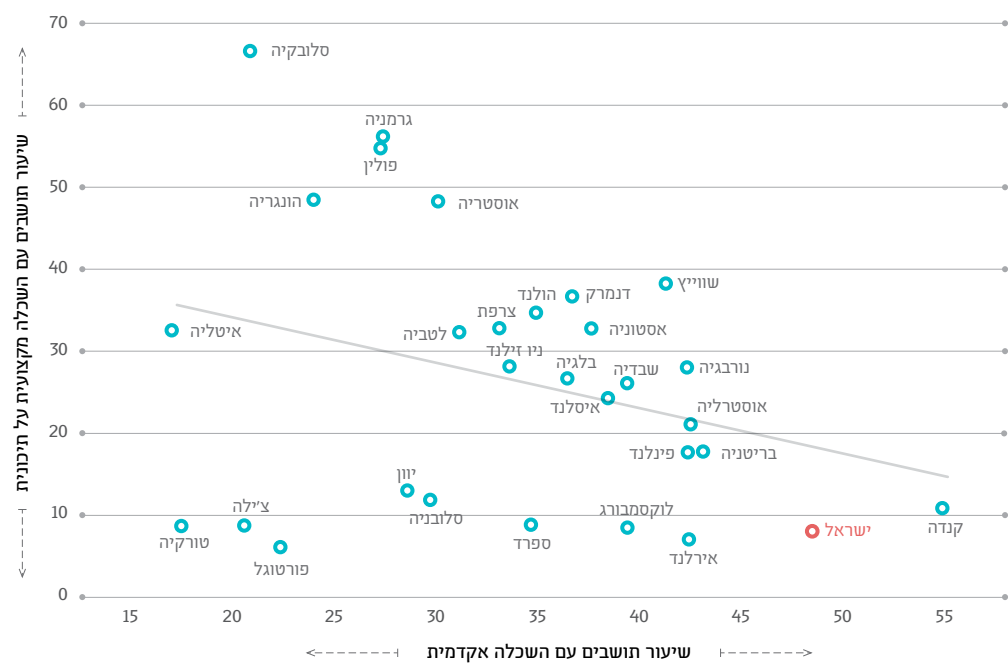
הקבוצה "אחר" כוללת פרטים שמוסד הלימודים האחרון שלהם היה ישיבה, בית ספר יסודי, חטיבת ביניים, וקטגוריות קטנות נוספות מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 2.3

ישראל מאופיינת בשיעור גבוה מאד של בעלי השכלה אקדמית, ובשיעור נמוך של בעלי השכלה מקצועית על-תיכונית.

על פי נתוני ה-OECD, שיעור הישראלים בגילאי 64-25 בעלי השכלה אקדמית עמד בשנת 2015 על כ-49%, מה שמציב אותה במקום השלישי מתוך כלל מדינות ה-OECD (אחרי קנדה ויפן). מצד שני, שיעור הישראלים בגילאי 64-25 בעלי השכלה על-תיכונית מקצועית עמד בשנת 2015 על כ-8%, אחד הנמוכים ביותר במדינות ה-OECD. מקצועות רבים אשר בישראל הפכו לאקדמים, למשל הוראה בבתי ספר יסודיים, אינם אקדמים במדינות אחרות כגון גרמניה. לא ברור אם היה כדאי להפוך אותם למקצועות המחייבים תואר אקדמי בהיקף מלא, שהוא ארוך ויקר יותר מתעודה מקצועית.

שיעור התושבים בעלי השכלה מקצועית אל מול שיעור התושבים בעלי השכלה אקדמית, גילאי 25-64, שנת 2015

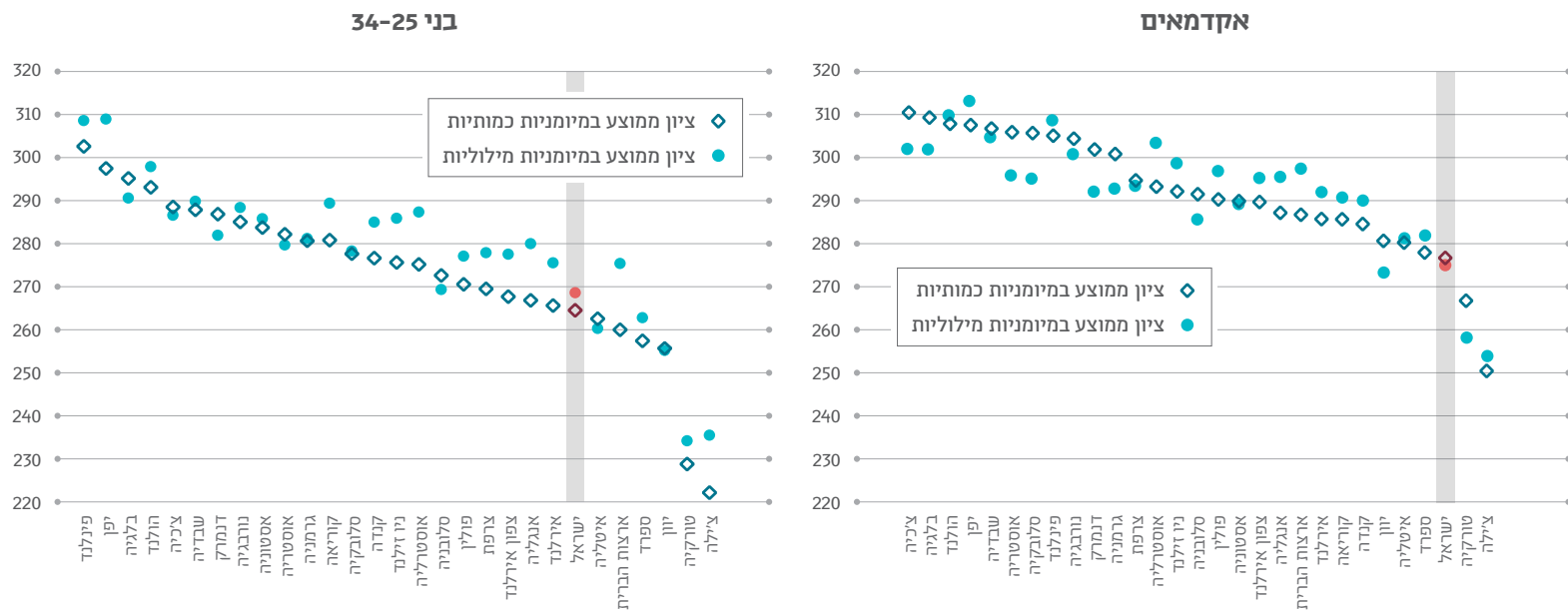

מקור: OECD

ההשכלה הרבה איננה תורמת להון האנושי בישראל: במבחנים בינלאומיים ציוני בוגרים בישראל, במיוחד אקדמאים, הם נמוכים יחסית.

// 2.4

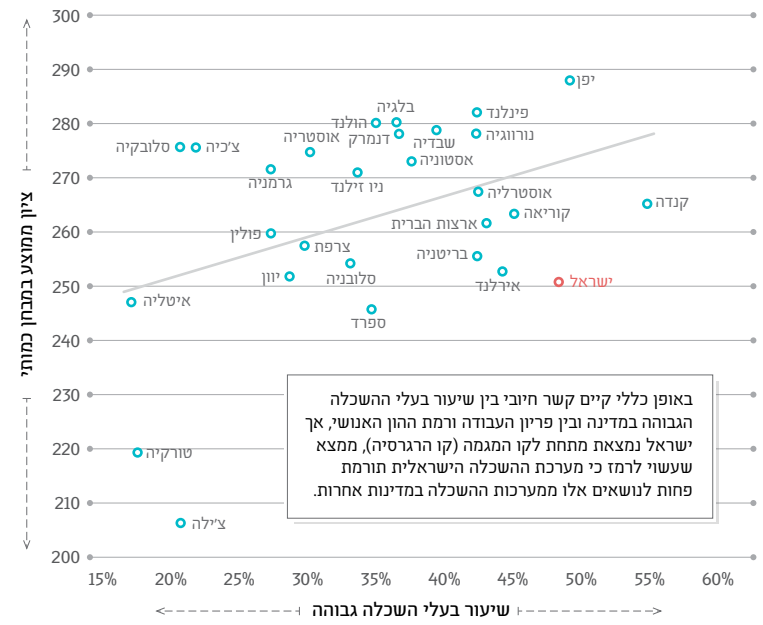
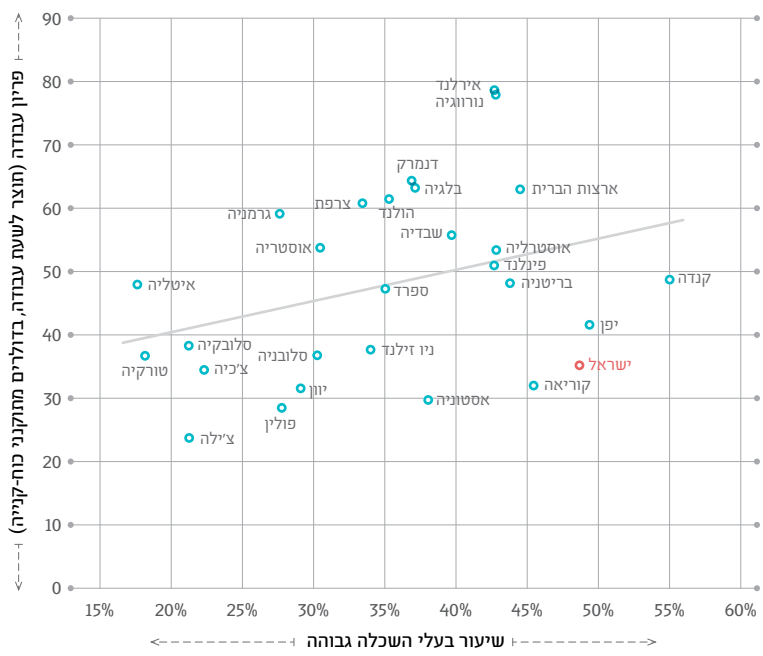
ציון במיומנויות כמותיות ומילוליות לפי סקר מיומנויות הבוגרים (PIAAC) של ה-OECD, שנת 2015

מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל איננה תורמת לפיריון גבוה יותר או לציונים גבוהים יותר בסקר מיומנויות הבוגרים (PIAAC).

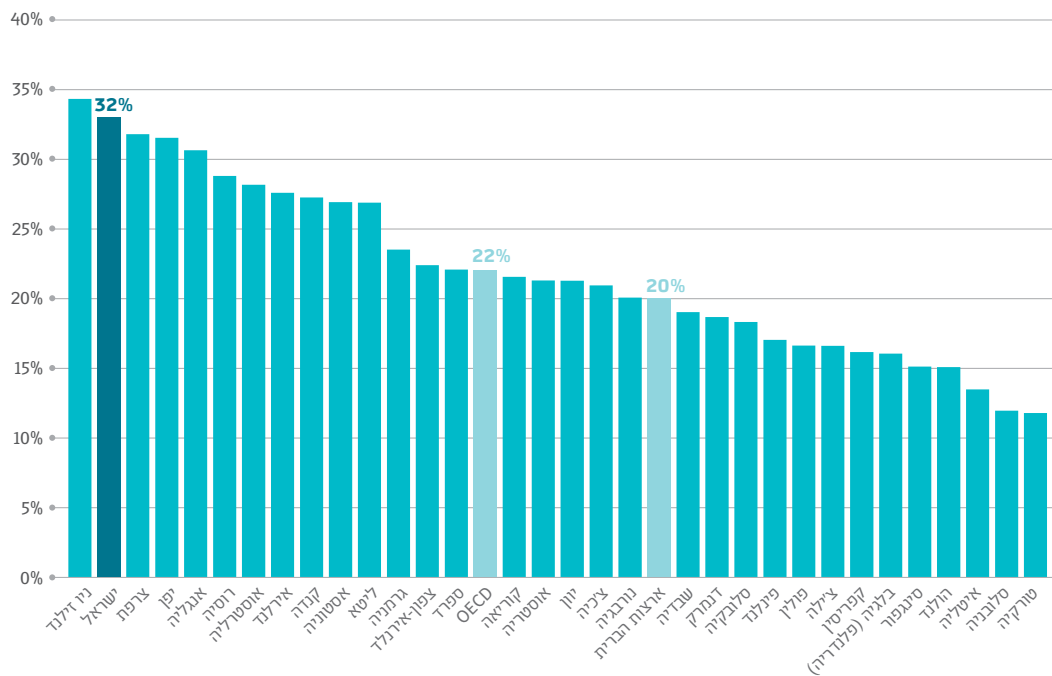
2.5

שיעור בעלי ההשכלה הגבוהה על פיריון עבודה וציון ממוצע בחלק הכמותי של סקר מיומנויות הבוגרים, 2015

באופן כללי קיים קשר חיובי בין שיעור בעלי ההשכלה הגבוהה במדינה ובין פיריון העבודה ורמת ההון האנושי, אך ישראל נמצאת מתחת לקו המגמה (קו הרגרסיה), ממצא שעשוי לרמז כי מערכת ההשכלה הישראלית תורמת פחות לנושאים אלו ממערכות ההשכלה במדינות אחרות.

שיעור בעלי השכלה אקדמית שדיווחו שעבודתם לא מצריכה השכלה אקדמית

מקור: OECD: Skills Matter, 2016

// 2.6

שיעור גבוה של עובדים בישראל הם בעלי השכלה עודפת.

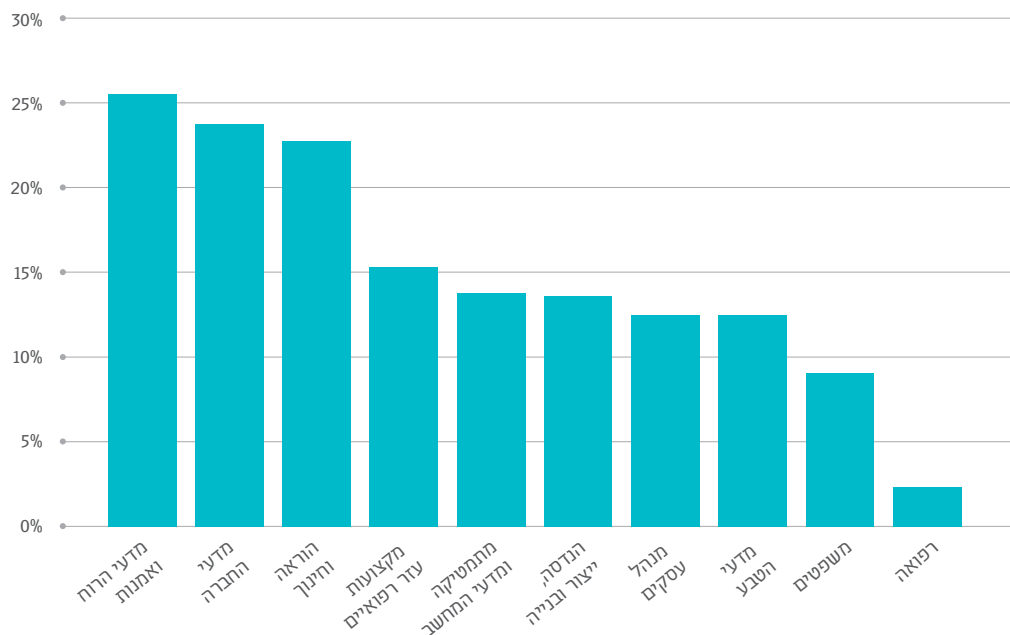
לפי סקר PIAAC של ה-OECD, כ-32% מהישראלים סבלו מהסמכת-יתר ביחס למקצוע שבו עבדו - מקום שני מבין 34 מדינות. שיעור גבוה זה הוא עדות לכך שהביקוש למשכילים בשוק העבודה הישראלי אינו מדביק את ההיצע.

// 2.7

שיעור בעלי השכלה עודפת גבוה במיוחד בקרב בוגרי מדעי הרוח והחברה.

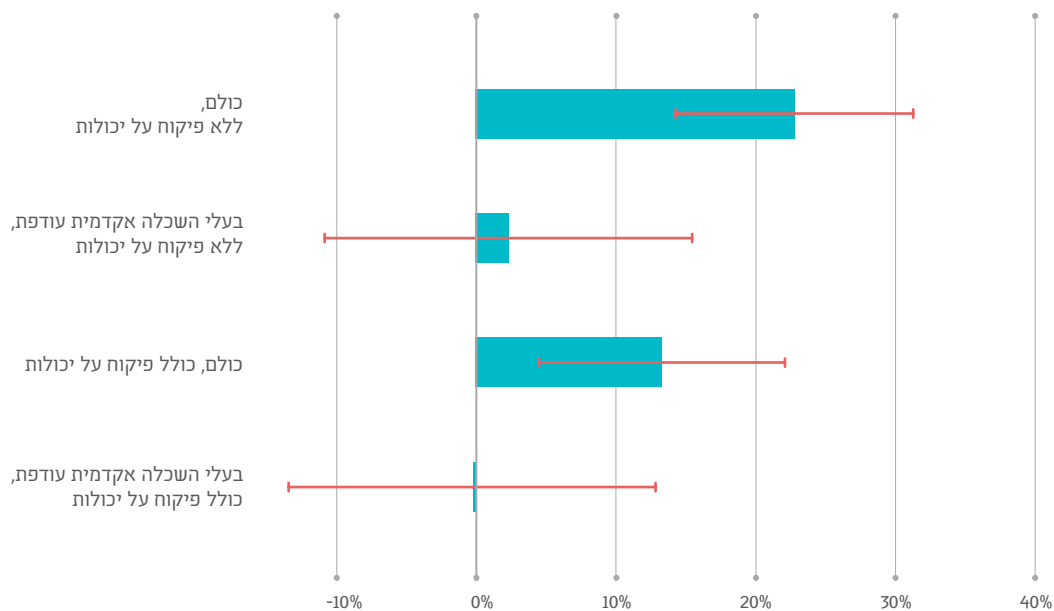
כרבע מהאקדמאים בוגרי מדעי הרוח והחברה מועסקים בתפקידים אשר לא דורשים השכלה עודפת מעט אקדמית. שיעור בעלי ההשכלה העודפת מעט נמוך יותר עבור תחום החינוך, ונמוך הרבה יותר עבור מקצועות אחרים.

שיעור בעלי השכלה אקדמית שדיווחו שעבודתם לא מצריכה השכלה אקדמית, לפי תחום לימוד, 2015

מקור: עיבודי פורום קהלת לנתוני סקר PIAAC של ה-OECD

תשוואה להשכלה אקדמית, ילידי ישראל בגיל 25-34, עבור כלל הפרטים ועבור בעלי השכלה אקדמית עודפת, 2015

* המשתנה המוסבר ברגרסיה הוא לוג השכר השעתי, ומשתני השליטה כוללים לאום, מגדר, גיל, ובשתי העמודות העליונות גם את ציון מבחני PIAAC בחלק הכמותי והמילולי, במטרה לפקח על יכולות הפרטים. פיקוח זה הוא מעט בעייתי מכיוון שהשכלה עלולה להשפיע על ציוני המבחנים.

** הטווח האדום מתאר רווח בר סמך במובהקות של 95% מקור: עיבודי פורום קהלת לנתוני סקר PIAAC של ה-OECD

// 2.8

הפרמיה להשכלה של בעלי השכלה אקדמית עודפת בגילאי 25-34 היא אפסית.

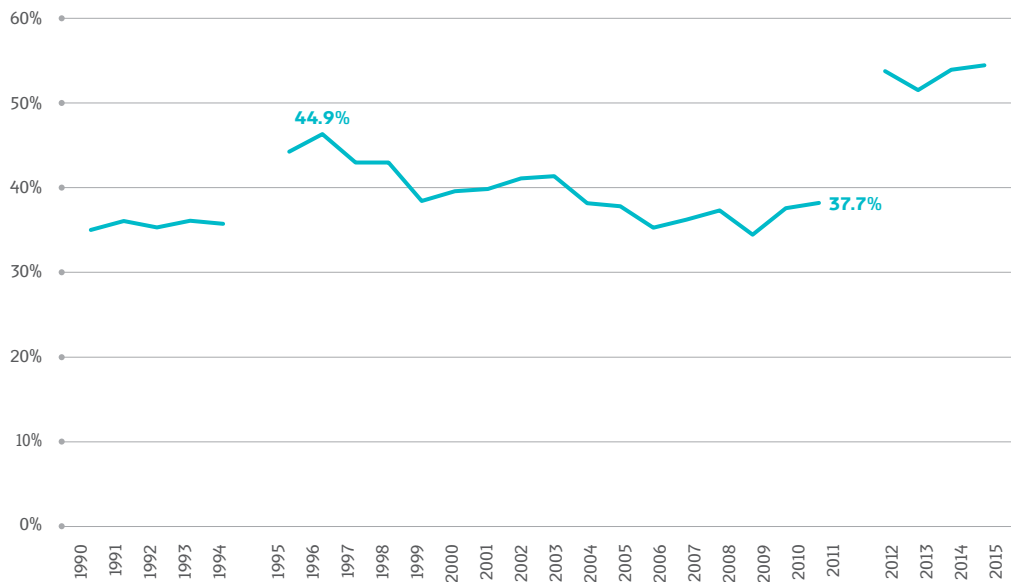
הפרמיה להשכלה היא הפרש השכר בין משכילים ללא-משכילים. מכיוון שיש משתנים נוספים מלבד השכלה המשפיעים על שכר, כגון גיל, לאום, מגדר ויכולות אישיות, ניתן להשתמש ברגרסיה ליניארית על מנת לנטרל את השפעתם ולחשב את הפרמיה. ואולם יכולות אישיות הן משתנה בלתי נצפה, והיעדרן מהניתוח במרבית עבודות המחקר מוביל לייחוס השפעת יתר של ההשכלה על השכר. ניתוח על בסיס נתוני סקר מיומנויות הבוגרים מעלה כי בהינתן לאום, גיל ומגדר, אקדמאים בני 25-34 מרוויחים שכר לשעה הגבוה בכ-23% מלא-אקדמאים, והוספת הפיקוח על משתנה היכולות כפי שהם משתקפים בציוני סקר מיומנויות הבוגרים (שהיא אכן בעייתית כי השכלה עשויה להשפיע על ציונים אלו) מורידה את גובה הפרמיה ל-14%. אקדמאים המדווחים שעבודתם אינה דורשת השכלה אקדמית מרוויחים שכר שאינו שונה באופן מובהק סטטיסטית מלא-אקדמאים, גם כאשר משתנה היכולות אינו מפקח.

// 2.9

בין 1995 ל-2011, בעקבות הרחבת מערכת ההשכלה הגבוהה, נרשמה ירידה בשיעור האקדמאים שעבדו במקצועות אקדמיים ועלייה בשיעור האקדמאים שעבדו במקצועות לא-אקדמיים.

בין השנים 1995-2011, בהן הגדרות המקצועות נשמרו זהות, שיעור האקדמאיים העובדים במקצועות אקדמיים בקבוצת המדגם ירד מ-43% ל-38%. לפי הגדרת המקצועות העדכנית, בשנת 2015, כ-40% מהעובדים ילידי ישראל בגילאי 25-34 שהועסקו במקצועות המשתייכים לקבוצת "פקידים ובעלי משלח יד נלווה" היו אקדמאים. כלומר, נראה כי המשק לא התרחב דיו על מנת לקלוט את עודף האקדמאים, ועל כן רבים מהם נאלצים לעבוד במקצועות לא אקדמיים.

שיעור האקדמאים המועסקים במקצועות אקדמיים ילידי ישראל בגילאי 25-34 בעלי 15 שנות לימוד לפחות

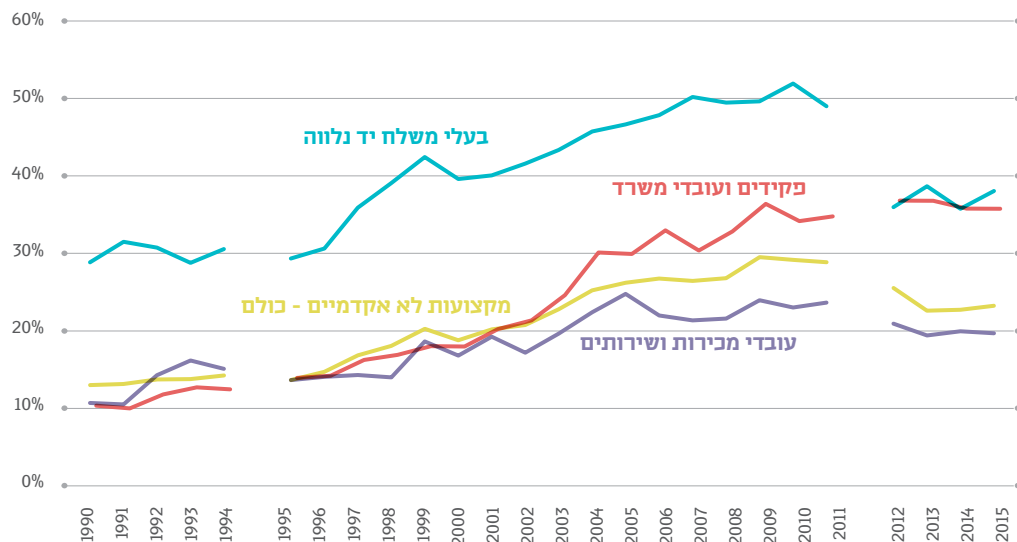
* בשנים 1995 ו-2012 שוננו הגדרות המקצועות האקדמיים ועל כן ישנה אי רציפות בנתונים. מקצועות רבים שהיו בקטגוריה של מקצועות נלווים, כגון מורות בבתי ספר יסודיים, עיתונאים ועוד, הועברו לקטגוריית המקצועות האקדמיים עקב הגידול בשיעור האקדמאים העוסקים בהם.

** אקדמאים מוגדרים בתור פרטים שמוסד הלימוד האחרון שלהם הוא מוסד אקדמי וברשותם למעלה מ-15 שנות לימוד.

מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני הלמ"ס

// 2.10

שיעור האקדמאים בתוך קבוצות נבחרות של משלחי-יד לא אקדמיים

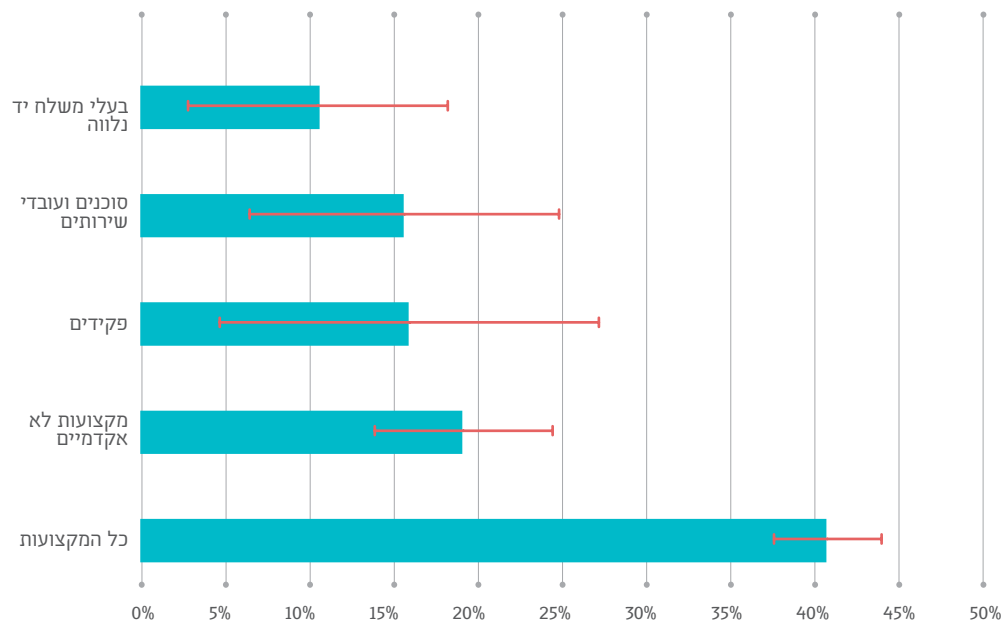
בין 1995 ל-2011* חלה עלייה בשיעור האקדמאים בקבוצת המקצועות המוגדרים לא-אקדמיים.

* בשנים 1995 ו-2012 שוננו הגדרות המקצועות האקדמיים ועל כן ישנה אי רציפות בנתונים. מקצועות רבים שהיו בקטגוריה של מקצועות נלווים, כגון מורות בבתי ספר יסודיים, עיתונאים ועוד, הועברו לקטגוריית המקצועות האקדמיים עקב הגידול בשיעור האקדמאים העוסקים בהם.

** אקדמאים מוגדרים בתור פרטים שמוסד הלימוד האחרון שלהם הוא מוסד אקדמי וברשותם למעלה מ-15 שנות לימוד. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 2.11

תשואה להשכלה אקדמית בתוך מקצועות שונים, ילידי ישראל בגילאי 25-34, 2013-2015

* המשתנה המוסבר ברגרסיה הוא לוג השכר השעתי מעבודה שכירה, ומשתני השליטה הם לאום, גיל ומגדר (ללא שליטה על כישורים).

** הטווח האדום מתאר רווח בר סמך במובהקות של 95%. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר הוצאות של הלמ"ס.

התשואה להשכלה של אקדמאים במקצועות לא אקדמיים, בהשוואה לעובדים אחרים באותו המקצוע, נמוכה למדי.

בדומה לתרשים 2.8, בתרשים זה מוצגת הפרמיה להשכלה עבור אקדמאים שלמדו לכאורה לחינם, הפעם על בסיס סקרי הוצאות של הלמ"ס. לאחר נטרול השפעת משתני הלאום והמגדר, אקדמאים ילידי ישראל בגיל 25-34 משתכרים בממוצע שכר הגבוה בכ-41% מלא-אקדמאים. אך עבור העובדים במקצועות לא אקדמיים הפרמיה להשכלה מצטמצמת ל-19% בהשוואה לעובדים אחרים באותם המקצועות, ועבור בעלי משלח יד נלווה (טכנאים, הנדסאים, מנהלי חשבונות, סוכני ביטוח וכו') לכ-11%. ניתוח זה הוא בעייתי מעט, מכיוון שהמקצועות הם אנדוגניים - כלומר, רמת ההשכלה משפיעה על סיכוייהם של פרטים להגיע למקצועות שונים. חוסר הצלחתו של אדם בעל תואר אקדמי להשתלב במקצועות אקדמיים עשוי להעיד על איכות נמוכה שמונעת ממנו להיות בר השוואה לאדם שאינו בעל תואר אקדמי. מלבד זאת, נתוני הלמ"ס לא מאפשרים לשלוט בכישרון, כך שיתכן שהפרמיה האמיתית נמוכה יותר. אך עדיין ישנה כאן ראייה לקיומה של קבוצה גדולה של ישראלים שהתואר האקדמי שברשותם תורם מעט מאוד לשכרם.

השלכות השינויים הדמוגרפיים על רמת החיים בישראל

// איציק פנחס

הקדמה

לפי התחזיות הדמוגרפיות העדכניות ביותר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), צפויים לחול בעשורים הקרובים שינויים מרחיקי לכת בגודל האוכלוסייה בישראל ובהרכבה. חלקה היחסי של האוכלוסייה בגילאי העבודה (15-64) הוא קטן בהשוואה לשאר המדינות המפותחות כיום והוא צפוי להתכווץ עוד יותר בעשורים הקרובים. בנוסף לכך, צפוי חלקם של היהודים הלא-חרדים באוכלוסיית גילאי העבודה להצטמק, ואילו חלקם של החרדים לגדול באופן ניכר (מ-10% בשנת 2015 ל-30% בשנת 2064).

השינוי בהרכב האוכלוסייה בעשורים הקרובים עשוי להיות כרוך בהפסד כלכלי משמעותי, מאחר וישנם פערים בולטים בין קבוצות האוכלוסייה בישראל. באופן כללי, האוכלוסיות החרדית והערבית (בעיקר הגברים החרדים והנשים הערביות) מאופיינות ברמות תעסוקה, הכנסה ופרודוקטיביות נמוכות מאוד בהשוואה לשאר האוכלוסייה.

ישנם היבטים נוספים בהם הפערים בין קבוצות האוכלוסייה בישראל באים לידי ביטוי: (1) רבים מהגברים החרדים והנשים הערביות מעולם לא עבדו בשכר, ובקרב הגברים החרדים ישנו שיעור גבוה של תלמידי ישיבה, גם בגילאים מבוגרים; (2) רבים מהעובדים מאוכלוסיות אלה עוסקים במקצועות הדורשים רמת מיומנות נמוכה יחסית, שאינם דורשים התמודדות עם בעיות מורכבות; (3) לרבים מהם אין היכרות בסיסית עם

מחשבים או כלים טכנולוגיים אחרים; (4) רמת השליטה באנגלית ורמת האוריינות המתמטית הממוצעת בקרבם היא נמוכה מאוד בהשוואה לשאר הקבוצות באוכלוסייה, ונמוכה עוד יותר בקרב הצעירים.

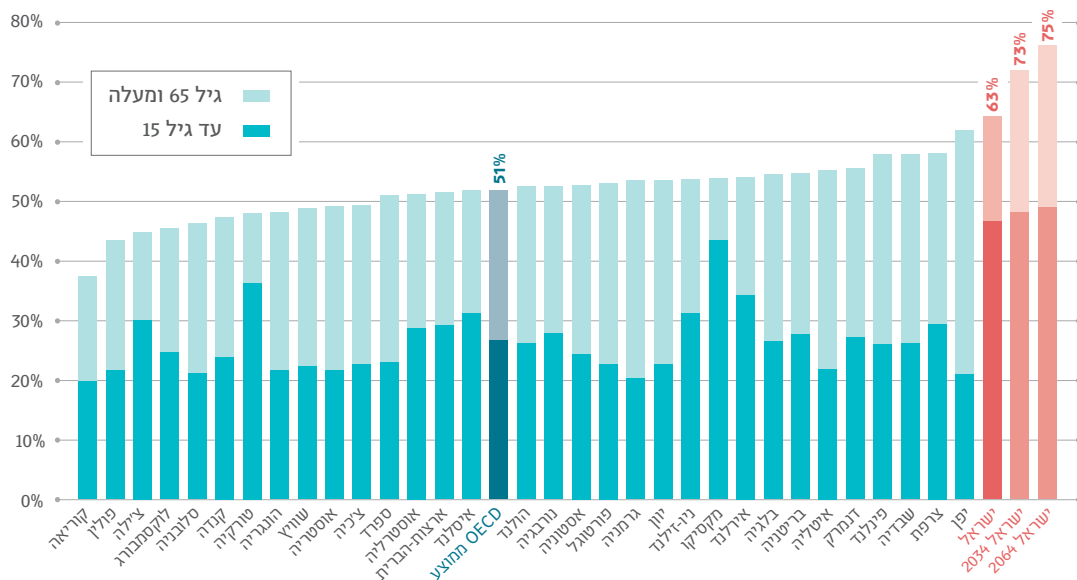
בנוסף להצגת ממצאים המעידים על פערים גדולים בין הקבוצות, מטרת הפרק היא להציע ניתוח כמותי, באמצעות סימולציות המתבססות על נתוני התחזית הדמוגרפית ונתוני הסקרים של הלמ"ס, של השינוי הצפוי ברמת החיים הממוצעת בישראל בעקבות השינוי בהרכב האוכלוסייה.

אמנם בשנים האחרונות מסתמנת מגמה של צמצום הפערים ברמות התעסוקה בין הקבוצות, וייתכן שבעשורים הקרובים פערים אלו ייסגרו כליל, אולם פערי השכר בין הקבוצות בישראל עודם רחבים מאוד, רמות הכישורים והמיומנות של האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית גבוהות מאוד בהשוואה לשאר הקבוצות, ונראה שישנם פערים גדולים עוד יותר בקרב הצעירים. סגירת הפערים ברמות הפרודוקטיביות בין הקבוצות היא בעלת סבירות נמוכה, מאחר ומדיניות החינוך בישראל אינה מציינת רבים מצעיריה בכלים הנחוצים להתמודדות והצלחה באקדמיה ובשוק העבודה המודרני.

במידה ולא יעשה שינוי משמעותי במדיניות החינוך, בעיקר בחינוך במגזר החרדי, רמת החיים בישראל תושפע לרעה באופן ניכר כתוצאה מהמגמות הדמוגרפיות הצפויות בעשורים הקרובים.

// 3.1

יחס התלות הכולל*, ישראל ומדינות ה-OECD, 2014*

יחס התלות בישראל הוא הגבוה ביותר בקרב מדינות ה-OECD, והוא צפוי לגדול בעשורים הקרובים.

יחס התלות הכולל הוא היחס בין גודל האוכלוסייה הצעירה והמבוגרת (מתחת לגיל 15 ולמעלה מ-64) לבין גודל האוכלוסייה בגילאי העבודה (15-64). יחס זה מהווה מידע חשוב לצורך איפיון של שווקים ועיצוב מדיניות מקרו-כלכלית.

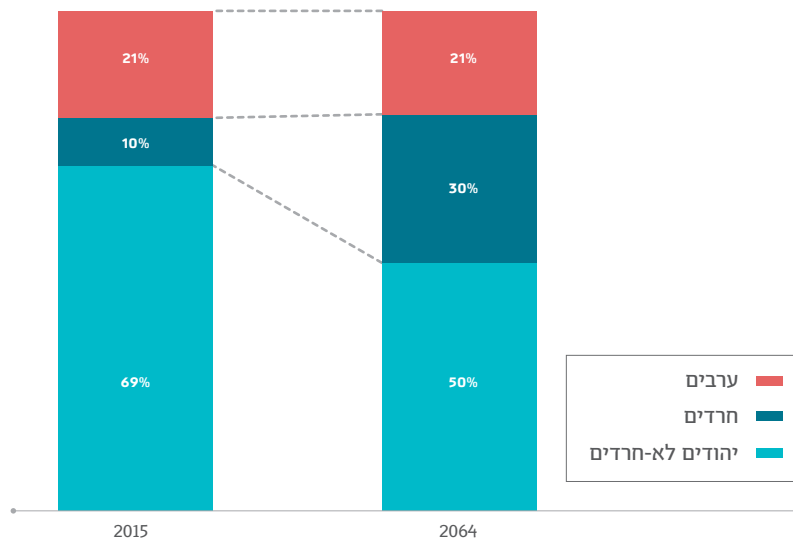
יחס התלות בישראל הוא הגבוה ביותר מבין מדינות ה-OECD, ובעשורים הקרובים הוא צפוי להוסיף ולגדול. שינוי זה מבוסס על הגידול החזוי בשיעור האוכלוסייה המבוגרת, ועל ההנחה ששיעור האוכלוסייה הצעירה בישראל שהוא כיום גבוה מזה של המדינות המפותחות יאיר ברמה דומה.

הגידול הצפוי ביחס התלות, יחד עם העובדה שהתמיכה הממשלתית המופנית לאוכלוסייה המבוגרת היא, ככלל, גבוהה משמעותית מזו המופנית לאוכלוסייה הצעירה, עשוי להביא להכבדת הנטל על האוכלוסייה בגילאי העבודה ומצריך היערכות פיסקלית מתאימה.

* 2014 או השנה האחרונה עבורה יש נתונים זמינים.

מקור: OECD.Stat ועיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני התחזית הדמוגרפית של הל"מ"ס (תרחיש בינוני)

הרכב האוכלוסייה בגילאי עבודה עיקריים (25-54)

מקור: עיבודי פרום קהלת לכלכלה לנתוני התחזית הדמוגרפית של הלמ"ס (חלופה בינונית)

// 3.2

חלקם של היהודים הלא-חרדים באוכלוסיית גילאי העבודה צפוי להתכווץ באופן משמעותי.

לפי תחזיות הלמ"ס, לבד מהצטמצמות חלקה של אוכלוסיית גילאי העבודה בישראל, צפוי לחול שינוי משמעותי גם בהרכבה: בשנת 2015 עמד חלקם של היהודים הלא-חרדים בקבוצה זו על כ-70%, ובשנת 2064 הוא צפוי לעמוד על 50% בלבד.

לעומת זאת, שיעור החרדים בקבוצת גיל זו עתיד לגדול בקצב מהיר מאוד בעשורים הקרובים. בשנת 2015, אחד מכל עשרה אנשים בגילאי העבודה היה חרדי, ואילו בשנת 2064 יהיה זה כמעט אחד מכל שלושה.

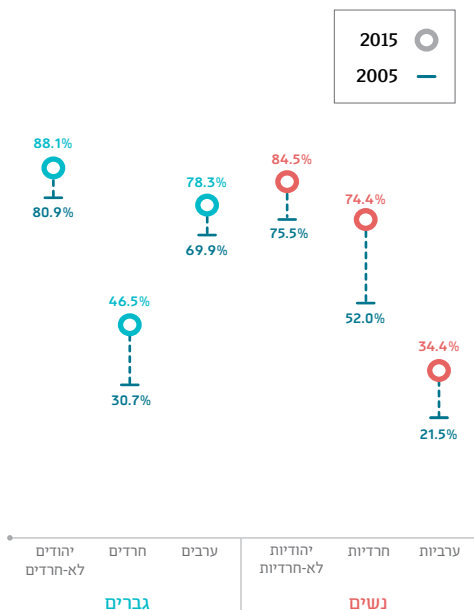
3.3

קיימים פערים משמעותיים בשיעורי התעסוקה ובהכנסה מעבודה בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה.

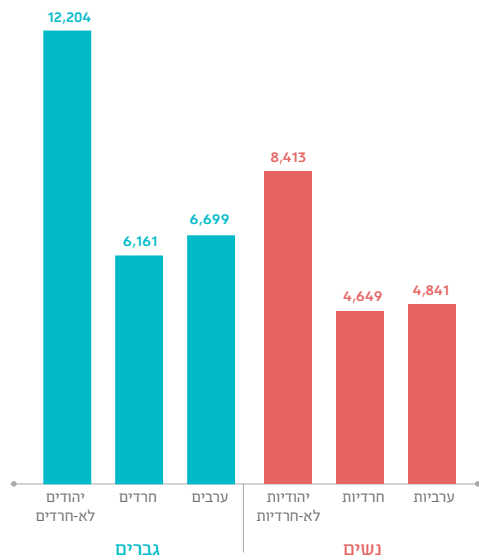
בעשור האחרון חל שיפור מסוים בשיעורי התעסוקה של נשים ערביות, נשים חרדיות וגברים חרדים - שהיו בעבר נמוכים ביותר. כיום שיעורי התעסוקה של גברים חרדים ונשים ערביות עדיין נמוכים יחסית.

בנוסף לכך, רמת הכנסתם מעבודה של העובדים מקבוצות אלה נותרה נמוכה משמעותית בהשוואה לנשים ולגברים יהודים שאינם חרדים.

שעורי תעסוקה לפי קבוצת אוכלוסייה ומין* גילאי 25-54, 2005-1 2015

הכנסה ברוטו מעבודה, ממוצע לשכיר לפי קבוצת אוכלוסייה ומין, גילאי 25-54, 2015

* בשנת 2012 נעשה שינוי במתודולוגיית סקרי כוח אדם של הלמ"ס

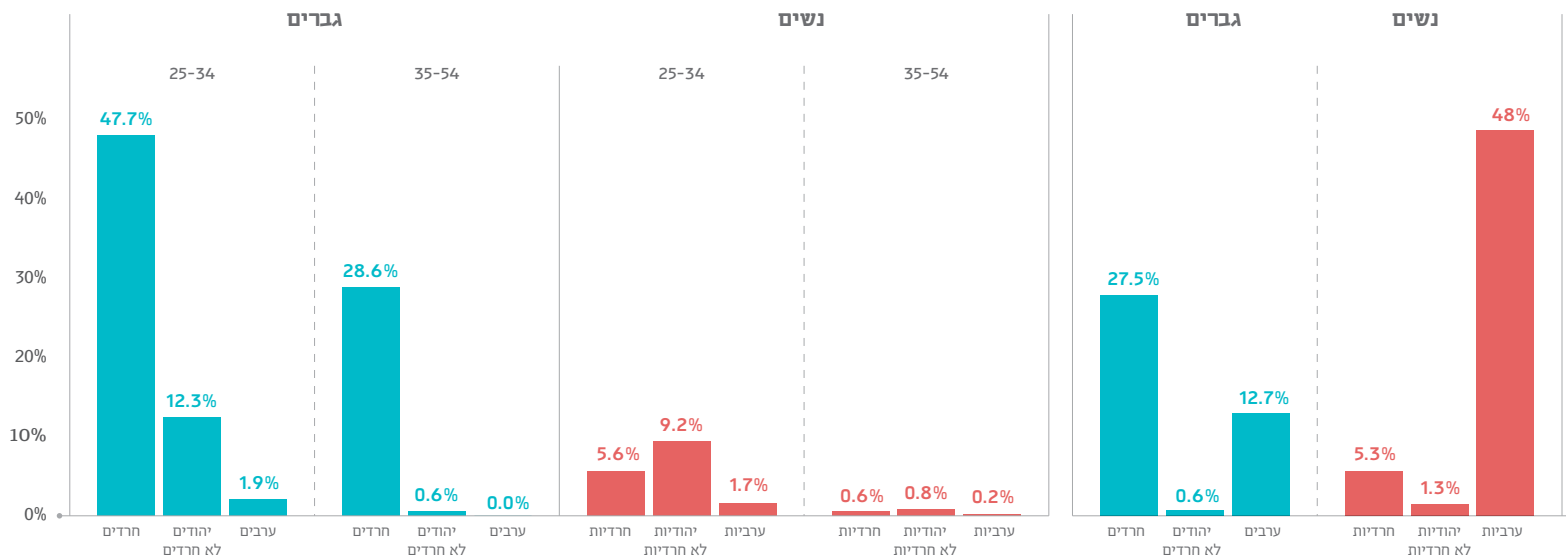
מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני סקר כח אדם של הלמ"ס (תרשים ימני) ולנתוני סקר ההוצאות של הלמ"ס (תרשים שמאלי)

שיעור ניכר מהגברים החרדים ומהנשים הערביות לא השתתפו מעולם בשוק העבודה, ובקרב הגברים החרדים ישנם רבים, גם בגילאים בוגרים יותר, העוסקים בלימוד בישיבה.

// 3.4

אנשים שעיסוקם העיקרי הוא לימודים (דיווח עצמי)*
לפי קבוצת גיל ואוכלוסייה, 2014/15

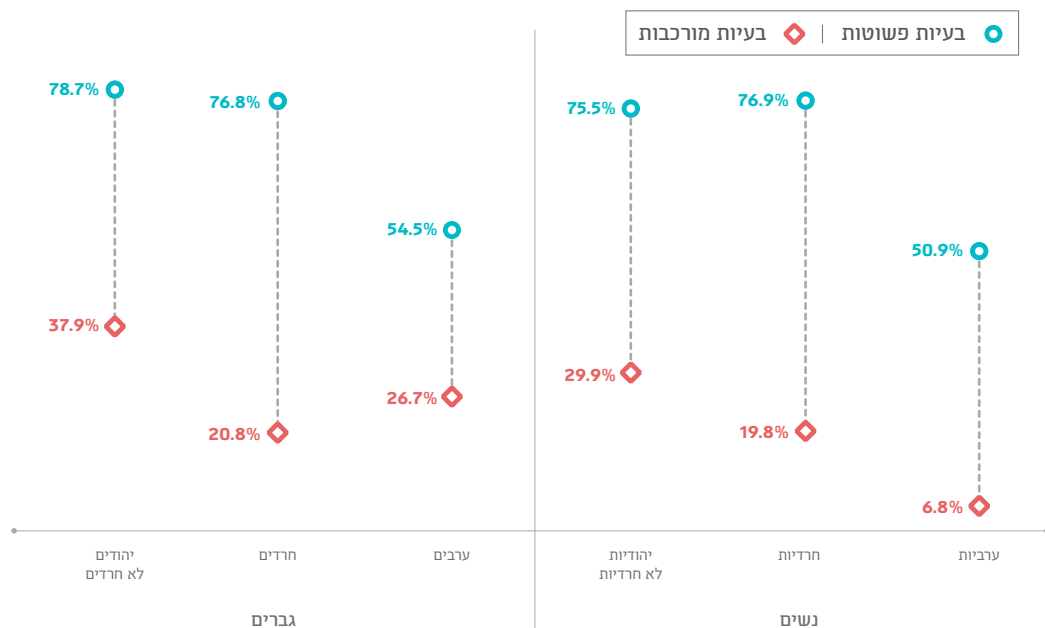
לא עבדו מעולם בשכר
גילאי 25-54, 2014/15

* בשונה משאר הקבוצות באוכלוסייה, מרבית הגברים החרדים שדיווחו כי עיסוקם העיקרי הוא לימודים אינם לומדים במסודת להשכלה פורמאלית, אלא בישיבות (מעל 95%). מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר המיומנויות (PIAAC)

// 3.5

התמודדות עם משימות של "פתרון בעיות" * במקום העבודה בתדירות גבוהה, 2014/15

עובדים רבים מהאוכלוסייה הערבית והחרדית עוסקים במקצועות הדורשים רמת מיומנות נמוכה בהשוואה לקבוצות אחרות.

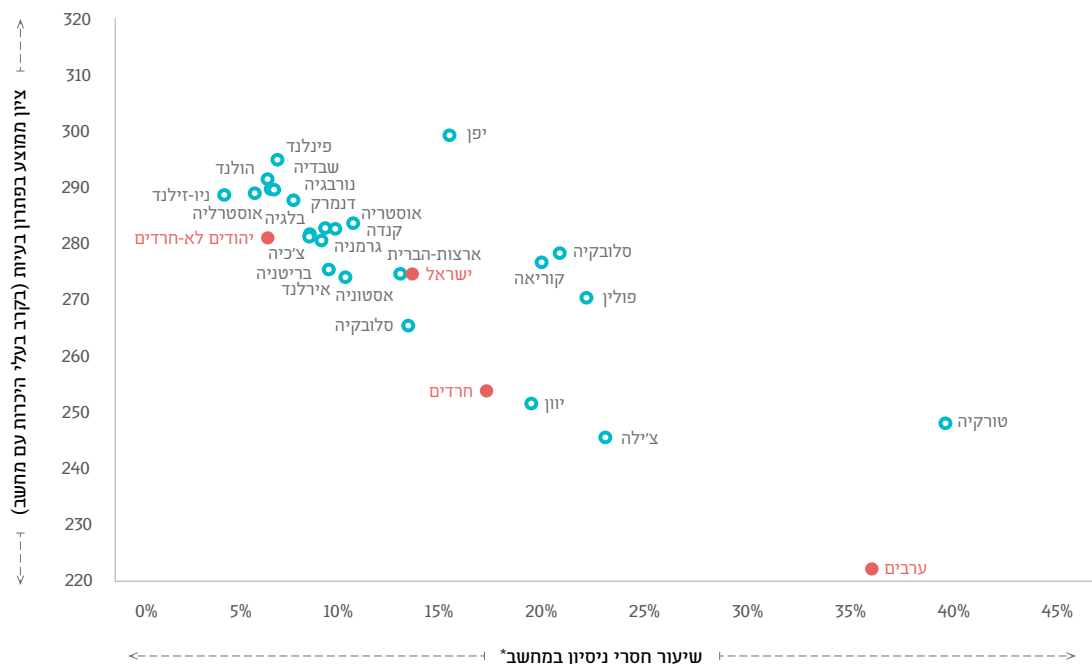
שיעור נמוך של עובדים מהאוכלוסייה הערבית מתמודדים במקום עבודתם עם משימות של "פתרון בעיות": קצת יותר מ-50%, בעוד שבקרב שאר הקבוצות שיעור זה עומד על יותר מ-75%.

שיעור העובדים המתמודדים עם בעיות מורכבות יותר במקום העבודה בקרב האוכלוסייה החרדית עומד על כ-20%, נמוך בהשוואה לכל הקבוצות, למעט נשים ערביות (בקרבן שיעור זה הוא נמוך באופן מיוחד).

רמת ההתמודדות עם משימות מורכבות במקום העבודה מבטא במידה רבה הן את רמת הכישורים של העובד ויכולותיו (הון אנושי) והן את מאפייני המקצוע בו הוא עובד.

* ב"פתרון בעיות" הכוונה היא להתמודדות עם מצב חדש או בעיית המצריך פרק זמן מסוים בכדי למצוא פתרון טוב, כאשר בעיות פשוטות אינן מצריכות יותר מ-5 דקות, ובעיות מורכבות דורשות לפחות 30 דקות. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר המיומנויות (PIAAC)

שיעור חסרי היכרות עם מחשבים וציון ממוצע באוריינות מחשבים, גילאי 25-54

* חסרי ניסיון במחשב – משיבים שציינו כי אין להם ניסיון במחשב או שנכשלו במבחן הממין, ובושל כך לא ביצעו את המבחן בפתרון בעיות בסביבה מתוקשבת.

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר המיומנויות (PIAAC) לשנים 2011/12 ו-2014/15

// 3.6

חלק ניכר מהחרדים והערבים מתקשים מאוד להתמודד עם בעיות הדורשות היכרות עם סביבה טכנולוגית ושימוש במחשב.

בקרב המגזר הערבי והחרדי ישנם רבים שאין להם כל ניסיון עם מחשבים (36% ו-17%, בהתאמה), והם אינם מסוגלים להתמודד עם משימות הדורשות היכרות בסיסית עם סביבה טכנולוגית.

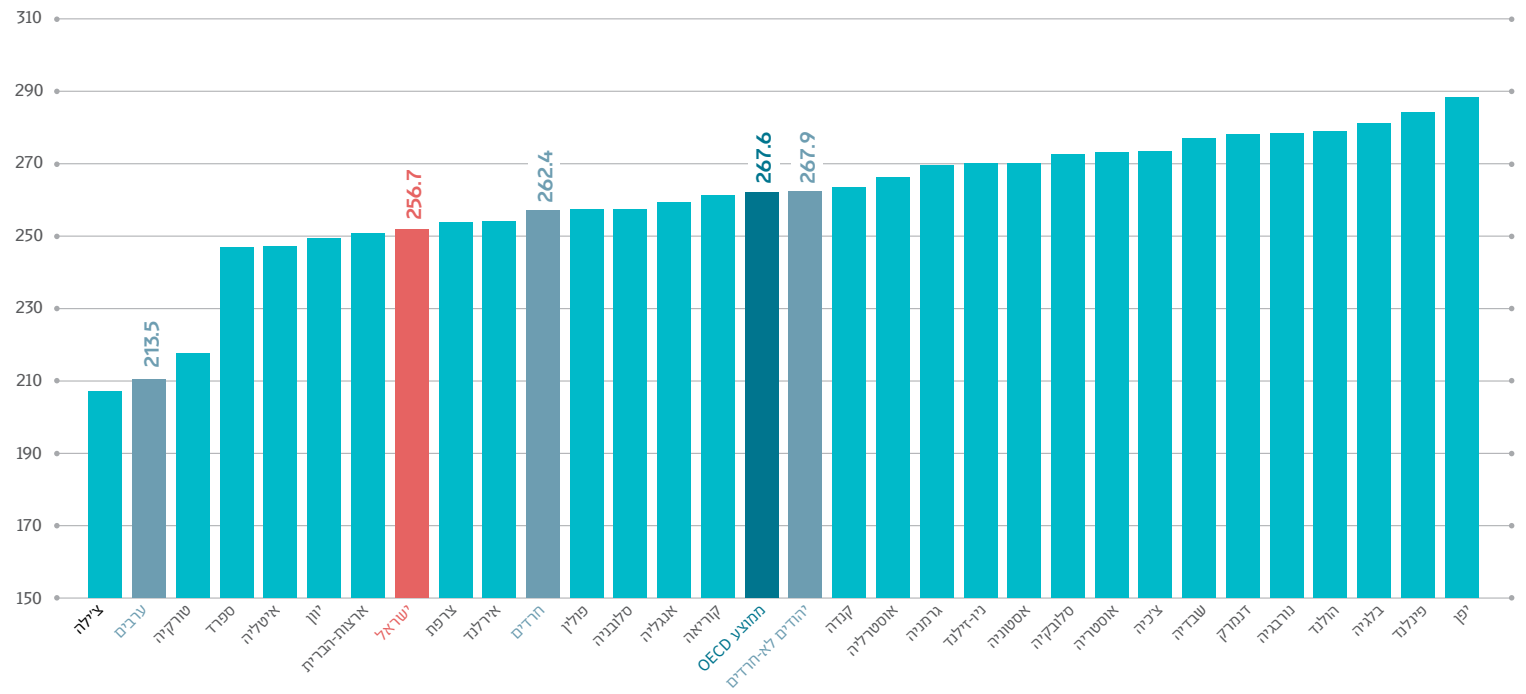
בנוסף לכך, גם בקרב חרדים וערבים שהם בעלי היכרות וניסיון קודם עם מחשבים, רמת הכישורים בהתמודדות עם בעיות המצריכות שימוש בטכנולוגיה (אוריינות מחשבים) נמוכה מאוד בהשוואה לאוכלוסייה המקבילה במרבית מדינות ה-OECD.

מנגד, היהודים הלא-חרדים מאופיינים הן בשיעור נמוך של חסרי היכרות עם מחשבים (5%) והן ברמת אוריינות מחשבים גבוהה, גם בהשוואה לשאר המדינות המפותחות.

// 3.7

רמת האוריינות המתמטית בגילאי העבודה נמוכה מאוד בחברה הערבית בישראל בהשוואה לכמעט כל המדינות המפותחות. גם הרמה באוכלוסייה החרדית נמוכה למדי.

מומצע אוריינות מתמטית, גילאי 25-54

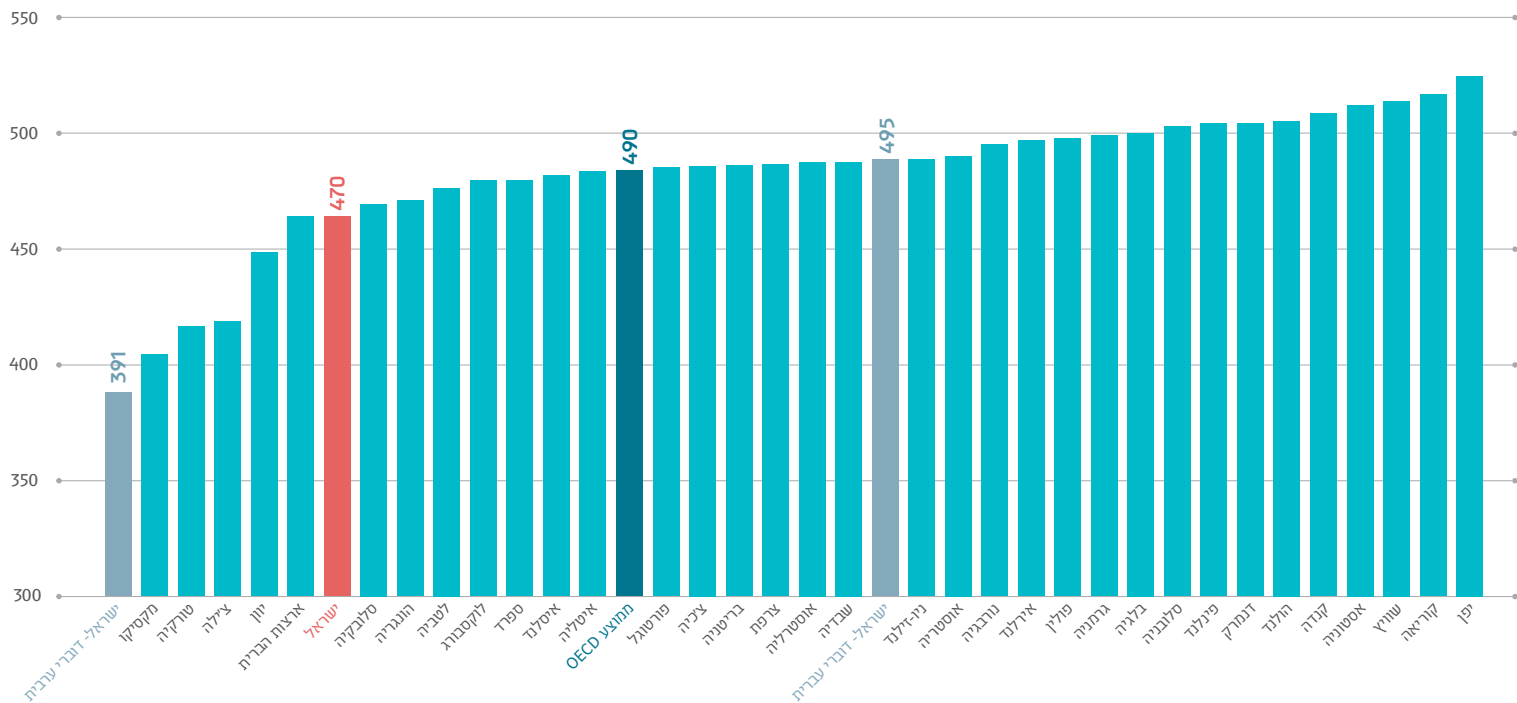

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר המיומנויות (PIAAC) לשנים 2011/12 ו-2014/15

בדומה לבוגרים, גם התלמידים מהמגזר הערבי נמצאים הרחק במאחור.

// 3.8

ציון ממוצע באוריינות מתמטית בקרב תלמידים גילאי 15, מבחני PISA 2015

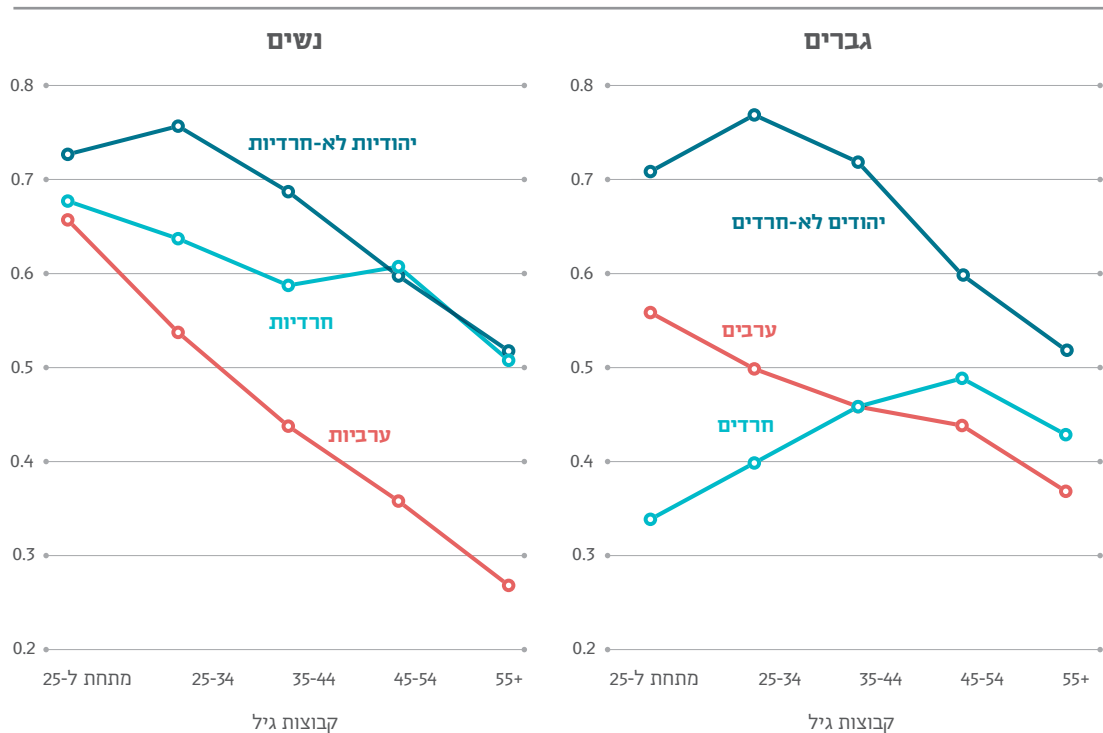

// 3.9

רמת השליטה בשפה האנגלית של הגברים החרדים היא נמוכה מאוד בכל קבוצות הגיל, ובעיקר בקרב הצעירים.

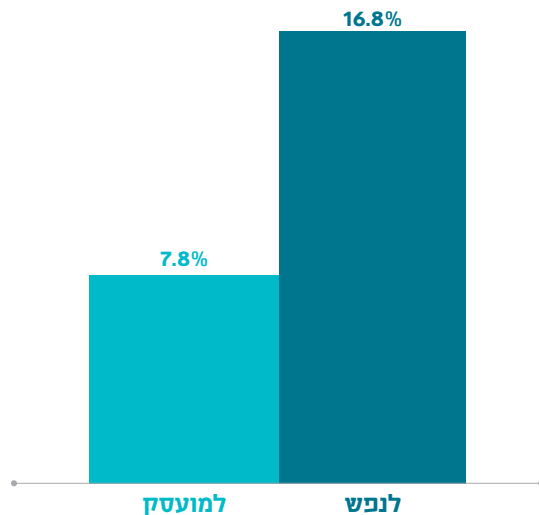
רמת האנגלית הנמוכה יחסית של גברים חרדים נובעת בין היתר מכך שהיא אינה נלמדת במוסדות חינוך חרדיים לבנים, או שהיא נלמדת ברמה נמוכה מאוד בהשוואה למוסדות חינוך אחרים, בדומה לשאר מקצועות היסוד. ניתן לשער כי הפערים ברמת האנגלית מהווים גם הם חסם משמעותי בפני גברים חרדים המעוניינים להשתלב באקדמיה ובשוק העבודה.

רמת השליטה בשפה האנגלית*
לפי קבוצת אוכלוסייה וגיל (1 = הרמה הגבוהה ביותר)

* רמת השליטה בשפה האנגלית - אינדקס שנע בין 0 (ללא שליטה) ל-1 (שליטה מלאה); חושב לפי דיווח עצמי של המשתתפים בסקר PIAAC לרמת שליטתם בשלושה תחומים: דיבור, קריאה וכתיבה.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני סקר המיומנויות (PIAAC)

השינוי בהכנסה הממוצעת, בהנחת התכנסות מלאה בהכנסה ובתעסוקה 2015

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 3.10

הפערים בין קבוצות האוכלוסייה כרוכים בהפסד כלכלי-חברתי משמעותי.

פערי התעסוקה והשכר בין קבוצות האוכלוסייה מקורם בסיבות שונות ומגוונות אשר בחלקן קשורות למדיניות הממשלתית בתחומי החינוך, התעסוקה והתשתיות. כך למשל אי-רכישה של מיומנויות-יסוד או רכישת של מיומנויות ברמה נמוכה בקרב תלמידי בתי הספר.

אי-סגירת הפערים בין הקבוצות משמעה כבר היום הפסד משמעותי: ניתוח המבוסס על נתוני סקר ההוצאות לשנת 2015 מעלה כי אילו שיעורי התעסוקה וההכנסה של עובדים מהמגזר הערבי והחרדי היו, בממוצע, זהים לאלו של היהודים הלא-חרדים, כי אז ההכנסה הממוצעת למועסק הייתה גבוהה בכ-8%, וההכנסה לנפש גבוהה בכ-17% - בהשוואה למצב הקיים.

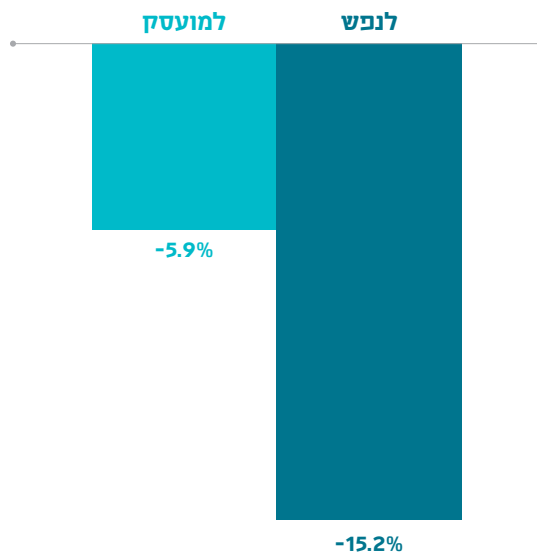
// 3.11

במידה והפערים ברמות התעסוקה והשכר בין קבוצות האוכלוסייה ייוותרו בעינם, רמת החיים בעשורים הקרובים תהיה נמוכה משמעותית מן הפוטנציאל.

מאחר וחלקם של היהודים הלא-חרדים באוכלוסייה צפוי לקטון באופן משמעותי, ההיקף של אובדן הצמיחה לנפש תלוי בין היתר בקצב ההתכנסות של רמות התעסוקה והשכר של החרדים והערבים לאלו של שאר האוכלוסייה. במידה והפערים יישארו על כנם, ההכנסה למועסק תקטן ב-6% וההכנסה לנפש תקטן ב-15%.

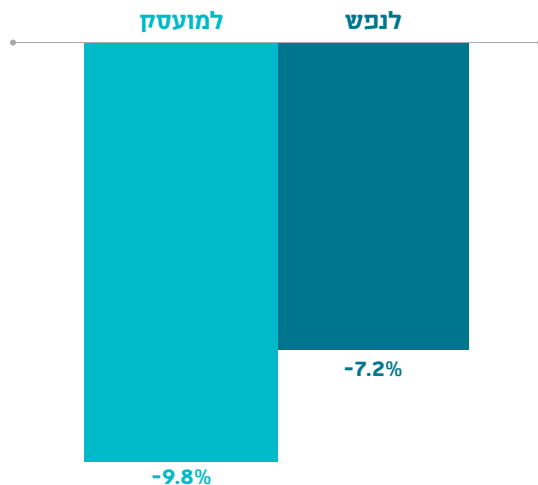
אי-מיצוי הפוטנציאל של רמת ההכנסה הלאומית – השלכותיו מרובות. הוא טומן בחובו לא רק סיכוי גבוה יותר להחרפת הקיטוב החברתי, ולהחלשת ההסכמיות הפוליטית כתוצאה מכך, אלא גם החלשת היכולת של המשק להתמודד עם מאורעות בלתי-צפויים ברמה המקרו-כלכלית והאסטרטגית.

השינוי בהכנסה כתוצאה משינוי הרכב האוכלוסייה*
תחזית הרכב האוכלוסייה לשנת 2064 (מצב הייחוס = הרכב האוכלוסייה בשנת 2015)

* תוצאות סימולציה המבוססת על נתוני התחזית הדמוגרפית (חלופה בינונית) וסקרי ההוצאות של הלמ"ס, 2015. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

השינוי בהכנסה, התכנסות מלאה בשיעורי התעסוקה בלבד*

* תוצאות סימולציה המבוססת על נתוני התחזית הדמוגרפית (חלופה בינונית) וסקרי ההוצאות של הלמ"ס, 2015. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 3.12

אין די בהתכנסות בשיעורי התעסוקה של חרדים וערבים בכדי למנוע הידרדרות ברמת החיים הממוצעת בישראל.

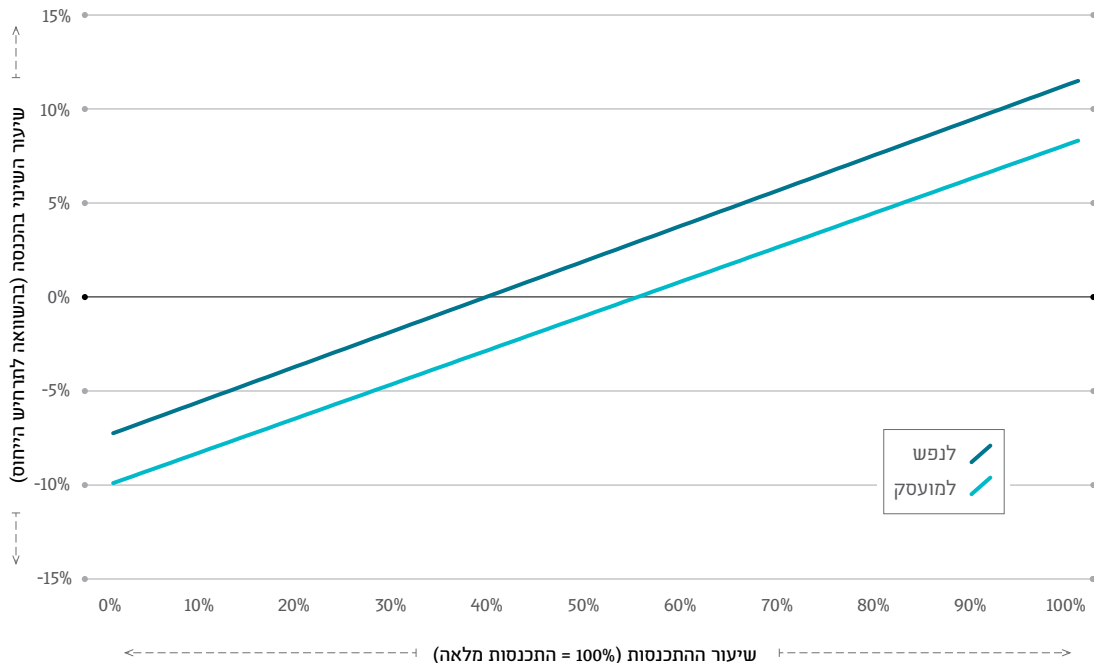
במידה ותחול התכנסות ברמות התעסוקה בלבד - כלומר שיעורי התעסוקה של החרדים והערבים יהיו דומים לאלה של שאר האוכלוסייה - ההכנסה הממוצעת לעובד תהיה קטנה בשיעור של 10%, שכן במציאות זו יהיו בשוק העבודה יותר עובדים המאופיינים ברמת פרודקטיביות נמוכה. ההכנסה הממוצעת לנפש בתרחיש זה תהיה קטנה ב-7% בהשוואה למצב שבו אין שינוי בהרכב המגזרי של האוכלוסייה.

// 3.13

השינוי בהכנסה ביחס לתרחיש הייחוס, לפי שיעור ההתכנסות בהכנסה לעובד
(כאשר מניחים התכנסות מלאה בשיעורי התעסוקה)

מדיניות המובילה לשילוב של התכנסות מלאה בשיעורי התעסוקה של החרדים והערבים והתכנסות ניכרת בהכנסתם מעבודה יכולה לקזז את ההשפעות השליליות של השינויים הצפויים בהרכב הדמוגרפי.

בעשור וחצי האחרונים גדלו שיעורי התעסוקה של החרדים והערבים, ויש לשער שבעשורים הקרובים תמשך מגמה זו. עם זאת, התרחיש לפיו תתקיים סגירת פערי ההכנסות - לאור ההבדלים ברמות הפרודקטיביות בין הקבוצות - הוא בעל הסתברות נמוכה יותר. לפי תוצאות הסימולציה, השינוי ברמת החיים על רקע המגמות הדמוגרפיות יהיה חיובי, רק במידה ותחול התכנסות משמעותית ברמות ההכנסה של החרדים והערבים לאלו של שאר האוכלוסייה. לשם כך נדרש שינוי מהותי במדיניות, בראש ובראשונה במערכת החינוך, כך שתצייד את בוגריה עם כישורים ומיומנויות הדרושים להתשלבות מוצלחת בשוק העבודה המודרני.

* תוצאות סימולציה המבוססת על נתוני התחזית הדמוגרפית (חלופה בינונית) וסקרי הוצאות של הלמ"ס, 2015. מקור: עיבודי פורום קהילת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

ההתיישבות העירונית בישראל

עבר, הווה ועתיד

// אשר מאיר, זיו רובין ואריאל קרלינסקי

הקדמה

קשר היסטורי עקבי מתקיים בין פיתוח עירוני ופיתוח המשק והחברה

ובינויות ויישובים כפריים אשר מקושרים לעיר מרכזית אחת, מכונה "מטרופולין".

מפת ההתיישבות בפועל משקפת מאזן משתנה בין יתרונות המגורים בתוך העיר לבין היתרונות של חיים בסביבה הקרובה והרחוקה. בין השיקולים המשפיעים על מאזן זה: איכות העיר עצמה; יעילות התחבורה במטרופולין; גודל האוכלוסייה; מבנה הגילאים של החברה, וכמובן העדפות האוכלוסייה. אותם שיקולים ניכרים גם ביצירת המאזן בין מטרופולינים שונות באותה מדינה.

מדינת ישראל היא אחת המדינות הצפופות והעירוניות בעולם והעתיד צופן בחובו צפיפות גבוהה עוד יותר עקב גידול האוכלוסייה המהיר המאפיין את ישראל. הצפיפות ההולכת וגדלה בישראל עד כה באה בד בבד עם עלייה ברמת החיים, וגם הצפיפות הנשקפת בעתיד דומה ברמתה לזו הרווחת במקומות בעלי איכות חיים גבוהה. רמת הצפיפות הגבוהה של ישראל לא גרמה בעבר לפגיעה בכלכלתה או לירידה ברמת החיים של תושביה.

בישראל מטרופולין אחת דומיננטית, מטרופולין תל-אביב, אשר משרתת את כלל המדינה ומהווה מרכז כלכלי וחברתי ברמה בינלאומית. למטרופולין זו חלק מרכזי בפריחתה של ישראל בעבר ובהווה. שימור וטיפול של יתרונותיה הוא לכן מרכיב חיוני בשגשוג העידי של המדינה.

מאז ייסוד העיר הראשונה לפני אלפי שנים, קיימת ברחבי העולם מגמה ארוכת טווח של עלייה בחשיבותן של ערים ובשיעור האוכלוסייה המתגוררת בהן. הסיבה העיקרית לכך בעת החדשה היא, שלקרבה הפיזית בין אנשים ומוסדות ישנה תרומה עצומה לפיריון, אשר גבוהה בממוצע מהחשיבות של מגורים בסמיכות למשאבי טבע. כתוצאה מכך, הפיריון והשכר בערים גבוהים בהרבה, ובאופן עקבי, בהשוואה לרמה המקבילה בפריים ובאזורים הכפריים.

לצד היתרון בפיריון העבודה, החיים בעיר מציעים יתרונות רבים מבחינת רמת החיים, ובכלל זה מגוון רחב יותר של מוצרים, שירותים, תרבות, וסגנונות חיים. למגורים בעיר יש גם יתרונות אקולוגיים, שכן פיתוח עירוני מרוכז צורך פחות שטחים פתוחים בהשוואה לפיתוח פרברי. נוסף על כך, עבור רמת התפתחות כלכלית נתונה, ערים מתאפיינות בצריכה ממוצעת לנפש נמוכה יותר של משאבי טבע מתכלים.

מנגד, יישובים קטנים ומרוחקים מזמנים יתרונות כגון צפיפות נמוכה, אפשרות לדירור מרווח, קרבה למשאבי טבע כלכליים ואסתטיים ולעתים קרובות קיומה של חברה מוכרת והומוגנית יותר - תכונה מושכת עבור חלק מן האוכלוסייה. ברוב המקרים, יישובים אלו נמצאים קרוב לעיר כן שתושביהם יכולים ליהנות מההזדמנויות שמציעה העיר בתחומי השכר, הצריכה והשירותים במרחק נסיעה סביר. יתרונות העיר מהווים משאב חיוני עבור האנשים שגרים בה ובסביבתה. קבוצה של ערים קטנות

// 4.1

תמחור נכון של שכר, שירותים, דיור ותחבורה מהווה תנאי חשוב לפיזור יעיל של האוכלוסייה במרחב.

האיתותים שהשווק העירוני מייצר – לגבי עבודה (שכר), שירותים ומוצרים (מחירים), מיקום (מחיר הקרקע), מגורים (שכירות), ותחבורה – מעצימים את היכולת של היחיד לקבל החלטות מושכלות בנוגע לבחירת מקום המגורים המיטבי עבורו; ואת יכולתו של השלטון לקבוע את מדיניותו לצורך אספקת רמת השירותים הפרטיים והציבוריים במטרופולין כך שהציבור ייהנה מרמת החיים הגבוהה ביותר.

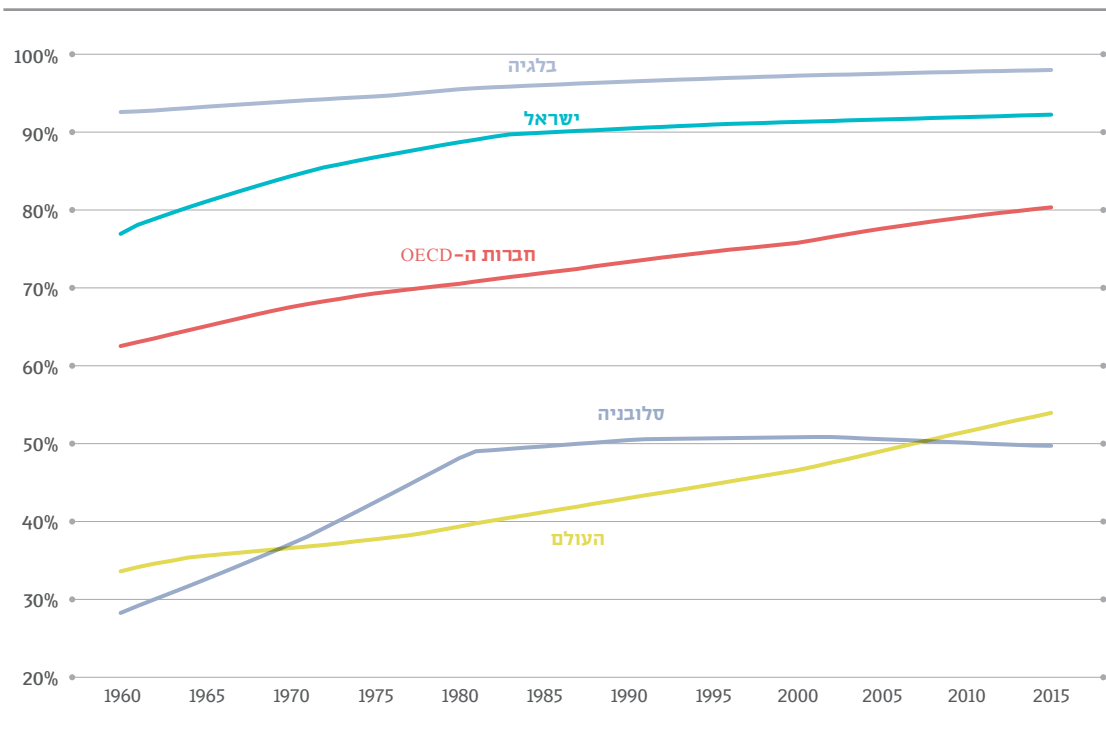
כאשר מחירי המגורים, השירותים, השכר והתחבורה משקפים את העלות האמיתית, החלטות הפרט צפויות להוביל לתוצאה הרצויה עבור הציבור כולו. גם כאשר נדרשת יוזמה תכנונית מסוימת מצד השלטונות, יוזמה זו תהיה

נכונה יותר אם היא תתבסס על מידע מהימן בנוגע לערך המגורים בכל אזור. לכן, ישנה חשיבות רבה לכך שהיצע הדירות יוכל לגדול ולהתכווץ בהתאם למחירי הדירות; שמחיר השכירות יגדל ויקטן בהתאם לביקוש ולהיצע; שהנהגים בכביש יפנימו את המחיר השולי של הגודש שהם יוצרים ויספקו תמריץ נכון להיצע של תחבורה ציבורית יעילה; ושיתקיים קשר מבני הגיוני בין הכנסות הרשות המקומית לבין רמת השירות שהיא מסוגלת לספק.

התאמת היצע הדיור לצרכים האמתיים של הציבור תלויה ביישום של מספר מהלכים ובכללם: רפורמה בבירוקרטיה של התכנון, כך שמערכת התכנון תאפשר תהליך שקוף ומהיר יותר של מתן היתרי בנייה עבור מיזמי בנייה העומדים בכללי התכנון; הגברת הסחירות של קרקע ודירות, בין היתר באמצעות הפרטה של קרקעות באזורי ביקוש וביטול ההגבלות על מכירת דירה; פישוט של הרגולציה בתחום הדירות למגורים ובכלל זה ביטול מגבלות החלות על גודל הדירה; החלת אגרות גודש בערים המרכזיות כדי למגר פקקים ולתת תמריץ מובנה לתחבורה ציבורית טובה; והגדלת מידת החופש

הפיסקאלי לרשויות המקומיות. הובלת תהליכים אלו חיונית לנוכח הצפיפות ההולכת וגדלה אשר בתורה מגדילה גם את הצורך בסביבה עירונית איכותית וחכמה לתושבי ישראל.

אוכלוסייה עירונית, שיעור מכלל האוכלוסייה

* בלגיה היא המדינה הכי עירונית וסלובניה הכי פחות עירונית מבין מדינות ה-OECD.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הבנק העולמי.

// 4.2

ישראל היא עירונית מאד ונהיית עירונית יותר, בהתאם למגמות בכל העולם.

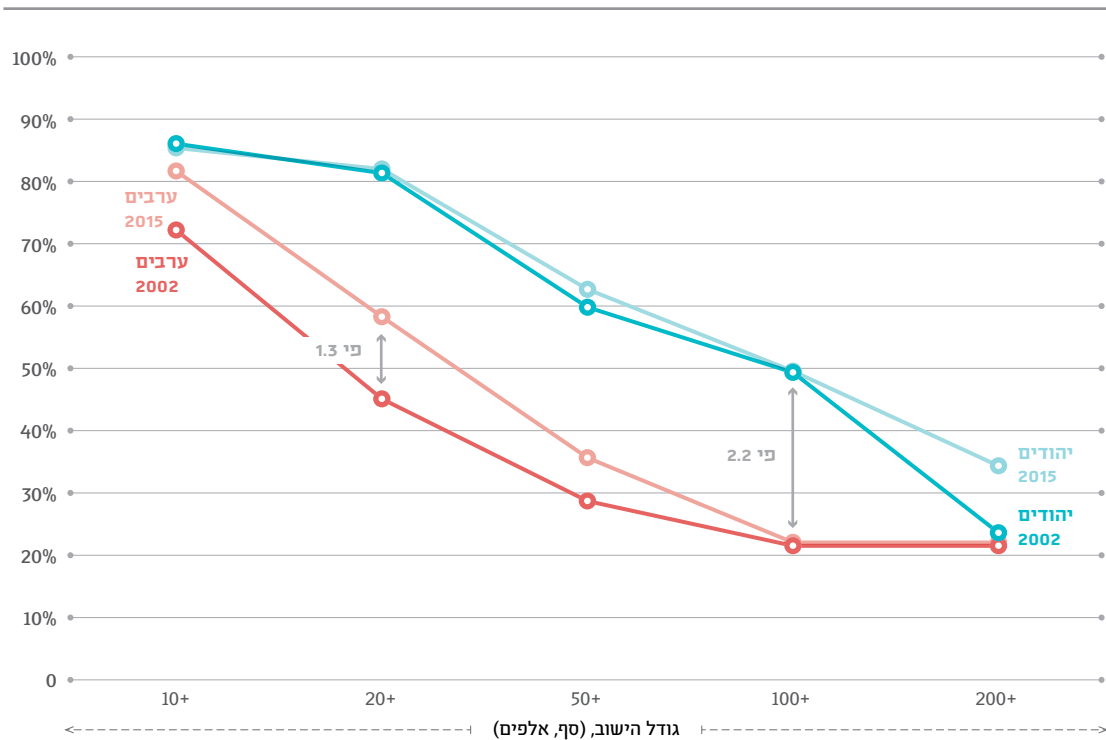
ניכרת בעולם מגמה ברורה של יתרון גובר למגורים עירוניים לעומת מגורים כפריים. ב-1960 כשליש מן האנושות (34%) התגוררה באזור עירוני, ואילו ב-2015 רוב האנושות (56%) הייתה מצוייה באזורים מסוג זה (הנתון משקף דיווח עצמי של כל מדינה על שיעור האוכלוסייה שמתגוררת באזור מטרופוליני).

הגידול במשקלה של האוכלוסייה העירונית משקף שתי תופעות מובחנות: (א) תנועה של אנשים מאזורים כפריים לאזורים עירוניים על רקע הזדמנויות נרחבות יותר בחיים בעיר; (ב) צמיחתם של אזורים שהיו בעבר כפריים לכדי אזורים עירוניים.

במדינות אחדות רמת העירוניות הקיימת כבר גבוהה למדי, והגיעה ככל הנראה למיצוי. בישראל שיעור המתגוררים באזורים מטרופוליניים גדל באחרונה בשיעור זעיר, ועלה בעשרים שנים האחרונות בנקודת אחוז אחת בלבד, מ-91% ל-92%.

// 4.3

האוכלוסייה המתגוררת בישובים בקבוצת-גודל שונות, שיעור מצטבר לפי לאום

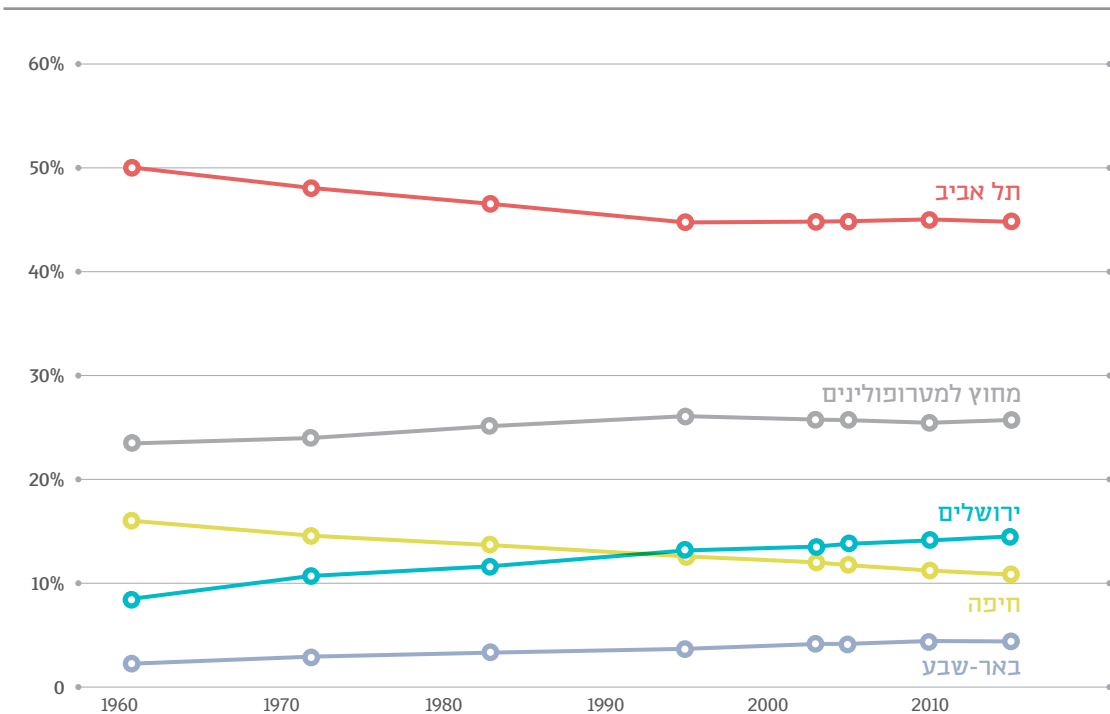
מקור: למ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (שנים שונות).

יותר ישראלים מתגוררים ביישובים גדולים.

הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים, ועבור כל רף גודל נתון, יותר ויותר ישראלים מתגוררים ביישובים גדולים. תופעה זאת היא שילוב של תנועה נטו של אוכלוסייה מן הכפר אל העיר, ושל צמיחה רוחבית של האוכלוסייה שהופכת מקומות קטנים לגדולים.

שיעור האוכלוסייה העירונית בקרב ערביי ישראל קטן בהרבה מהשיעור המקביל בקרב היהודים. בעוד כמחצית מהיהודים מתגוררים בערים שבהן אוכלוסייה הגדולה מ-100 אלף איש, רק כחמישית מהערבים גרים בערים בגודל זה. שוני זה עשוי לשקף מצד אחד את ההעדפות של הציבור הערבי, ששם דגש רב יותר על מגורים בקרבה למשפחה המורחבת; אך קשור גם בחסמים נוספים, תכנוניים ואחרים, ובפרט בעובדה שלשיעור קטן מהיישובים הערביים יש תוכנית מתאר מאושרת. הסרת החסמים לאישורן של תכניות מתאר במגזר הערבי תאפשר לקדם את איכות החיים ואפיקי ההתפתחות העירונית ביישובים הערביים בישראל.

אוכלוסיית ישראל בחלוקה למטרופולינים, שיעור מכלל האוכלוסייה

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס: פרסומי מפקד האוכלוסין והדיר 1995, ונתוני הרשויות המקומיות (שנים שונות).

// 4.4

אזור תל אביב הוא הדומיננטי מבין ארבע המטרופולינים בישראל

במדינת ישראל ארבעה אזורים מטרופוליניים: תל אביב (3.78 מיליון), ירושלים (1.22 מיליון), חיפה (910 אלף), ובאר שבע (370 אלף). תל אביב היא המטרופולין הדומיננטית לא רק מבחינת היקף האוכלוסייה המתגוררת בתחום המטרופולין, אלא גם מבחינה תפקודית; ומבחינות רבות מטרופולין זו משמשת מרכז גם כלפי המטרופולינים האחרים. עובדה זו משקפת גם בתרשים 4.5.

מן התרשים בעמוד זה עולה שיעור האוכלוסייה המתגוררת במטרופולין תל אביב יציב למדי בשני העשורים האחרונים. שיטה חלופית לבחון את יציבות הפריסה של האוכלוסייה היא לבחון את המרחק הממוצע המשוקלל של אוכלוסיית ישראל ממחוז תל אביב, קרי, את המרחק של האזרח הממוצע ממרכז הארץ. בחינת הנתונים לפי שיטה זו מעלה כי בשנים 2002-2015 אכן התרחש תהליך 'מרכז', אך בהיקף זניח.

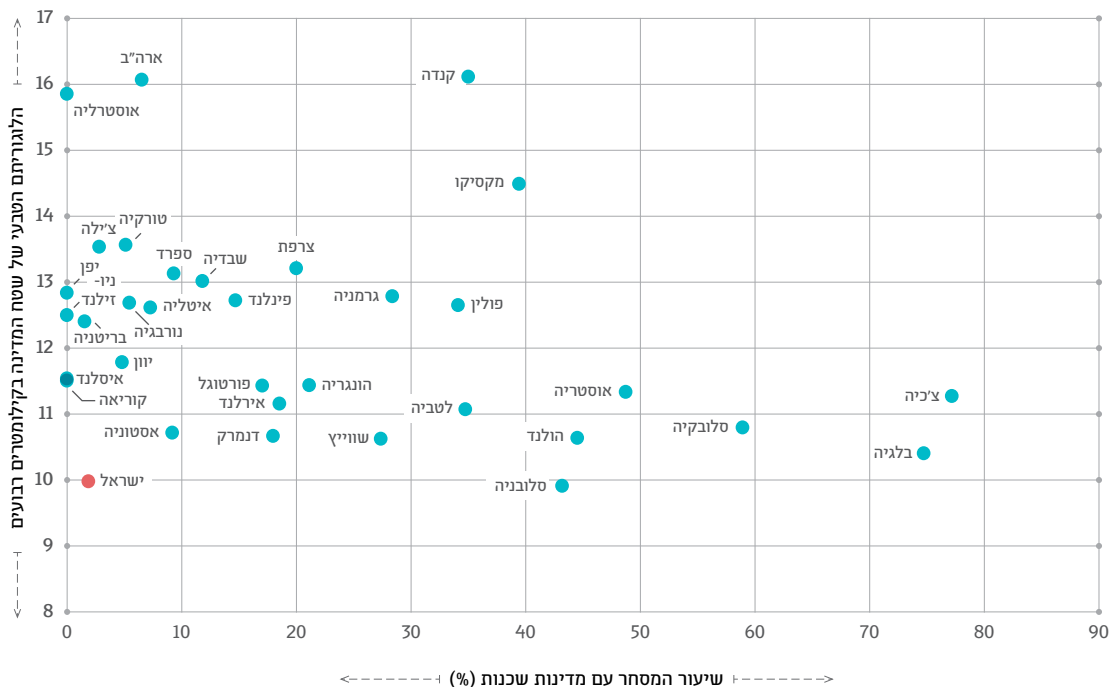
4.5

שטח המדינה ושיעור המסחר עם מדינות שכנות

שטחה הקטן של ישראל והיעדר קשרי מסחר משמעותיים עם שכנותיה, מביאים למציאות בה תל-אביב היא מטרופולין דומיננטית יחידה.

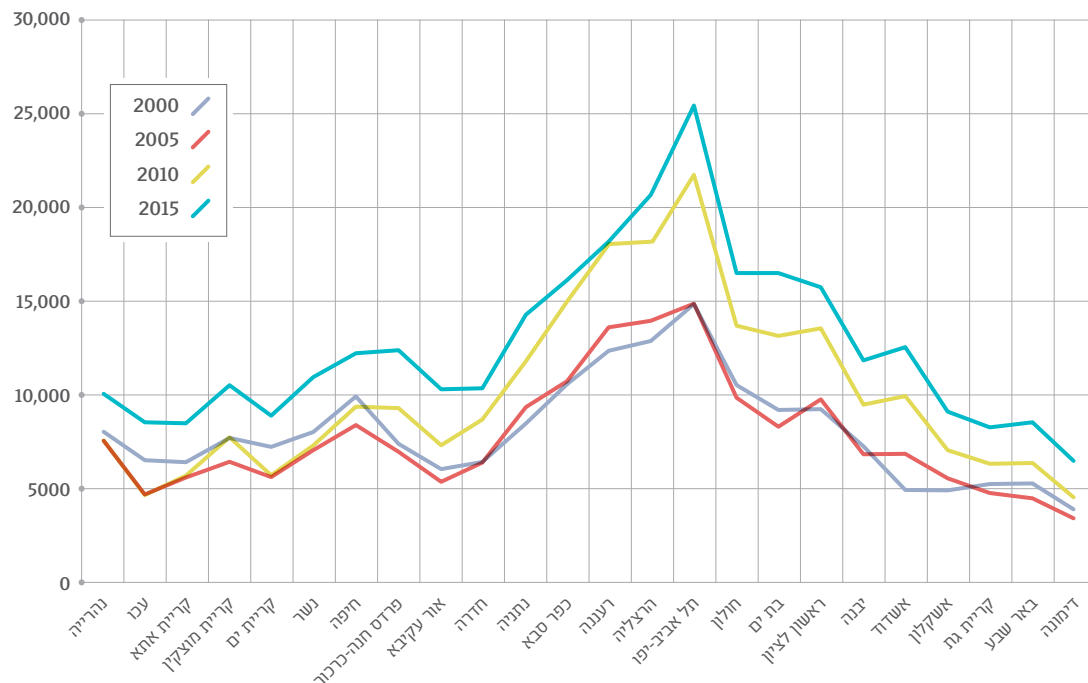
היתרונות של ריכוז פעילות כלכלית וחברתית במרכז אחד הם רבים, אך לא תמיד מטרופולין אחת מספיקה. שני מאפיינים שעשויים להגדיל את הכדאיות ביצירתם של מטרופולנים נוספות הם: מדינה ששטחה גדול מאוד, כך שתושבים רבים מרוחקים מן המטרופולין המרכזית; ובנוסף לכך: קרבה למרכזים חשובים במדינות שכנות. התרשים מראה שישראל היא מדינה קטנה ביותר מבחינת שטחה: אין שום מקום בישראל המרוחק יותר משעות בודדות נסיעה מגוש דן. עוד עולה מן התרשים שהיקף הסחר של ישראל עם מצרים, ירדן והרשות הפלסטינאית הוא זניח מבחינת שיעורו מכלל הסחר הבינלאומי של המדינה.

סביר להניח לכן שההתפתחות העירונית הטבעית של ישראל צפויה לשמר את הדומיננטיות של גוש דן, והמטרופוליאנים האחרות – חיפה, ירושלים, ובאר שבע – צפויות להישאר כמרכזים משניים.

מקור: נתוני מכון המחקר הצרפתי CEPII.

מחירי דירות, רשויות גדולות על ציר החוף מצפון לדרום, שקלים למ"ר, מחירי 2009

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני כרמ"ן, רשות המסים.

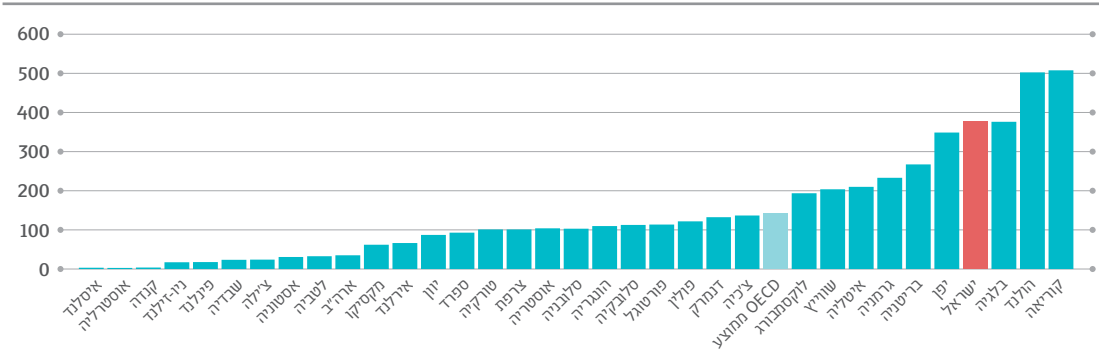
// 4.6

אנשים מוכנים לשלם הרבה על ההזדמנות לגור במקום מרכזי.

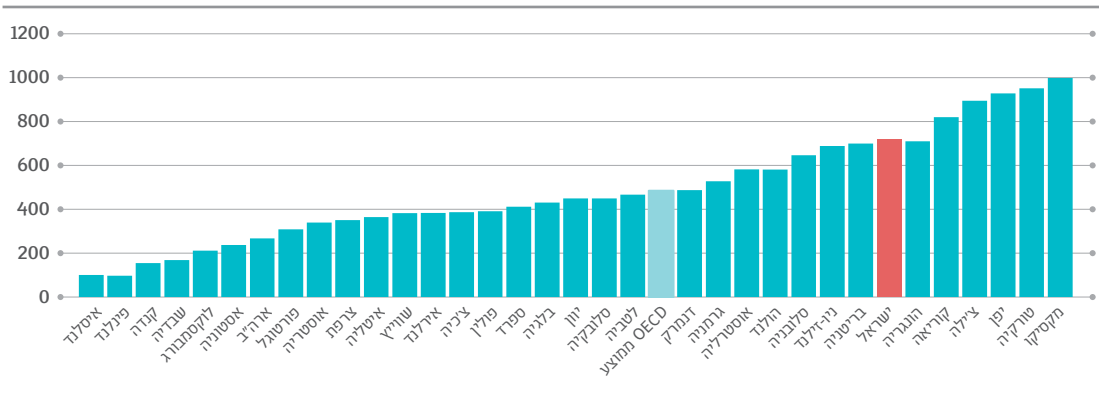
המחירים הגבוהים שאנשים מוכנים לשלם עבור מגורים בקרבת גוש דן מעידים על כך שהיתרונות הגלומים באזור המרכז, כמו שכר גבוה יותר (פועל יוצא של הפריור הגבוה המאפיין ערים מרכזיות) והזמינות של שירותים איכותיים ומגוונים, חשובים מאד לישראלים רבים. דירה בתל אביב עולה בערך פי שניים (למ"ר) מזירה בחדרה או באשדוד, המחברות לתל אביב בנסיעה של פחות משעה ברכבת. המבנה הפירמידאלי של עקומת המחירים בציר צפון-דרום מראה שככל שיישוב קרוב יותר לתל אביב, המחירים גבוהים יותר ביחס עקבי.

// 4.7

אוכלוסייה ממוצעת לקמ"ר שטח, מדינות ה-OECD

אוכלוסייה ממוצעת לקמ"ר שטח מיושב לא-כפרי, מדינות ה-OECD

ישראל מדינה צפופה למדי.

הדרך המוכרת למדידת צפיפות היא על-ידי חלוקת סך כל האוכלוסייה בסך השטח. לפי מדד זה (תרשים עליון), ישראל הייתה, נכון לשנת 2015, צפופה יותר מפי שניים מן הממוצע של מדינות ה-OECD, ורק שלוש מדינות היו צפופות יותר.

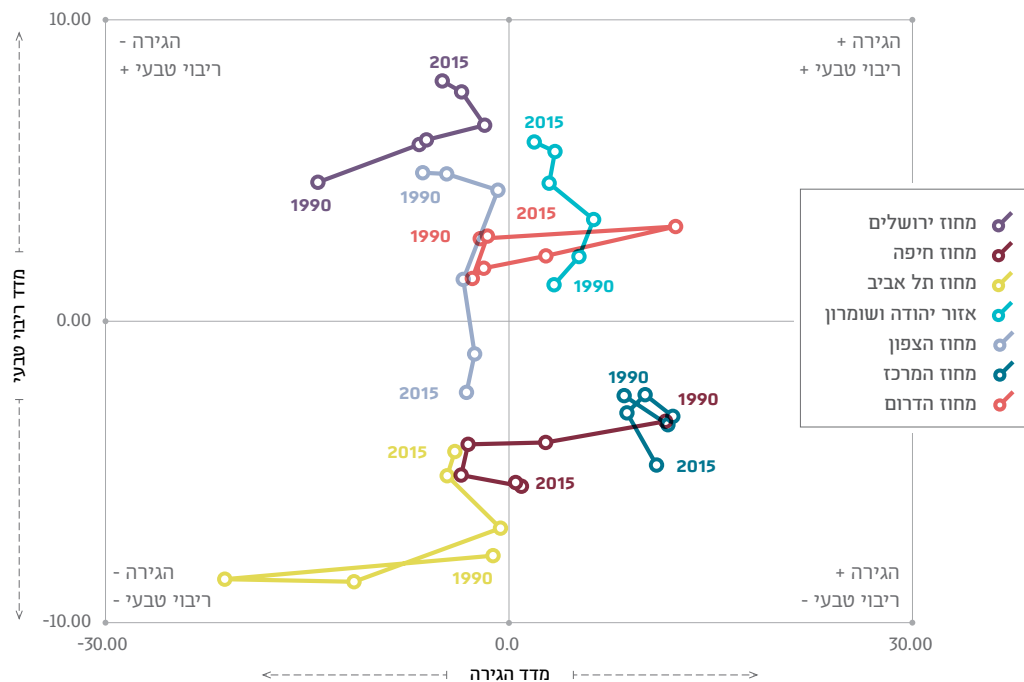
כיום יש שימוש גובר במדדים שבוחנים צפיפות בפועל. לפי מדידה כזו, שתי מדינות בהן גודל האזור המיושב דומה וכך גם גודל האוכלוסייה ייסווגו כבעלי רמת צפיפות דומה גם אם שטח הכולל דומה. מדד מסוג זה מופיע בתרשים התחתון, שמראה את סך האוכלוסייה חלקי סך השטח המיושב הלא-כפרי (כפי שזה נמדד לפי תאורת לילה על פי הקריטריונים של סוכנות החלל של ארה"ב). לפי מדד זה, ישראל הייתה ב-2015 צפופה יותר ב-44% בלבד, בהשוואה לממוצע ה-OECD, ומעליה היו מצויות שש מדינות צפופות יותר.

נתוני האוכלוסייה מתייחסים לשנת 2015, נתוני השטח המיושב מתייחסים לשנת 2013 (שנה אחרונה זמינה). מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני NASA וה-OECD.

// 4.8

מדד ההגירה הפנימית והריבוי הטבעי העודפים, לפי מחוז

הגירה וריבוי טבעי הם במידה מסוימת תמונת ראי

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס.

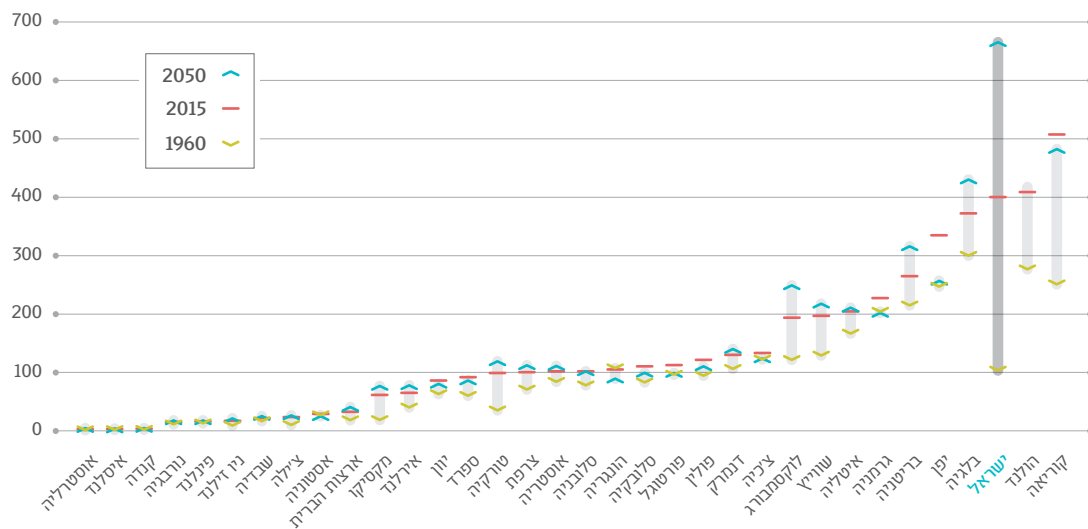
הגודל היחסי הקבוע של אזורי המדינה נובע מאיזון יחסי בין רמות הריבוי הטבעי וההגירה של האזורים השונים. התרשים מציג מדדים של מאזן הגירה נטו וריבוי טבעי "עודפים" ביחס לממוצע הארצי. מחוז בו ערך מדד ההגירה חיובי מציג הגירה גבוהה מההגירה הארצית הממוצעת. ניתן לראות כי ברוב המחוזות חל שינוי לאורך זמן ורמות הריבוי הטבעי וההגירה שלהם השתנו בין השנים 1990 ו-2015.

ניתן לראות כי מספר מחוזות (צפון, דרום, ירושלים ויו"ש) הינם בעלי ריבוי טבעי עודף חיובי כאשר בחלקם ההגירה העודפת שלילית - כלומר, הם מזינים את שאר המחוזות בהגירה חיובית.

מנגד, מחוז המרכז מציג הגירה חיובית וריבוי טבעי שלילי - מעט אנשים נולדים בו אבל רבים מהגרים אליו. מחוז תל אביב לעומת זאת הינו בעל ריבוי טבעי נמוך והגירה נמוכה בהשוואה לאומית לכן אוכלוסייתו אינה גדלה לאורך זמן.

4.9

צפיפות אוכלוסייה, תושבים לקמ"ר (מדינות OECD)

מקור: אוכלוסייה- נתוני ה-OECD; שטח- נתוני CIA Factbook

ישראל צפויה להיעשות למדינה הצפופה ביותר בין המדינות המפותחות.

שיעור הגידול של האוכלוסייה בישראל גבוה באורח עקבי מזה של יתר מדינות ה-OECD. לכן, בשנת 2050 ישראל צפויה להיות, לפי תחזית ה-OECD, למדינה הצפופה ביותר בין חברות הארגון.

שטח העיר טוקיו ביחס לשטח מדינת ישראל, סימולציה

מקורות: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני 'Tokyo Bureau of General Affairs' ולנתוני הלמ"ס: "שנתון סטטיסטי לישראל" (2016).

במפה שבעמוד זה ניתן לראות את שטחה של ישראל ובה מסומן שטח השקול בגודלו לשטחה של העיר טוקיו, בירת יפן (רובעי טוקיו בלבד ללא האזור המטרופוליני). שטחה של טוקיו (2191 קמ"ר) שווה ערך כמעט לסכום השטחים של מחוז תל אביב (172 קמ"ר), מחוז המרכז (1294 קמ"ר) ומחוז ירושלים (653 קמ"ר). האוכלוסייה הצפויה למחוזות אלו ב-2040, על פי התחזית הבינונית של הלמ"ס ובהנחה של גידול אזורי אחיד, היא כ-6.7 מיליון תושבים. בטוקיו לעומת-זאת (ללא שטחי המעטפת המטרופולינית) מתגוררים כיום 13.5 מיליון איש. למעשה, כיום מתגוררים בעיר טוקיו יותר תושבים משימצאו בכל שטחה של ישראל בשנת 2040.

לפיכך, אורח החיים ורמת החיים של טוקיו היום יכולים לשמש אינדיקציה לאורח ורמת החיים הצפויים במטרופולין תל אביב בעוד דור, בהינתן הערכות מתאימה. טוקיו היא בהחלט עיר צפופה, אך מצד שני עיר עם איכות חיים גבוהה שממצה את יתרונות העירוניות, בפרט בתחומי התרבות והשכר, וממשיכה למשוך אוכלוסייה מיתר האזורים ביפן.

// 4.10

גם בהתחשב ברמת צפיפות גבוהה יותר כמו זו הצפויה לישראל, נראה כי למדינה עתודות שטח מספיקות על-מנת לאפשר רמת חיים גבוהה.

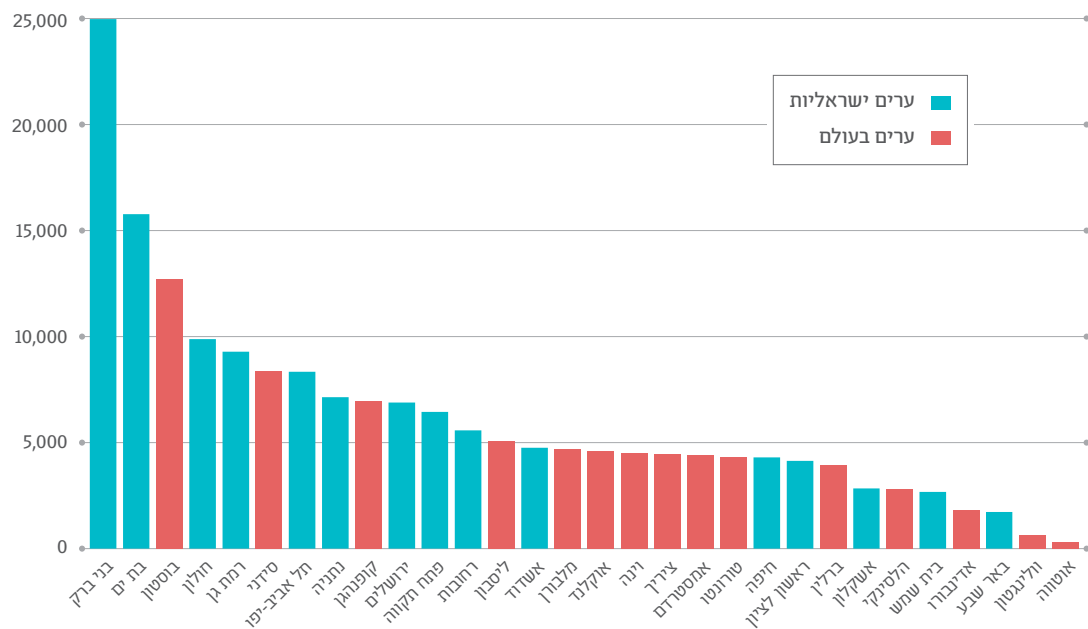
במדינת ישראל גרים היום כ-8.7 מיליון תושבים, ובמטרופולין תל אביב לבדה 3.8 מיליון איש. על פי התחזית הבינונית של הלמ"ס, האוכלוסייה הצפויה בשנת 2040 היא 13.2 מיליון עבור כלל המדינה, פי 1.5 מהאוכלוסייה כיום. לאור הציבות הבין-מטרופולינית שתוארה בעמודים הקודמים, יש סבירות שאוכלוסיית מטרופולין תל אביב תגדל בשיעור דומה ותהיה ב-2040 קרובה ל-5.6 מיליון איש. אוכלוסייה בסדר גודל שכזה אינה גדולה במיוחד עבור מטרופולין ששטחה דומה לזה של מטרופולין תל אביב. למעשה, כבר היום ישנן מטרופולינים מפותחות רבות שבהן הצפיפות גבוהה בהרבה אך גם איכות החיים גבוהה.

// 4.11

הערים בישראל צפופות יותר בהשוואה לרוב הערים המובילות בעולם בדירוג איכות החיים.

דויטשה בנק מדרג את הערים הגדולות בעולם לפי סדרה של מדדים סובייקטיביים של איכות חיים. הערים הגדולות בישראל צפופות יותר בהשוואה לרוב הערים המובילות, אם כי רק שתי ערים גדולות יותר מבוסטון המדורגת שמינית במדד. מכאן, שהצפיפות באזור המרכז בישראל אמנם גבוהה בהשוואה לערים המובילות בדירוג, אך ברמות נוכחיות של צפיפות ניתן עדיין לשמר רמת חיים גבוהה. ככל שהצפיפות תגדל במהלך העשורים הקרובים, שימור איכות חיים גבוהה יהפוך למשימה מאתגרת יותר.

צפיפות האוכלוסייה ב־15 הערים הגדולות בישראל (2015) וב-15 הערים בעלות איכות החיים הגבוהה ביותר לפי מדד דויטשה בנק*

* Deutsche Bank (2017). נתוני הצפיפות של הערים - שנה אחרונה זמינה. מקור: נתוני הרשויות המקומיות של הלמ"ס, ולשכות סטטיסטיות של המדינות והערים.

ירושלים

מבט על התהליכים והמגמות
בעשור החולף
// איציק פנחס ואיתמר יקיר

הקדמה

ההקדמה למה שעתיד להתרחש בישראל כולה, במיוחד כשנלקח בחשבון הפרופיל הדמוגרפי של העיר והשינויים שחלו בו על-פני זמן.

מצבם של ערביי ירושלים קשה במיוחד, והוא החמיר בשנים האחרונות הן בהשוואה לערביי ישראל והן בהשוואה לקבוצות אוכלוסייה אחרות: בעוד שב-2005 הפער ברמת ההכנסה לנפש סטנדרטית של ערביי ירושלים הייתה נמוכה בכ-6% מזו של ערביי ישראל, ב-2015 היא כבר הייתה נמוכה ביותר מ-40%.

בניגוד מסוים למגמות המורגשות בעיר ירושלים, ניתוח מצבה של מטרופולין ירושלים מעלה שחלק מן המגמות השליליות המאפיינות את העיר הן חלשות יותר בעוצמתן או אפילו נייטרליות כשמדובר במטרופולין בכללותה. כך למשל, למעלה ממחצית ממאזן ההגירה של ירושלים בעשור החולף היה אל מול רשויות המצויות בתחומי המטרופולין. אוכלוסייתן של רוב הרשויות בתחומי המטרופולין גדלה בשיעורים גבוהים יותר משגדלה העיר ירושלים עצמה. בנוסף לכך, ברוב הרשויות במטרופולין השכר וההכנסה לנפש גדלו בשיעור גבוה יותר בהשוואה למה שהתרחש בירושלים. בדומה לעיר הבירה, מטרופולין ירושלים מגוונת מאוד ומקוטבת מאוד מבחינת הרכב האוכלוסייה; והיא כוללת רשויות הנבדלות זו מזו באופן קיצוני מבחינת רמת ההכנסה של אוכלוסייתיהן, יציבותן התקציבית, ורמת השירותים שהן מספקות לתושביהן.

השנה מלאו 50 שנים למלחמת ששת הימים. אחת מההשלכות ארוכות הטווח של המלחמה היא השינוי במצבה של העיר ירושלים: גידול בשטחה ושינוי בהרכב אוכלוסייתה. המגמות החברתיות והדמוגרפיות שחלו בחברה הישראלית בכללותה השפיעו אף הן על ההרכב האנושי של העיר ועל מצבה הכלכלי. לצד החשיבות הסמלית של ירושלים – שבה מתגוררת כעשירית מאוכלוסיית ישראל ומרוכזים בה רוב מוסדות השלטון – ניצבת חשיבותה הכלכלית והתעסוקתית.

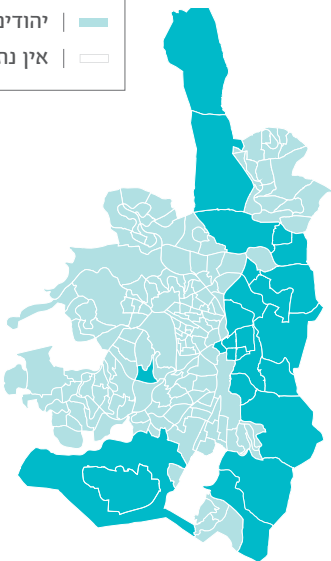
בהשוואה לעבר ירושלים היא עיר ענייה יותר. שיעור התעסוקה בירושלים נותר נמוך משיעור התעסוקה הארצי, רמת אי-השוויון בעיר גבוהה מרמת אי-השוויון במדינה, ובניגוד למגמה הארצית היא אף עלתה. רמת ההכנסה הממוצעת של תושבי ירושלים נמוכה באופן משמעותי מהרמה הממוצעת של כלל תושבי המדינה, והפער ברמת ההכנסה התרחב מאוד בשנים האחרונות. מאזן ההגירה בין ירושלים לבין שאר הרשויות במדינה עודדנו שלילי.

משקלם של החרדים והערבים באוכלוסייה בירושלים גדול יותר באופן משמעותי בהשוואה למשקלם בכלל המדינה, וקצב הגידול של הערבים בעיר מהיר יותר. על רקע זה מתחזקות המגמות הכלכליות השליליות שחוותה ירושלים בעשורים האחרונים, שכן קבוצות אלו מאופיינות ברמות תעסוקה והכנסה נמוכות יותר בהשוואה לאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. ניתן אפוא לבחון את המגמות המאפיינות את העיר ירושלים

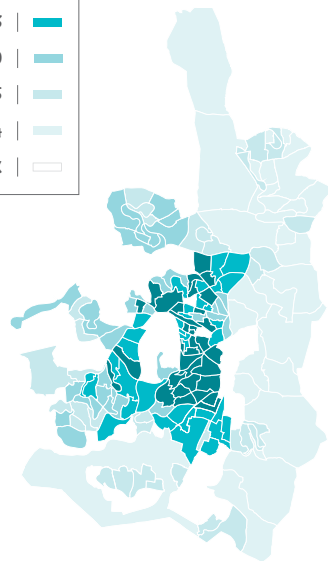
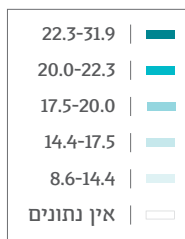
// 5.1

המיקום של מגזרי האוכלוסייה בירושלים מתואם עם רמת העוני ושווי הקרקע באיזורי העיר.

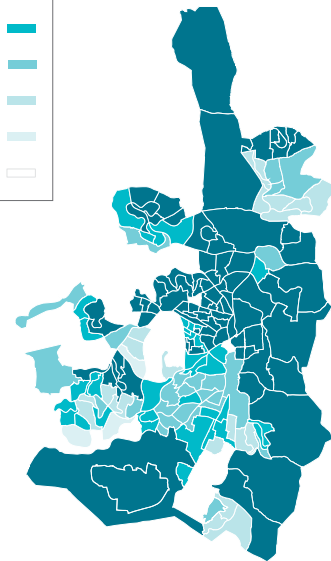
קבוצת אוכלוסייה

שווי דירת מגורים (ממוצע למ"ר, אלפי ש"ח)

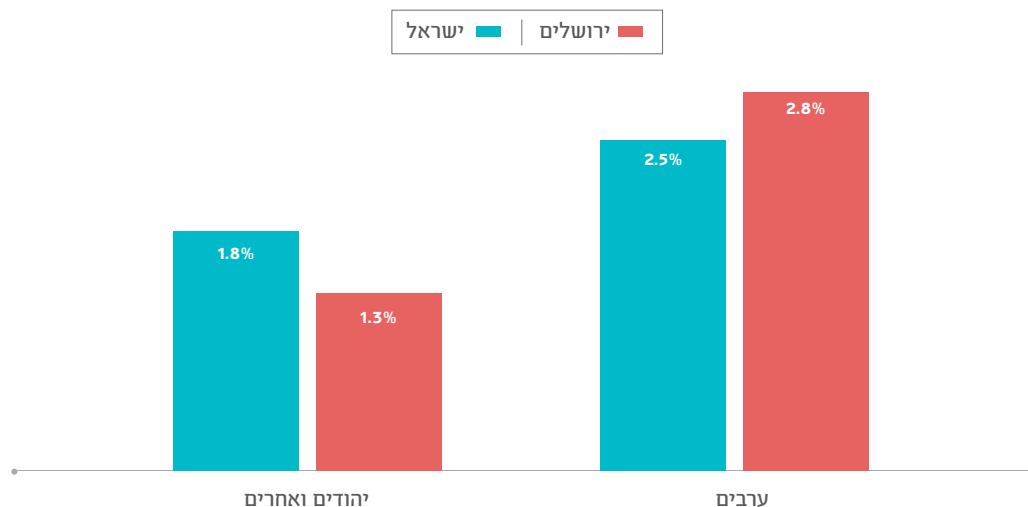

דירוג העוני*

*לפי שיעור המשפחות הנמצאות מתחת לקו העוני הארצי. הנתונים מבוססים על הכנסות מעבודה בלבד, ואינם כוללים הכנסות מהון ותשלומי העברה. מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני הלמ"ס (2012)

קצב גידול האוכלוסייה בירושלים ובישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה ממוצע שנתית, 2015-2005

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני מכון ירושלים למחקרי מדיניות

// 5.2

האוכלוסייה הערבית בירושלים גדלה בעשור האחרון בקצב מהיר יותר בהשוואה לכלל הערבים בישראל, בשונה מהפער המקביל בקרב היהודים.

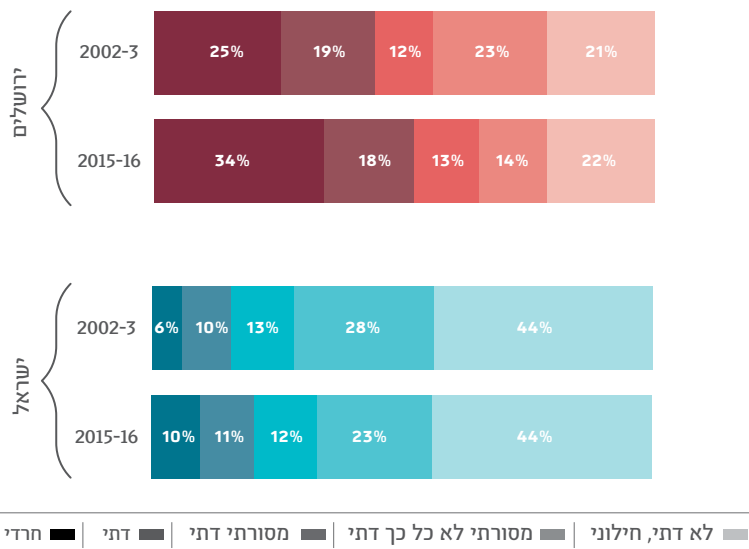
בשנת 2005 מנתה ירושלים כ-730 אלף תושבים, מתוכם כ-245 אלף ערבים וכ-475 אלף יהודים ואחרים. בממוצע על-פני העשור גדלה האוכלוסייה הערבית בקצב של 2.8% בשנה ואילו שאר האוכלוסייה בירושלים גדלה בקצב של 1.3%, כך שבשנת 2015 הגיע מספר הערבים בירושלים ל-324 אלף ויתר האוכלוסייה ל-542 אלף.

הגידול שחל בעשור האחרון בהיקף האוכלוסייה היהודית והערבית נבע בעיקר מילודה, שכן במהלך תקופה זו היה מספרם של היוצאים מירושלים גבוה משמעותית ממספר הנכנסים אליה.

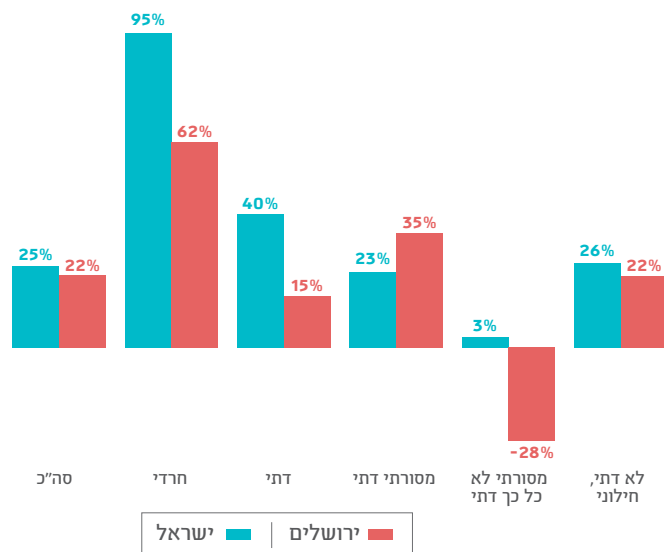
5.3

בעשור האחרון חל שינוי משמעותי בהרכב האוכלוסייה היהודית בירושלים.

הרכב האוכלוסייה היהודית לפי רמת דתיות
ירושלים וישראל, גילאי 20 ומעלה

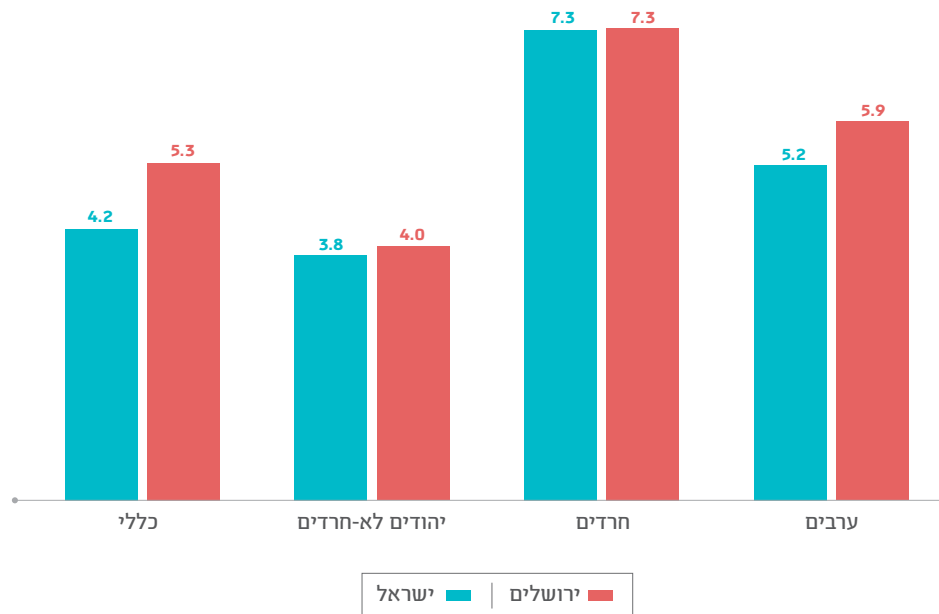
שיעור הגידול לפי קבוצת דתיות בקרב יהודים
גילאי 20 ומעלה, 2002/3 - 2015/16

*ממוצעים דו-שנתיים
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הסקר החברתי של הלמ"ס

// 5.4

מספר נפשות למשק-בית, 2015*

משק-הבית הממוצע בירושלים גדול משמעותית ממשק-הבית הממוצע בישראל.

משקי-הבית של המגזרים השונים בירושלים דומים בגודלם למשקי-הבית המקבילים ברמה הארצית. עם-זאת, משקלם הגבוה של האוכלוסייה החרדית והערבית בירושלים מביא לכך שמשק-בית הממוצע בעיר גדול יותר בהשוואה לממוצע הארצי.

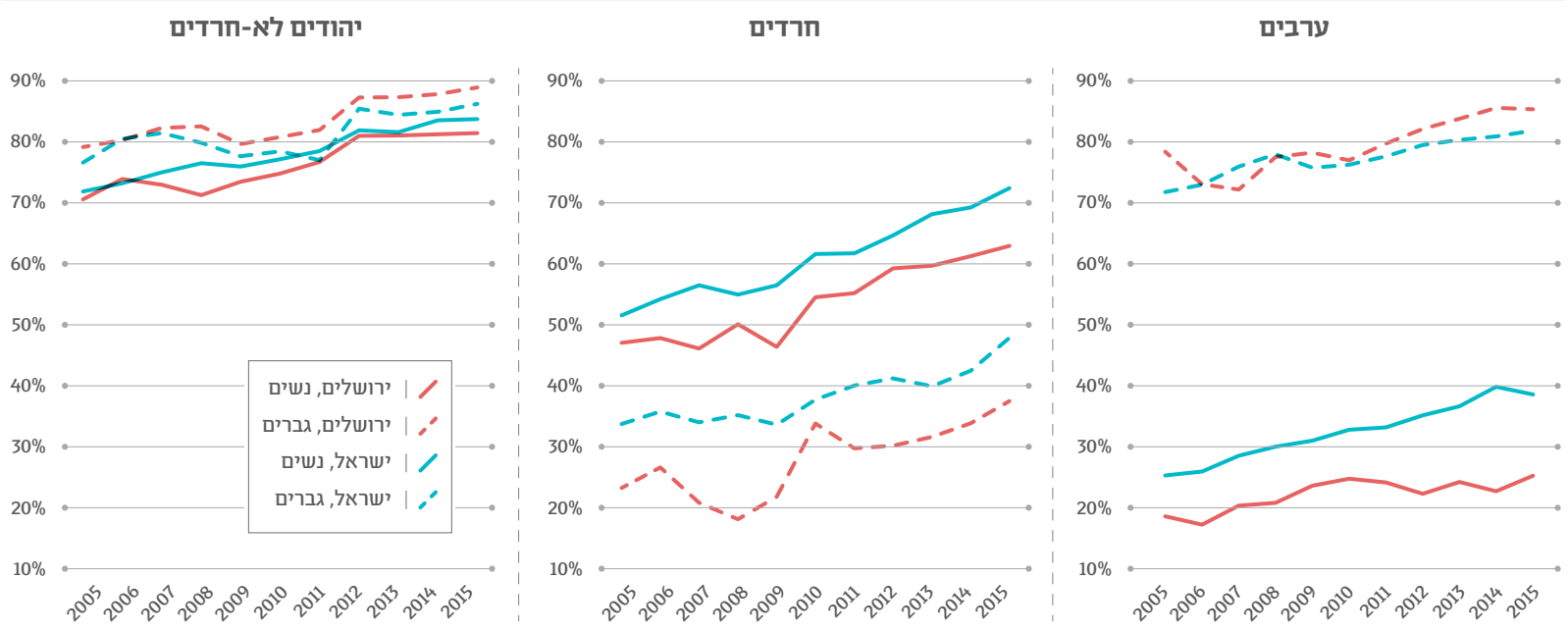
המאפיינים היחודיים של האוכלוסיות החרדית והערבית, לצד משקלן הגדל באוכלוסיית העיר, מגבירים את העומס על המשאבים הקיימים, ומעצימים את האתגר של ניהול עיר הבירה.

*ממוצע בקרב משקי-בית שבהן ראש משק-הבית בגילאי 35-49 מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הסקר ההוצאות של הלמ"ס

הגברים החרדים והנשים הערביות מאופיינים ברמות תעסוקה נמוכות מאוד בהשוואה לשאר הקבוצות בישראל, ובירושלים רמת תעסוקה של קבוצות אלה נמוכה עוד יותר.

// 5.5

שיעורי תעסוקה לפי מגזר ומין* ישראל וירושלים, גילאי 25-54

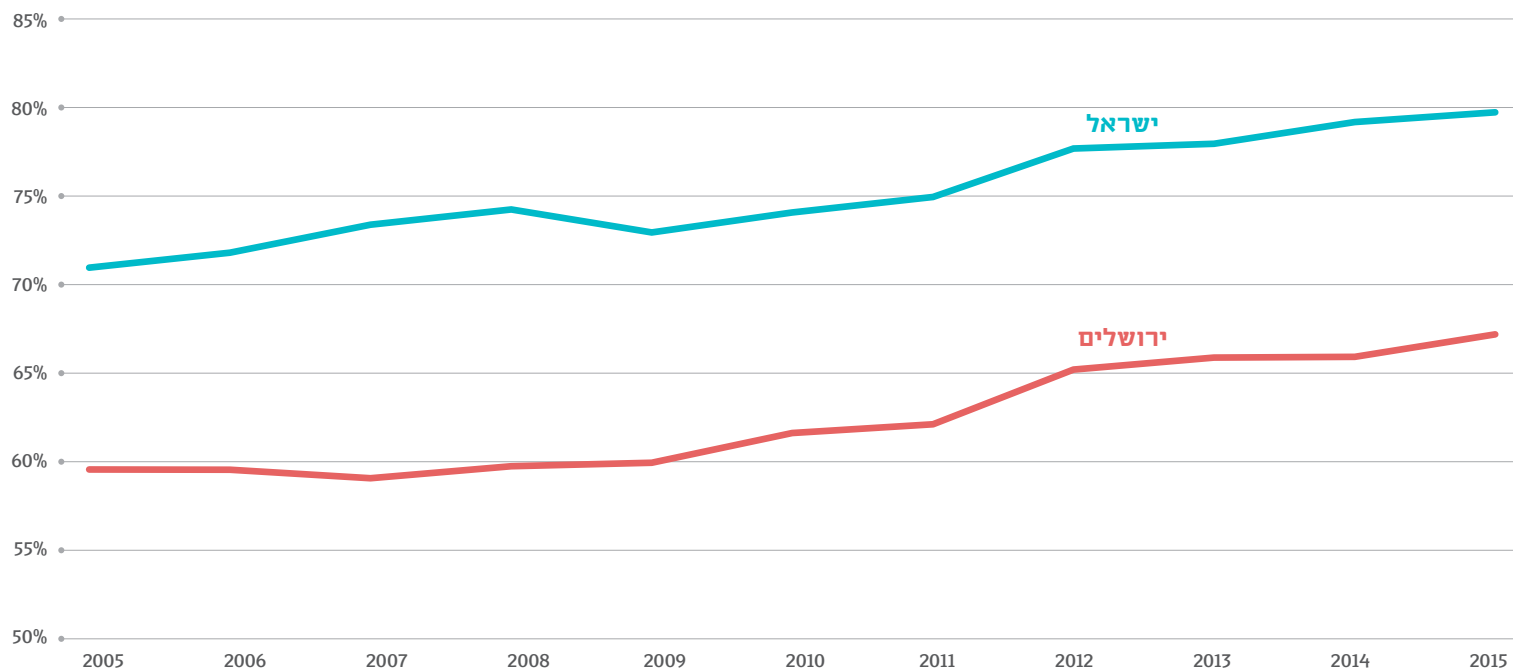

*בשנת 2012 שונתה שיטת הדגימה. מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לסקרי כוח-אדם של הלמ"ס

שיעור התעסוקה בירושלים נמוך מאוד בהשוואה לשיעור התעסוקה הארצי.

// 5.6

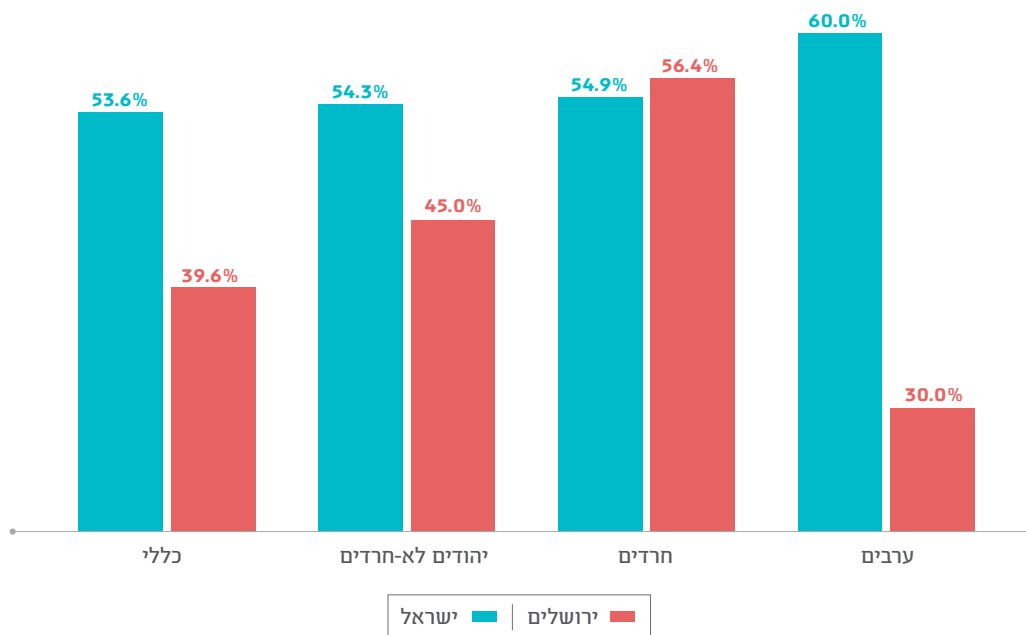
שיעורי תעסוקה, ישראל וירושלים גילאי 25-54

*בשנת 2012 שונתה שיטת הדגימה.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי כוח-אדם של הלמ"ט

// 5.7

הגידול בהכנסה לנפש סטנדרטית בשנים 2005-2015, לפי קבוצת אוכלוסייה

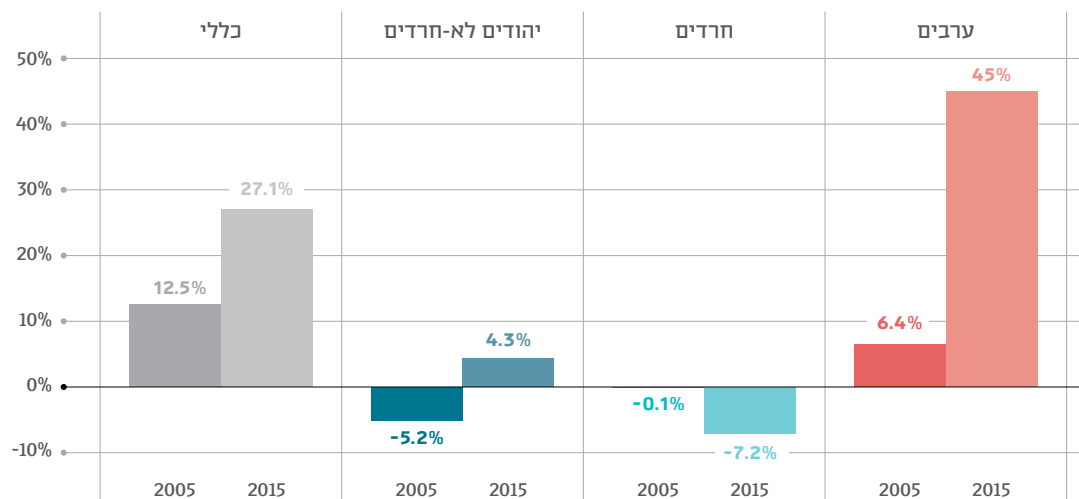

ההכנסה לנפש בירושלים גדלה בשיעור נמוך יותר מאשר בכלל המדינה, במיוחד בקרב הערבים.

בעשור האחרון חל שיפור ברמת החיים בישראל, המתבטא בגידול של כ-54% בהכנסה לנפש סטנדרטית. בירושלים חל שיפור מתון יותר של כ-40% בלבד.

בקרב החרדים בירושלים חל שיפור דומה ואף גבוה במקצת בהשוואה לחרדים בכלל המדינה. בשאר הקבוצות, לעומת זאת, השינוי שחל בירושלים היה נמוך משמעותית מהמוצע הארצי בקרב הקבוצה המקבילה.

הפער ברמת ההכנסה לנפש סטנדרטית בין קבוצות אוכלוסייה בישראל לזו של מקבילותיהן בירושלים

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי הוצאות של הלמ"ס

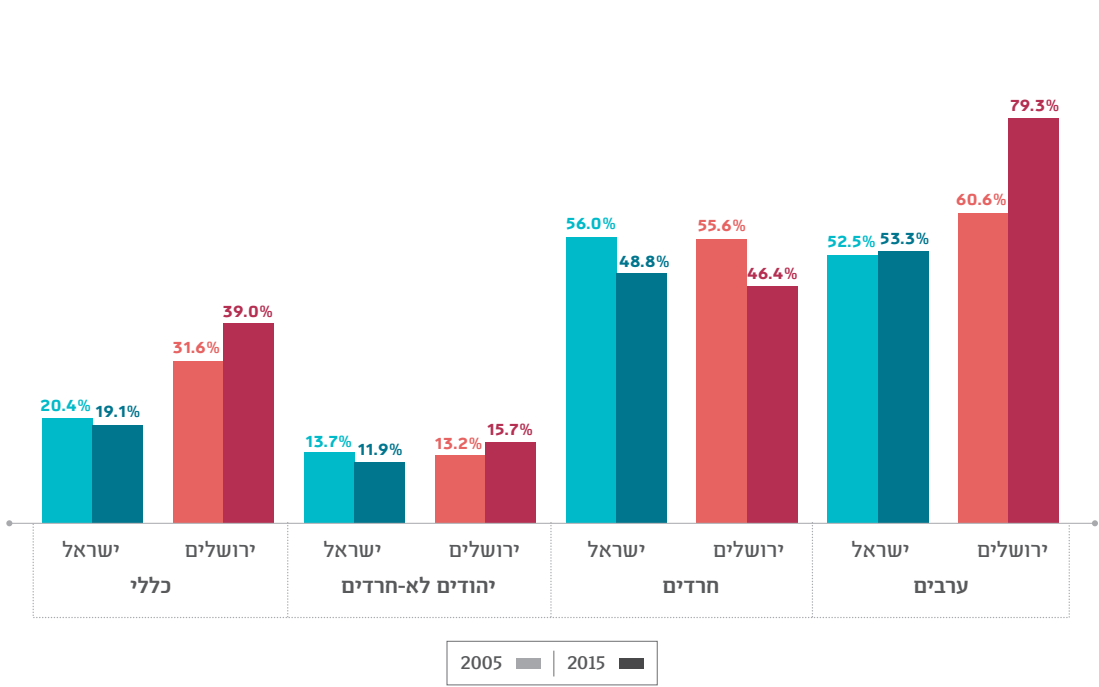
// 5.8

הפער בהכנסה לנפש בין ירושלים ובין הממוצע הארצי התרחב, במיוחד בקרב הערבים.

הפער בין רמת ההכנסה לנפש סטנדרטית בירושלים ובין הרמה בכלל המדינה עמד על 12.5%, ולאחר עשור, ב-2015, עמד הפער על 27.1%. הפער המשמעותי ביותר הוא בין ערביי ירושלים לכלל ערביי ישראל: ב-2005 הוא היה קטן יחסית (6%), וב-2015 הוא הגיע כבר ל-45%.

// 5.9

שיעורי העוני היחסי בירושלים ובישראל, 2005 ו-2015

שיעור העוני היחסי בירושלים גבוה מאוד בהשוואה למוצע הארצי ואף גדל בעשור האחרון, בניגוד למגמה הכלל-ארצית של קיטון בשיעורי העוני.

19% ממשקי-הבית בישראל היו בשנת 2015 מתחת לקו העוני, שיעור גבוה בהשוואה למרבית המדינות המפותחות. בירושלים שיעור העוני היה גבוה עוד יותר, ועמד על 39%.

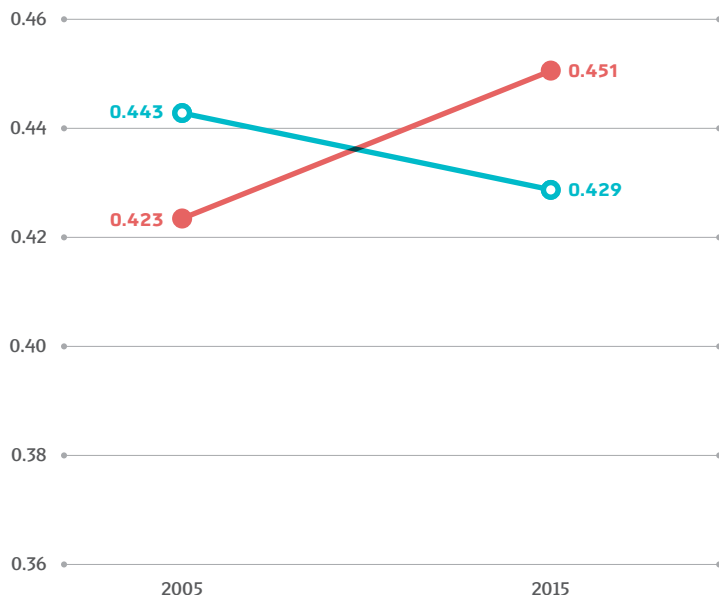
שיעור העוני בקרב ערביי ירושלים גדל ב-19 נקודות אחוז לאורך העשור ועמד על 79% בשנת 2015. מגמה זו מלמדת על הדרדרות ברמת החיים הממוצעת של ערביי ירושלים ביחס לכלל הקבוצות בישראל. ניתן לשער שמקור מרכזי לתהליך זה הוא בכניסתם של משפחות ערביות עניות יותר לתחומי העיר לצד יציאתם של משפחות ערביות מבוססות יותר.

* קו העוני חושב לפי ההכנסה הפנויה של משקי-הבית (מתוקנת למספר הנפשות הסטנדרטיות). מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי הוצאות של הלמ"ס

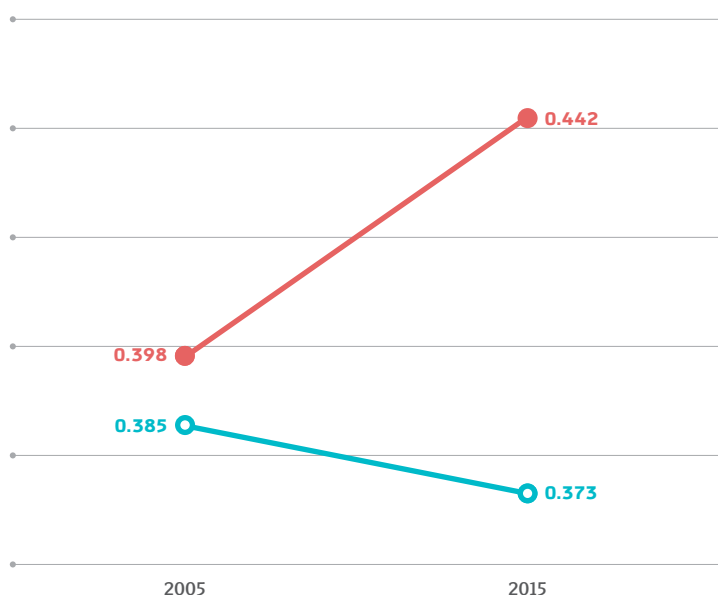
אי-השוויון בקרב תושבי ירושלים גדל בעשור האחרון באופן ניכר, בניגוד למגמה הכללית בישראל.

// 5.10

מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה כלכלית

מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה נטו

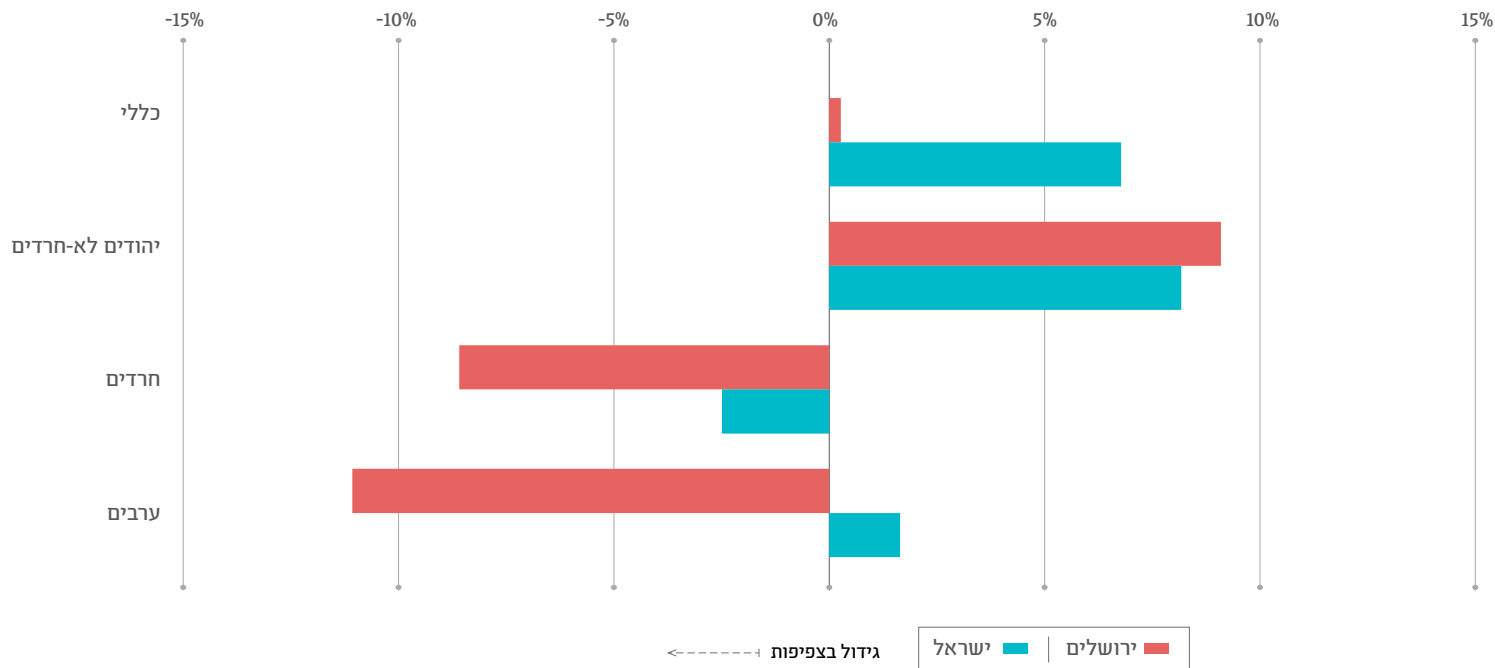
ישראל | ירושלים

* מדדי ג'יני מתוקננים למספר הנפשות הסטנדרטיות.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי ההוצאות של הלמ"ס

// 5.11

בקרב היהודים הלא-חרדים, בירושלים ובכלל המדינה, נרשמה בעשור האחרון ירידה משמעותית בצפיפות הדיור. מגמה הפוכה חלה בקרב החרדים והערבים בירושלים.

השינוי במספר הממוצע של חדרי מגורים לנפש, בשנים 2005-2015, לפי קבוצת אוכלוסייה

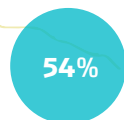

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי ההוצאות של הלמ"ס

// 5.12

עיקר הגידול במטרופולין ירושלים הורגש מחוץ לבירה.

שיעור הגידול של אוכלוסיית הרשויות במטרופולין ירושלים על-פני עשור

מטה יהודה

בית שמש

קרית יערים

27%

אבו גוש

81%

הר אדר

50%

גבעת זאב

12%

מבשרת ציון

60%

מטה בנימין

20%

ירושלים

29%

מעלה אדומים

88%

ביתר עלית

11%

אפרת

86%

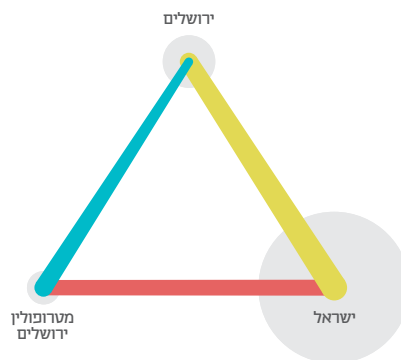
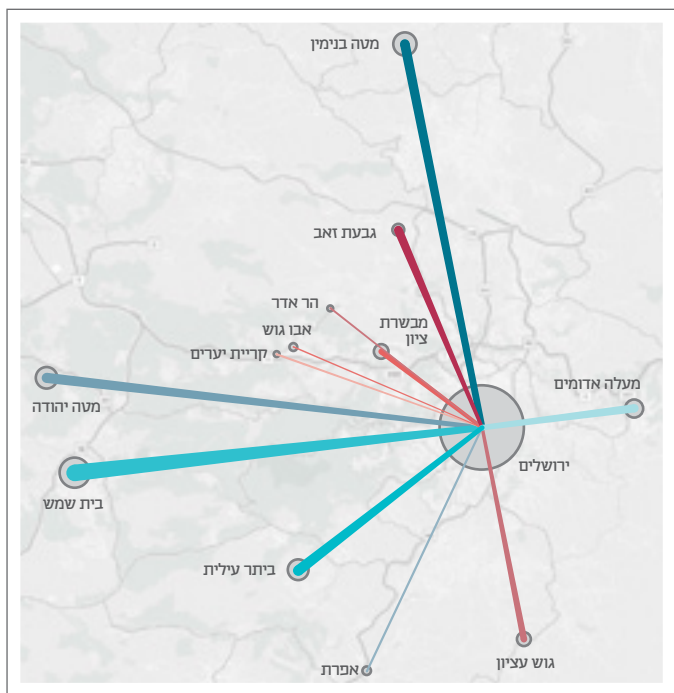
גוש עציון

ירושלים	●
רשויות חרדיות	●
רשויות דתיות	●
רשויות חילוניות ומעורבות	●

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

// 5.13

זרמי הגירה: ירושלים מול יישובי המטרופולין
עובי הקו = פרופורציית מספר הנכנסים ליישוב

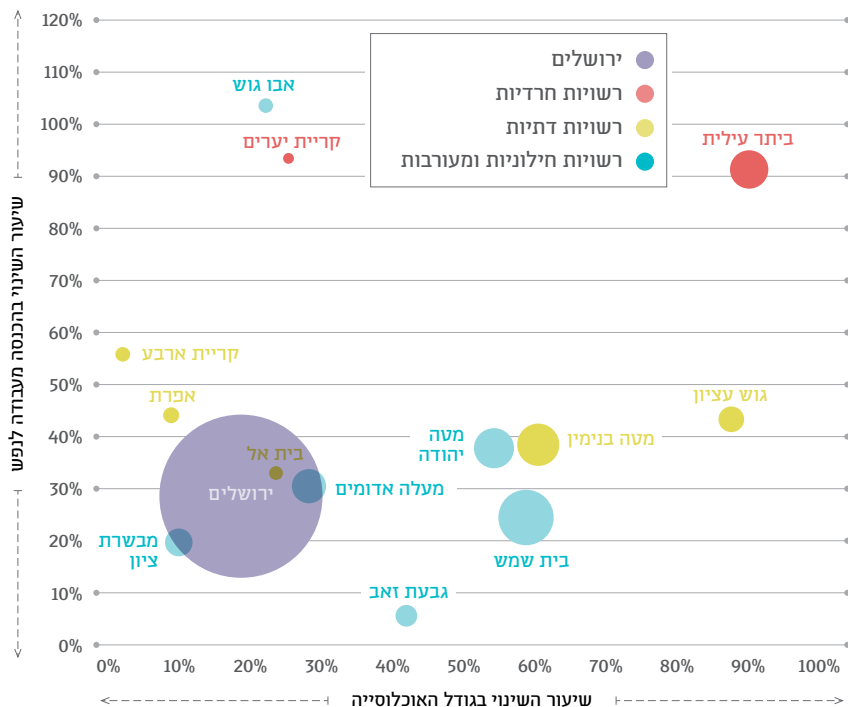
מספר היוצאים מירושלים היה במהלך העשור האחרון גבוה ממספר הנכנסים אליה; עם זאת, חלק ניכר מהמהגרים נותרו בתחומי המטרופולין.

מאזן ההגירה של ירושלים (מספר הנכנסים פחות מספר היוצאים) בין השנים 2008 ל-2015 היה שלילי, ועמד על כ-7,000 תושבים במוצע מידי שנה (כ-18 אלף תושבים יצאו מהעיר, ובמקביל היגרו אליה כ-11 אלף).

יחד עם זאת, 56% מזרם ההגירה נטו התנקזו אל הרשויות המקומיות בתחומי מטרופולין ירושלים.

// 5.14

שיעור השינוי בגודל האוכלוסייה ובהכנסה מעבודה לנפש 2004-2014

* גודל הבועה = גודל האוכלוסייה בסוף 2014
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני הלמ"ס

עיקר הגידול שחל באוכלוסייה ובהכנסה לנפש במטרופולין ירושלים הורגש מחוץ לעיר הבירה.

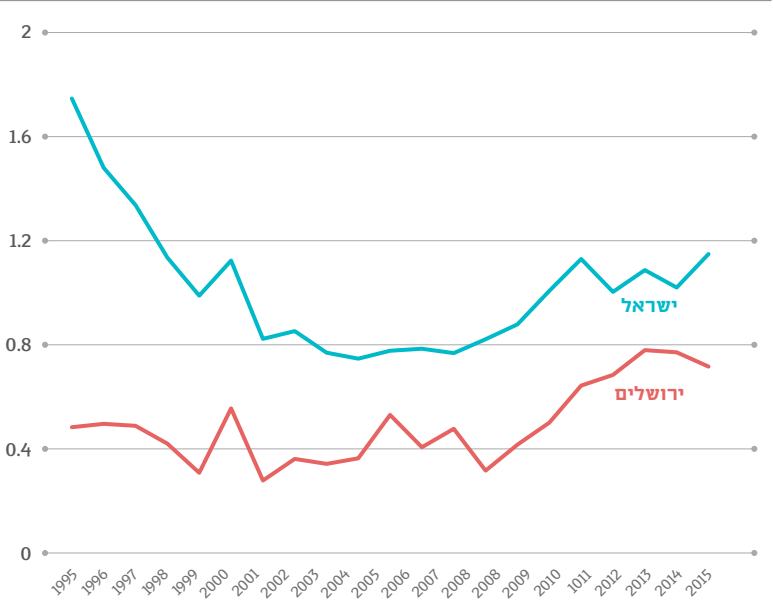
בעוד שאוכלוסיית ירושלים גדלה בכ-20% בלבד על-פני העשור, רוב הרשויות האחרות במטרופולין גדלו בשיעורים גבוהים יותר. גידול האוכלוסייה בירושלים היה מורכב מריבוי טבעי וקליטת עלייה, בעוד שברשויות האחרות חלק משמעותי מהגידול מקורו בהגירה פנימית.

רמז לשינוי שחל בהרכב האוכלוסייה במהלך התקופה טמון בשינוי שחל בהכנסה לנפש בחלקים השונים של המטרופולין. שינוי זה משקף הן שינויים קטנים בגודל משק-הבית, והן שינויים משמעותיים יותר שחלו בהכנסות של שכירים ועצמאים. ברוב המועצות האזוריות והמועצות המקומיות שבמטרופולין גדלה ההכנסה לנפש בקצב מהיר יותר בהשוואה לבירה.

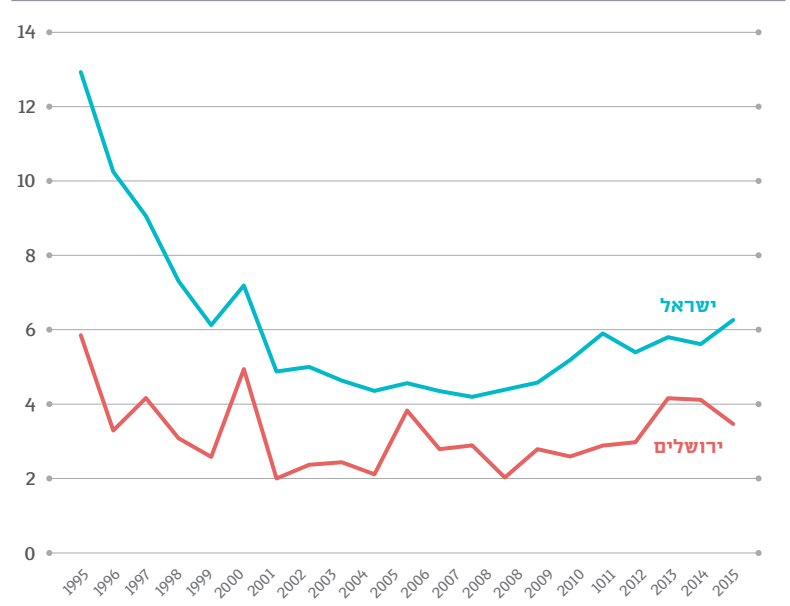
// 5.15

היצע הדיור בירושלים גדל בקצב נמוך יותר בהשוואה להיצע הדיור במדינה; אפשר שההגירה השלילית נבעה, בין היתר, ממחסור בדיור.

התחלת בנייה: שטח למגורים (אלפי מ"ר) לאלף תושבים

התחלות בנייה: דירות לאלף תושבים

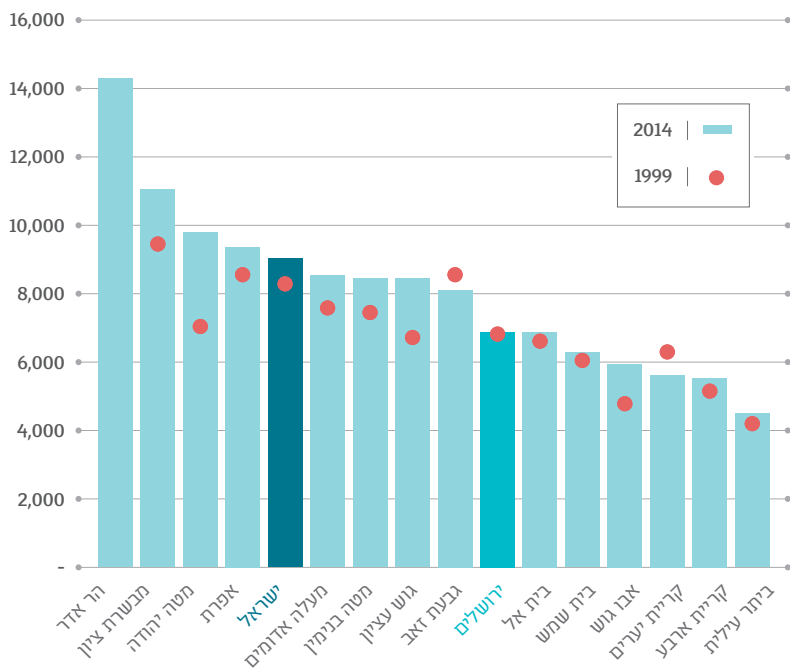

מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני הלמ"ס

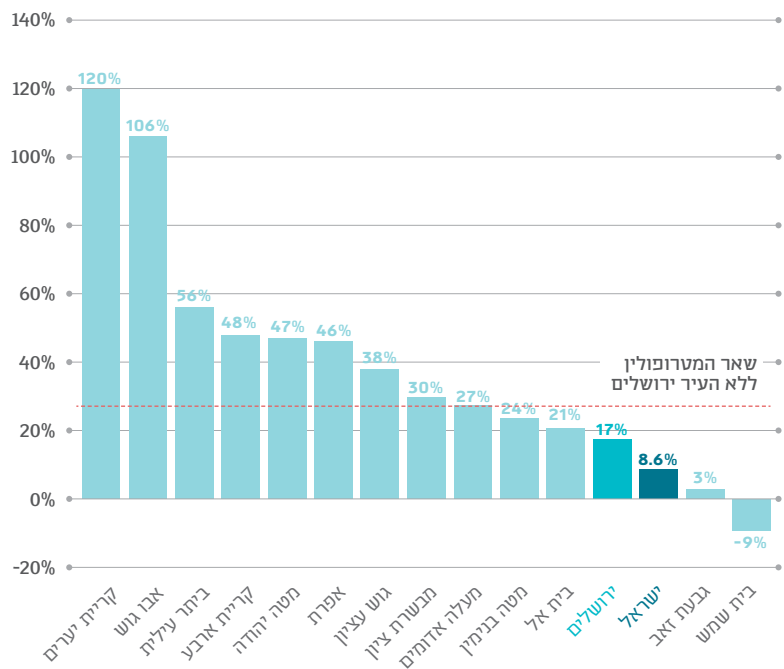
ההכנסה מעבודה בשאר חלקי המטרופולין גדלה בשיעור גבוה הרבה יותר מזה של העיר ירושלים.

// 5.16

שכר ממוצע לחודש של שכירים במשך השנה, מחירי 2014*

שיעור השינוי ברמת ההכנסה מעבודה לנפש, 2014-1999*

*מנוכה במדד המחירים לצרכן
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי הוצאות של הלמ"ס

הדגולציה בשוקי המוצדים בישראל

// אורי עקביה

הקדמה

מאז הצטרפותה לארגון ה-OECD, משתתפת ישראל בפרוייקטים ייחודיים של הערכה ומדידה של מערכות המשק והמדינה ושל תחומים חברתיים. אחד הפרוייקטים הללו הוא הרכבת מדד הרגולציה בשוקי המוצרים, מדד ה-PMR (Product Market Regulation).

מדד זה מספק הערכה לגבי המידה שבה הרשויות והרגולציה במדינות השונות מעודדות את היווצרותו של משק דינמי ותחרותי. הספרות המחקרית בתחום מעלה שקיים מתאם חזק בין רגולציה המעודדת תחרותיות לבין צמיחה כלכלית ורמת חיים. לפי מדד זה המצב בישראל אינו טוב ביחס למדינות החברות ב-OECD.

הליקויים העיקריים במקרה של ישראל הם קיומה של רגולציה מגבילה וחונקת, המפריעה למסחר ולהשקעות ומקשה מאוד על רישוי עסקים בענפים רבים; קשיים בהתנהלות מול הרשויות אם בגלל היעדר הנגשה מספקת של הדרישות החוקיות ואם בגלל ריבוי כללים ותקנות המקשים על עמידה בכללים ואפילו על עצם הבנתם; חסמי כניסה חוקיים בענפי רשת ובענפי שירותים שונים, המונעים כניסה של מתחרים חדשים לענף; וכן פיקוח על מחירים, שנותר נרחב בהרבה ביחס למדינות מפותחות אחרות שרובן הולכות ומצמצמות את תחומן באופן

משמעותי בשנים האחרונות.

על רקע זה נראה כי טמון ערך רב בשיפור המדיניות בתחום ובפרט באימוץ צעדים שנעשו ברוב המדינות החברות בארגון:

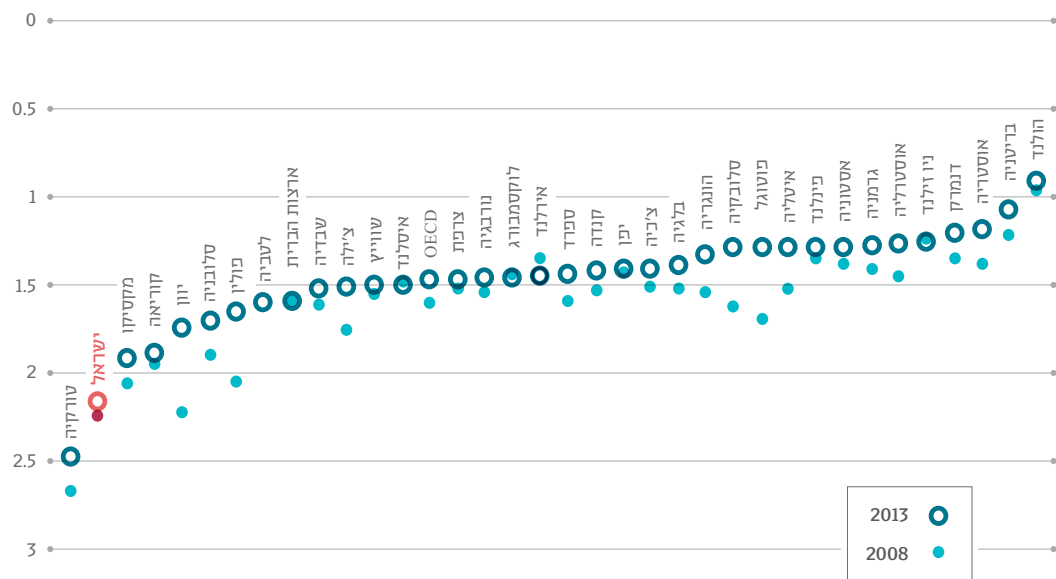
- ◆ תיעוד מקיף של התקנות הקיימות והנגשתן לציבור הרחב בחינם.
- ◆ הקלה ופישוט של בקשת ומתן אישורים לפעילות עסקית, למשל בגישת one-stop-shop שמשמעותה הגשת כל האישורים מול רשות אחת ולא מול גורמים ממשלתיים רבים ושונים.
- ◆ הסרת מגבלות חוקיות ורגולטוריות המונעות כניסה של מתחרים חדשים לענפים רבים במשק כדוגמת תעופה, תובלה יבשתית, דואר וקמעונאות בענפי הבגדים והמזון.
- ◆ קיום תכנית לטווח ארוך להפחתת הנטל הבירוקרטי על עסקים ועל אזרחים.
- ◆ המשך הפחתת הפיקוח על מחירי מוצרים שונים.
- ◆ הנהגת יחס אחיד כלפי חברות ישראליות זרות והימנעות מצעדים מונעי סחר.

// 6.1

מדד PMR, מדינות ה-OECD

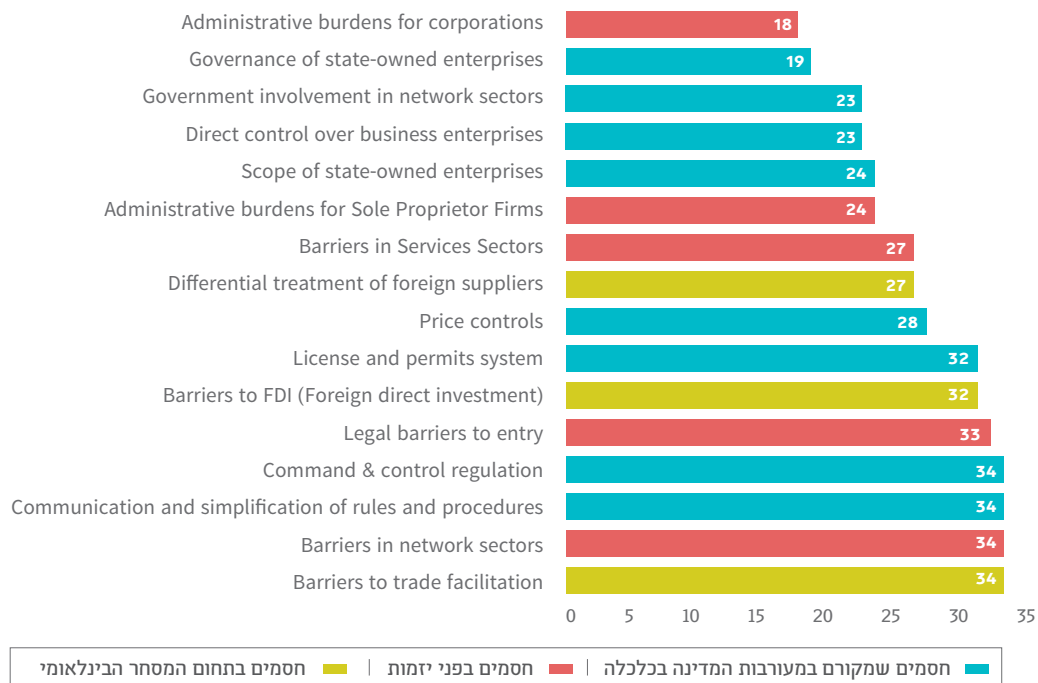
האיכות הירודה של הרגולציה בישראל אינה עוד בגדר שמועה. לפי מדד מרכזי של ארגון ה-OECD לאיכות הרגולציה בשוקי מוצרים, ממוקמת ישראל במקום אחד לפני האחרון.

הציונים במדד הכולל וב-18 מדדי המשנה השונים נעים בין 0 (המצב הטוב ביותר) ל-6 (המצב הגרוע ביותר). על פי המדד הכולל ישראל נמצאת במקום ה-34 מבין 35 מדינות הארגון. מאז שנת 2008 נרשם שיפור קל באיכות הרגולציה בישראל אולם מקומה ביחס למדינות המפותחות האחרות נשאר כשהיה.

*עבור לטביה קיימים נתונים רק עבור שנת 2013
מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

מקומה היחסי של ישראל במדדי ה-PMR

// 6.2

בכל אחד מ-16 מדדי המשנה הרלוונטיים מדורגת ישראל במקום נמוך מהחציון, וב-12 מתוכם בשליש התחתון של המדינות המדורגות.

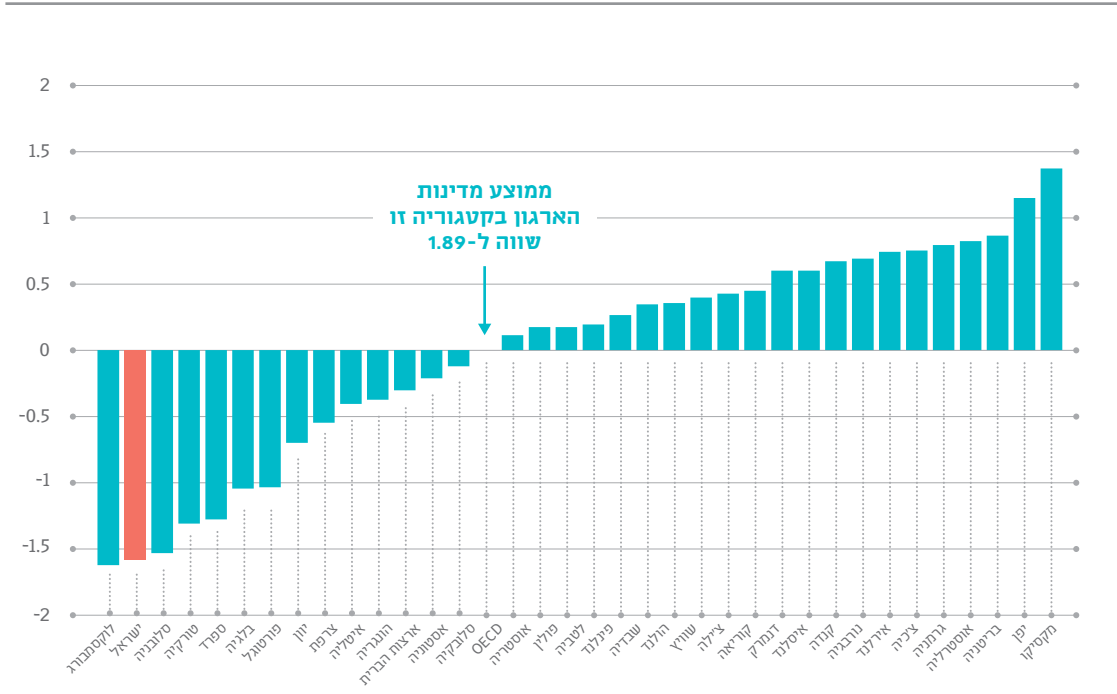
מדד ה-PMR מתחלק ל-18 מדדי משנה המשתייכים ל-3 משפחות של תחומים: (1) חסמים שמקורם בשליטת המדינה ומעורבותה בכלכלה; (2) חסמים בפני יזמות; ו-(3) חסמים בתחום הסחר וההשקעות הבינלאומיות. בכל מדד-משנה מקבלות המדינות ציון נפרד. בגרף משמאל ניתן לראות את מקומה היחסי של ישראל ביחס למדינות השונות ב-16 מדדים מתוך ה-18. שני המדדים הנותרים אינם רלוונטיים למציאות הכלכלית בישראל.

// 6.3

הרגולציה בישראל היא נוקשה ומגבילה באופן קיצוני ביחס לשאר מדינות הארגון.

מדד זה בוחן עד כמה עושה הממשלה שימוש בהרגולציה של שליטה ובקרה (להבדיל מרגולציה מבוססת תמריצים). ישראל מדורגת במקום 34 מבין 35 חברות ה-OECD. הסיבות העיקריות לדירוג זה הן: (1) היעדר נוהל מקובל לבחינת חלופות לרגולציה בקרב הרגולטורים הישראלים, (2) מגבלות חוקיות המוטלות על רואי חשבון ועורכי דין, (3) מגבלות על פעילות של חברות תעופה זרות בין יעדים בתוך ישראל וכן (4) מגבלות על שעות הפתיחה המותרות של חנויות.

פיקוח שליטה ובקרה - ביחס לממוצע מדינות ה-OECD

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

פיקוח מחירים

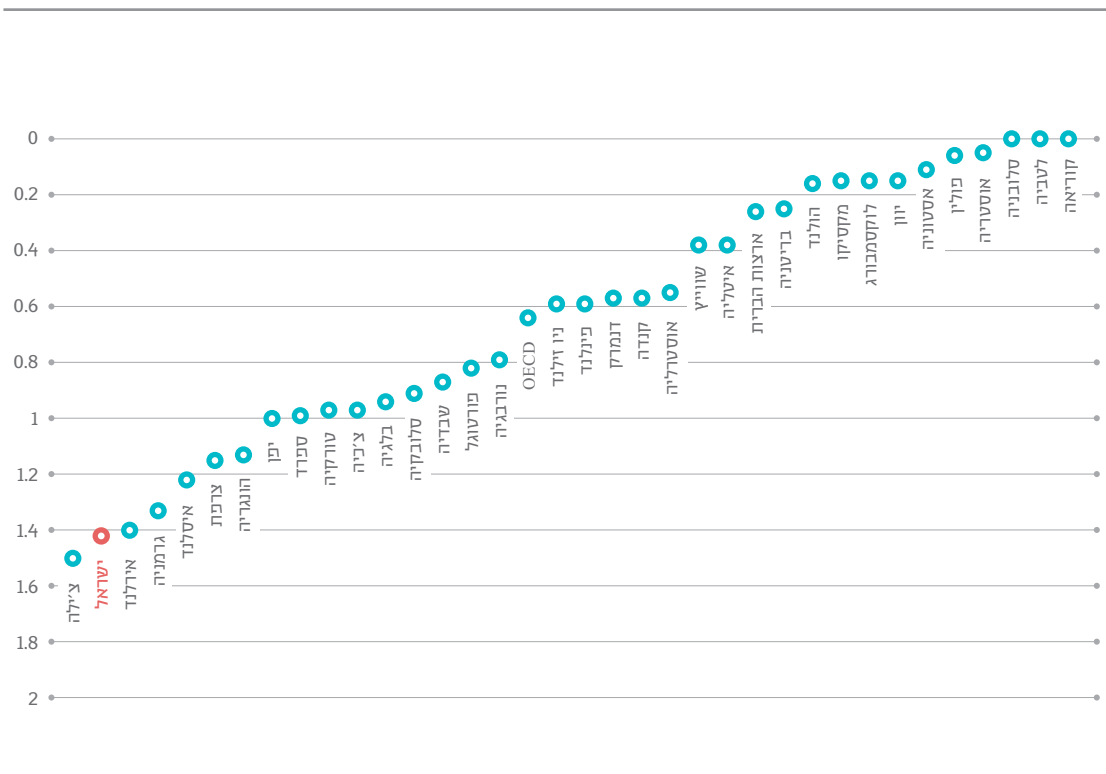
מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

// 6.4

פיקוח המחירים בישראל נרחב בהרבה מאשר ברוב מדינות הארגון, בניגוד לדפוס המקובל בשנים האחרונות של ביטול הדרגתי של הפיקוח ברוב הענפים.

מדד זה בוחן את פיקוח המחירים הנהוג בשמונה ענפים מרכזיים (תחבורה אווירית, תובלה יבשתית, מסחר קמעונאי, תקשורת, חשמל, גז, מים ושירותים מקצועיים). במדד זה ישראל מדורגת במקום 28 מתוך 35 מדינות. הסיבות העיקריות לדירוג זה הן הנהגת פיקוח על מחירי מזון, דלק וטיסות פנים. למשל, ישראל היא המדינה היחידה ב-OECD המפקחת על מחירי טיסות פנים. יש לציין עם זאת, שבמקרה הישראלי מדובר בענף קטן מאוד (הפיקוח מוטל על טיסות משדה דב לראש פינה).

מידת הקלות בהתנהלות מול רשויות המדינה

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

// 6.6

רק במדינה אחת בארגון ה-OECD קשה יותר מאשר בישראל לעבוד מול רשויות השלטון. רוב מדינות הארגון השקיעו מאמצים ניכרים לצורך הנגשת דרישות החוק לציבור ישראל ונתרה מאחור בתחום זה.

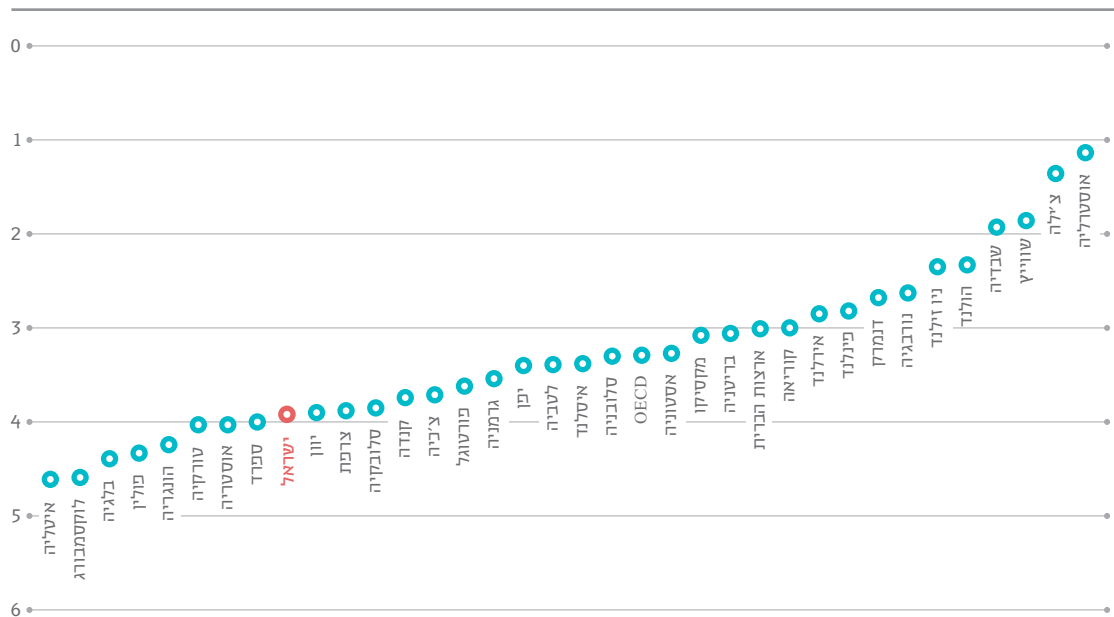
מדד זה מתייחס למאמציה של הממשלה להפחית את הזמן והמאמץ הנדרשים לתברות ופרטים בתקשורת שהם מנהלים עם רשויות השלטון ולפשט תהליכים. בתחום זה, ישראל מדורגת במקום 34 מבין 35 מדינות ה-OECD. ברוב מדינות הארגון קיים תיעוד מקיף של כל דרישות הרשיונות והתקנות הקיימות, ואחת לשישה חודשים מתפרסמים חוקים ורגולציות המיועדים לבחינה מחדש וקיימת תכנית לטווח ארוך להפחתת הנטל הביורוקרטי על עסקים ואזרחים. נכון לזמן איסוף הנתונים למדד זה (2013) נהלים מסוג זה כמעט ואינם קיימים במדינת ישראל, אך מאז שנה זו הוחלט לאמץ את חלקם.

// 6.7

חסמי כניסה מונעים תחרות גם בענפי השירותים.

מדד זה מתייחס לחסמי הכניסה הקיימים בענפי השירותים השונים. ישראל מדורגת במקום 27 מבין 35 מדינות ה-OECD. ישראל מתבלטת לרעה במגבלות המוטלות על מספר פונקציות חיוניות בתחום השירותים (לדוגמה: יעוץ השקעות, יעוץ משפטי ושירותים חשבונאיים).

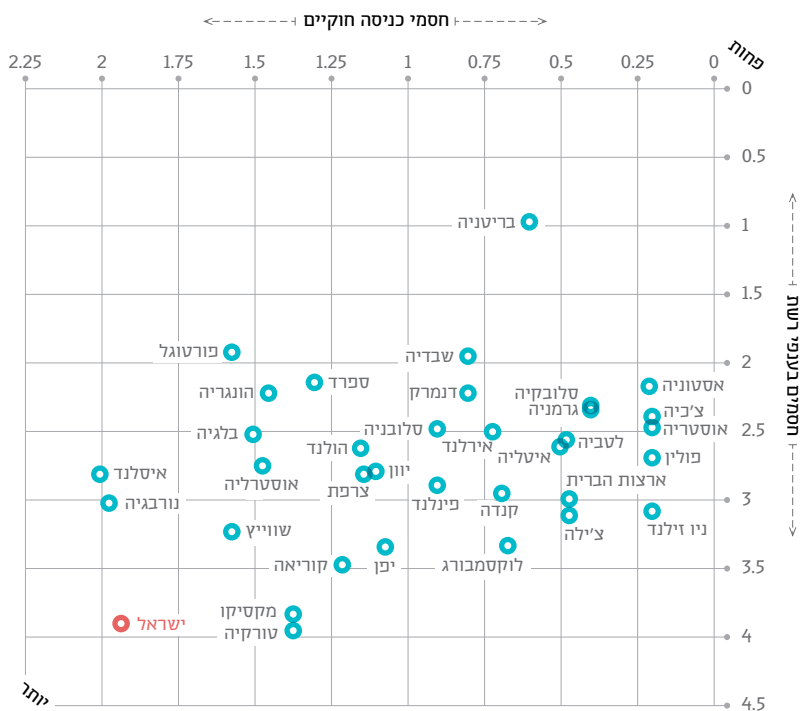
חסמים בענפי השירותים

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

// 6.8

חסמי כניסה חוקיים וחסמים בענפי רשת (Network Sectors)

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

חסמי הכניסה הרבים המאפיינים ענפי משק שונים בישראל מחלישים את הלחץ להתייעלות ולשיפור השירות בקרב השחקנים הקיימים.

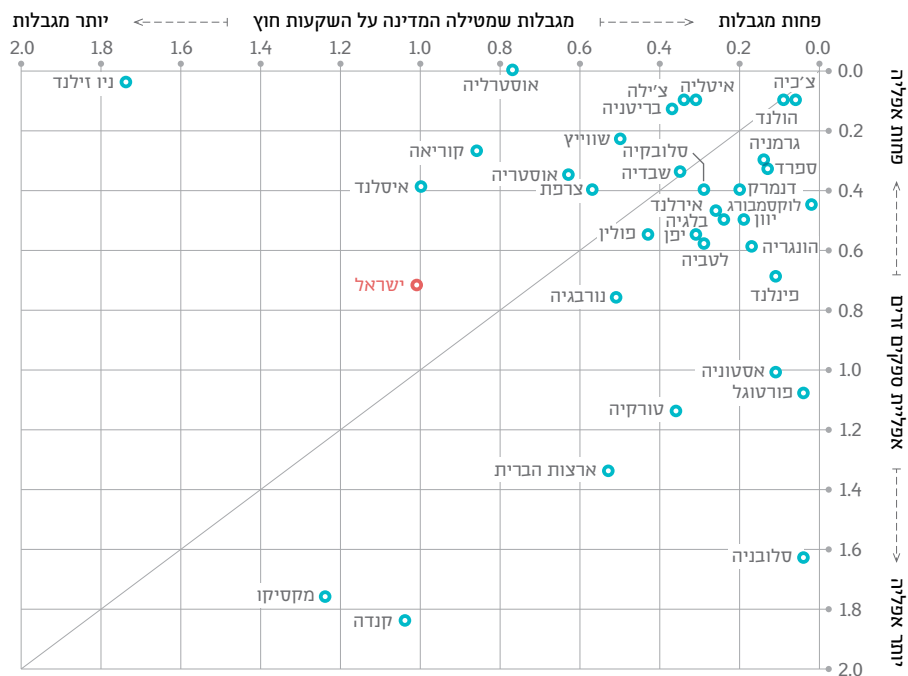
בתרשים זה מוצגים חסמי כניסה בשני הקשרים: חסמי כניסה חוקיים ל-30 ענפי-כלכלה במשק (ציר ה-X), וחסמים בענפי רשת, שהם ברובם ענפי תשתית מרכזיים (ציר ה-Y).

מדד חסמי הכניסה החוקיים ל-30 ענפים מחושב כאחוז הענפים במשק בהם חלות מגבלות מפורשות על מספר הגורמים המתחרים בענף. ישראל מדורגת במקום 33 מבין 35 מדינות ה-OECD, על רקע מגבלות חוקיות החלות בענפים הבאים: תובלה בכבישים, תחזוקת תשתיות יבשתיות, תובלה ימית, תעופה, תחזוקת תשתיות תעופה, דואר, הפקה וחלוקה של מים, נמלי ים וענף הרכבות.

מדד חסמי הכניסה ל-8 ענפי רשת כולל התייחסות לענפים: גז, חשמל, מים, רכבות, תעופה, תובלה יבשתית, דואר ותקשורת; וכן למידת ההפרדה האנכית הקיימת בענפי הגז, החשמל והרכבות.

// 6.9

מגבלות על השקעות חוץ (Barriers to FDI) (Differential treatment of foreign suppliers) זרים

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

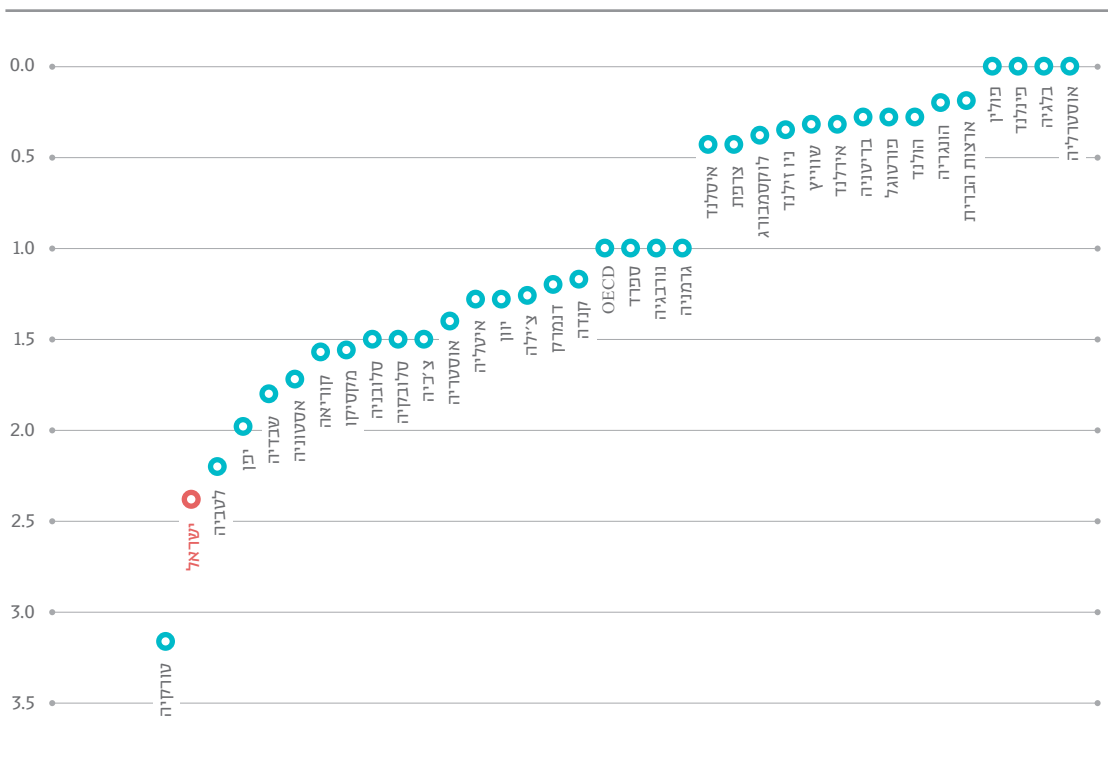
למרות התרומה המוכחת של השקעות חוץ ופעילות חברות זרות בישראל, הרגולציה המקומית מערימה קשיים בתחומים אלו.

בתרשים זה מוצגים שני מדדים בהקשרים של תמיכה בסחר בינלאומי: מגבלות על השקעות חוץ (ציר X), ומדד לרמת האפלייה של חברות זרות בכלכלה המקומית (Y).

המדד הראשון (X) כולל התייחסות למגבלות שמחילה המדינה ב-22 ענפים בהקשרים של שימוש בהון זר, תהליכי בחינה ואישור של חברות, מגבלות על העסקת זרים בתפקידים בכירים ומגבלות תפעוליות שונות כמו בעלות על קרקע ומגבלות בתחום פתיחת סניף מקומי של חברה זרה.

המדד השני (Y) מתייחס לאפליית חברות זרות בתחומים של מסים וסובסידיות, רכש ציבורי, תקנות בנוגע לכניסה לשוק והגישה לערכאות. אחת הסיבות העיקריות לדירוג הנמוך של ישראל בהקשר זה היא שבניגוד לרוב מדינות OECD, ענף התעופה לא עבר עדיין ליברליזציה מלאה, והמניעה מחברות תחבורה ותעופה זרות פעילות בתחומי ישראל.

חסמים בתחום הסחר הבין-לאומי

מקור: OECD Product Market Regulation Statistics

// 6.10

ישראל מגבילה את הסחר הבינלאומי איתה יותר מאשר כל מדינה אחרת בארגון, להוציא טורקיה.

מדד זה מתייחס להכרה ברגולציה שבוצעה על-ידי מדינות זרות, שימוש בסטנדרטים בינלאומיים והנהגת שקיפות לגבי הרגולציה המקומית בענייני סחר בין-לאומי. ישראל מדורגת במדד זה במקום 34 מבין 35 מדינות ה-OECD.

היבטים של רמת חיים

// אבי טילמן

הקדמה

מבחינת רמת אי השוויון בולטת העובדה שישראל מצויה מעל ממוצע המדינות המפותחות מבחינת אי השוויון בהכנסה פנויה אך מתחת לממוצע במונחי אי השוויון בהכנסה כלכלית. עובדה זו משקפת את השינויים שחלו במדיניות הממשלה בעשור הקודם ואת התגובה ההתנהגותית שהורגשה בשוק העבודה כלפי שינויים אלו.

מחקרים שפורסמו לאחרונה ובחנו את רמת הניעות (מוביליות) החברתית בישראל העלו שהיא גבוהה יחסית לרבות מהמדינות המפותחות.

שיפורים עתידיים ברמת החיים בישראל יצטרכו לנבוע לא רק משוק העבודה אלא גם ממבנה השווקים; ולהשתקף לא רק ברמת ההכנסה אלא גם ברמת המחירים. רמת המחירים בישראל עדיין גבוהה בהשוואה לרמה המקבילה במדינות המפותחות – והדבר ניכר גם כאשר מתחשבים ברמת ההכנסה וגם בהתחשב בחלוקה למוצרים ושירותים.

התוצר לנפש בישראל עלה בעשור החולף בקצב מהיר. אף על פי כן, הפער ברמת התוצר שהיה קיים בין ישראל לבין ממוצע המדינות המפותחות באמצע שנות ה-90 הצטמצם רק במידה מועטה (2%), על רקע הצמיחה האיטית יחסית של ישראל בעשור הקודם, וקצב הצמיחה שאפיין לאורך מלוא התקופה את שאר המדינות.

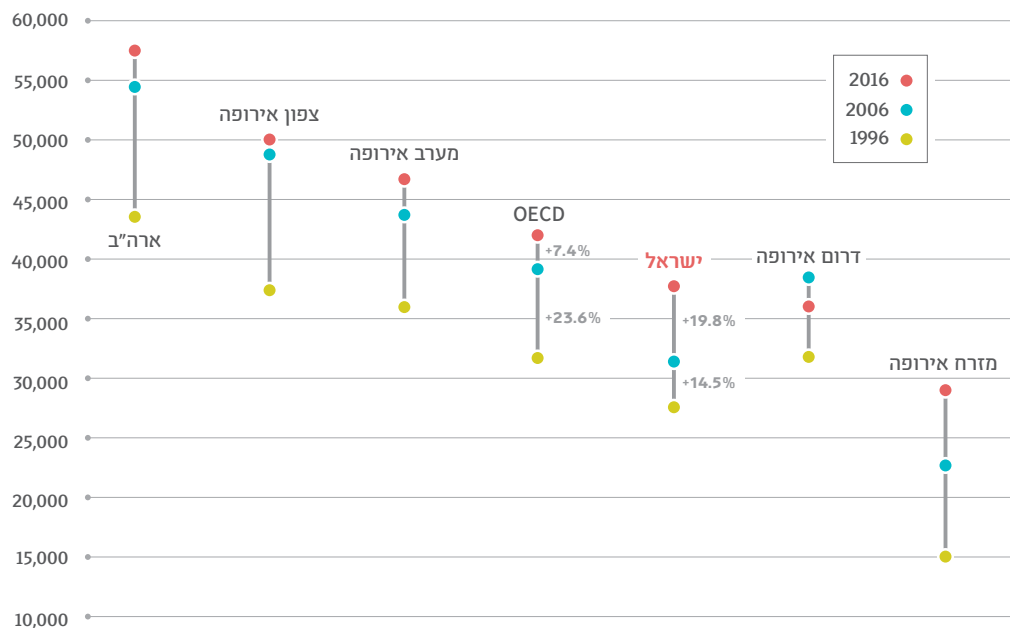
בחתך משקי הבית ההכנסה הריאלית לנפש גדלה על פני העשור ב-25% (ריאלית). הגידול הורגש בקרב ערבים ויהודים כאחד, אך באופן בולט במיוחד בקרב יהודים לא חרדים.

בעוד שההכנסה הממוצעת של משקי הבית וההכנסה לנפש גדלו, הכנסות השכירים בקרב חלק מהקבוצות דווקא קטנו על פני העשור. הסיבה לכך היא כנראה הכניסה לשוק העבודה של עובדים רבים המאופיינים ברמות נמוכות יחסית של ניסיון ומיומנות.

פערי השכר בין נשים וגברים הצטמצמו בעיקר ברמה החודשית וברמה השעתיית כמעט שלא השתנו. השוני בין המגמות משקף בין היתר את צמצום הפער במספר שעות העבודה ואחוזי המשרה בין גברים ונשים.

7.1

התוצר לנפש, ישראל ומדינות ה-OECD בדולרים מתוקני כח קניה (PPP), מחירי 2016

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD.

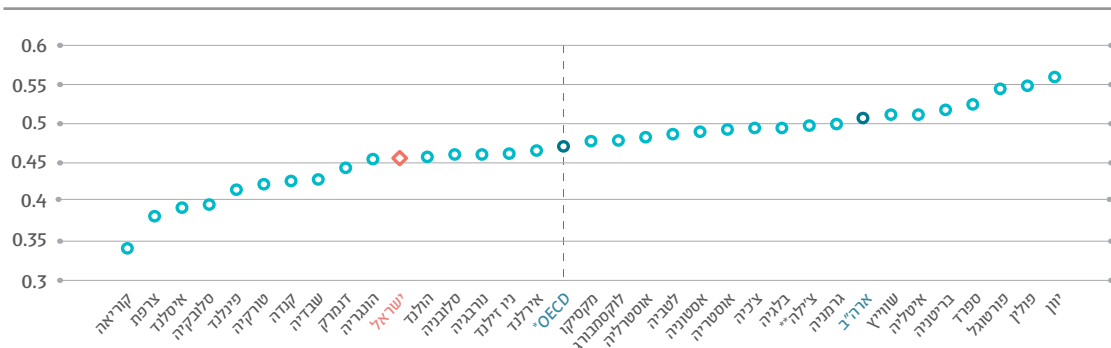
התוצר לנפש בישראל עלה בשני העשורים האחרונים במידה לא מבוטלת, אך הוא עדיין נמוך מהרמה הממוצעת במדינות ה-OECD.

בעוד שבקרב כלל מדינות ה-OECD גדל התוצר לנפש בשני העשורים האחרונים ב-32%, בישראל חל גידול מקביל בשיעור של 37%. בתוך כך, בולטת העובדה שבקרב רוב מדינות ה-OECD עיקר הצמיחה הורגשה בחצי הראשון של התקופה, ואילו בישראל קצב הצמיחה היה יציב יותר לאורך התקופה. בעשור האחרון נהנתה ישראל מצמיחה גבוהה בהשוואה לרוב המדינות המפותחות האחרות, על רקע פגיעה חלשה יותר של המשבר הכלכלי העולמי בשנים 2009-2008. לעומת זאת, בעשור הקודם (1996-2006) קצב הצמיחה בישראל היה נמוך למדי, על רקע המיתון העמוק של 2001-2003.

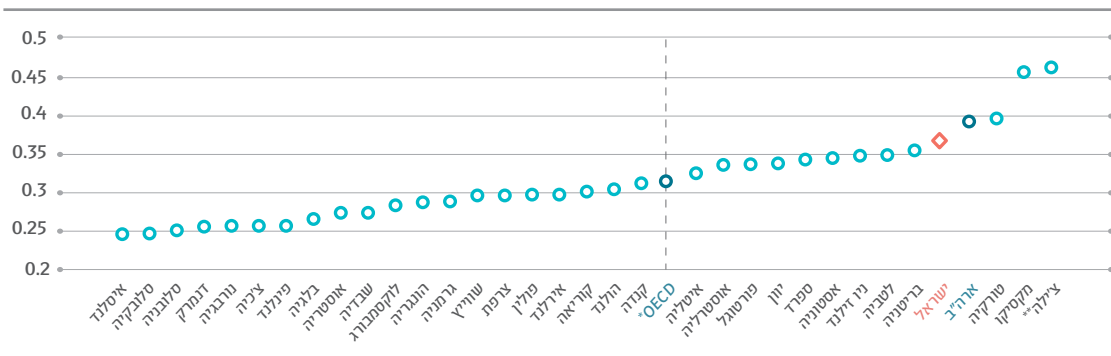
ישראל עדיין ממוקמת כיום הרחק מתחת לארה"ב, מדינות צפון אירופה ומערב אירופה, בדומה למצב באמצע שנות ה-90.

7.2

אי שיוויון בחלוקת הכנסות - מדד ג'יני להכנסה כלכלית, 2014

אי שיוויון בחלוקת הכנסות - מדד ג'יני להכנסה פנויה, 2014

* ממוצע פשוט.

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD.

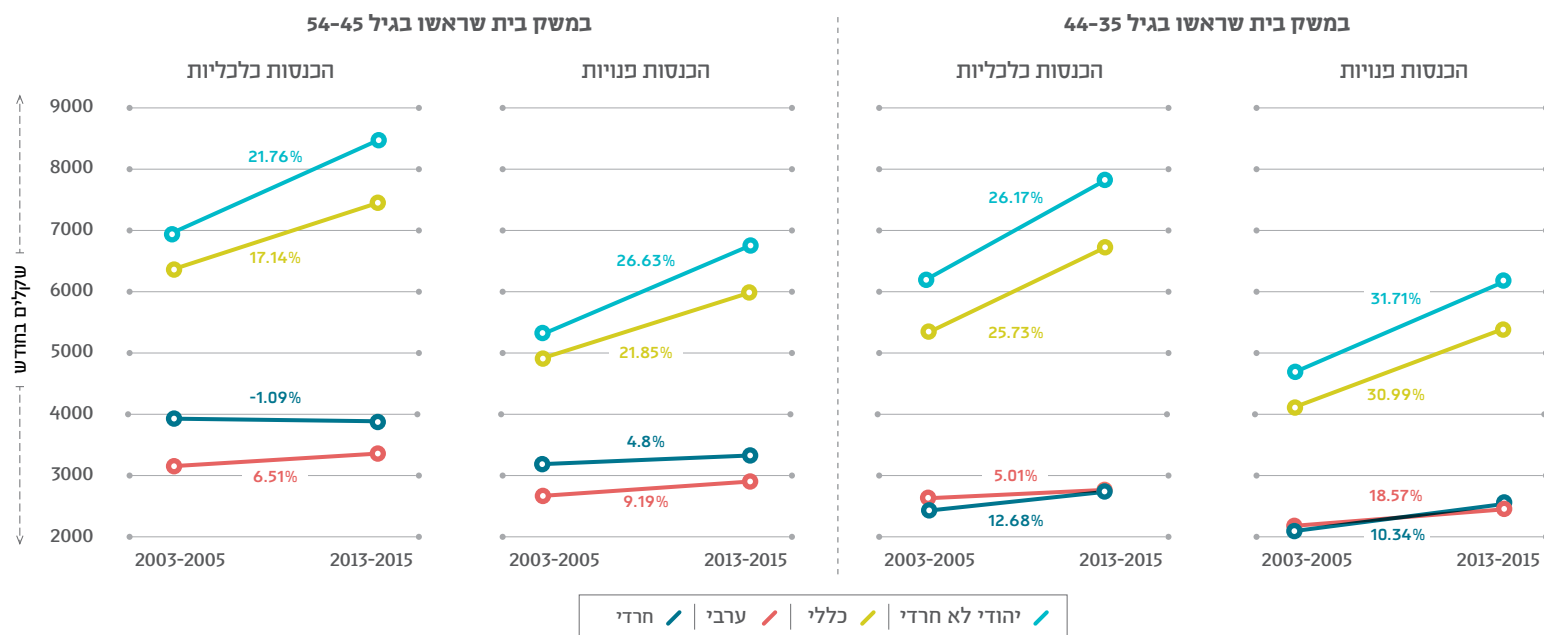
אי השוויון בישראל גבוה ביחס ליתר מדינות ה-OECD בהכנסה פנויה, אך נמוך מהממוצע במונחי הכנסה כלכלית.

בספר תכניות העבודה הממשלתיות לשנים 2017-2018 הגדיר משרד האוצר את הפחתת רמת אי השוויון במונחי מדד ג'יני ברוטו (להכנסה כלכלית) - בין שבעת המדדים המרכזיים לעבודת המשרד. נראה שבכך הכיר משרד האוצר בחשיבות של המדיניות החברתית-כלכלית להקטנת פערים בהכנסה הכלכלית (על ידי מיצוי הזדמנויות תעסוקתיות וכלכליות המשפיעות על הכנסת משקי הבית). בעבר הדגש הושם בעיקר על הקטנת פערים בהכנסה הפנויה (באמצעות התבססות על תשלומי העברה ומיסוי פרוגרסיבי), תוך התעלמות מהשפעת המדיניות על ההכנסה הכלכלית (כך למשל השפעת הקצבאות על השתתפות בשוק העבודה).

7.3

הכנסות משקי הבית של יהודים לא-חרדים גדלו במידה ניכרת בעשור האחרון - בעיקר בקרב משקי הבית הצעירים. משקי בית חרדים וערבים, לעומת זאת, הגדילו את הכנסתם במידה מתונה יותר.

הכנסה לנפש סטנדרטית לפי גיל ראש משק הבית, במחירי 2015, ראשית העשור הקודם וראשית העשור הנוכחי ושיעורי השינוי בין שתי התקופות*

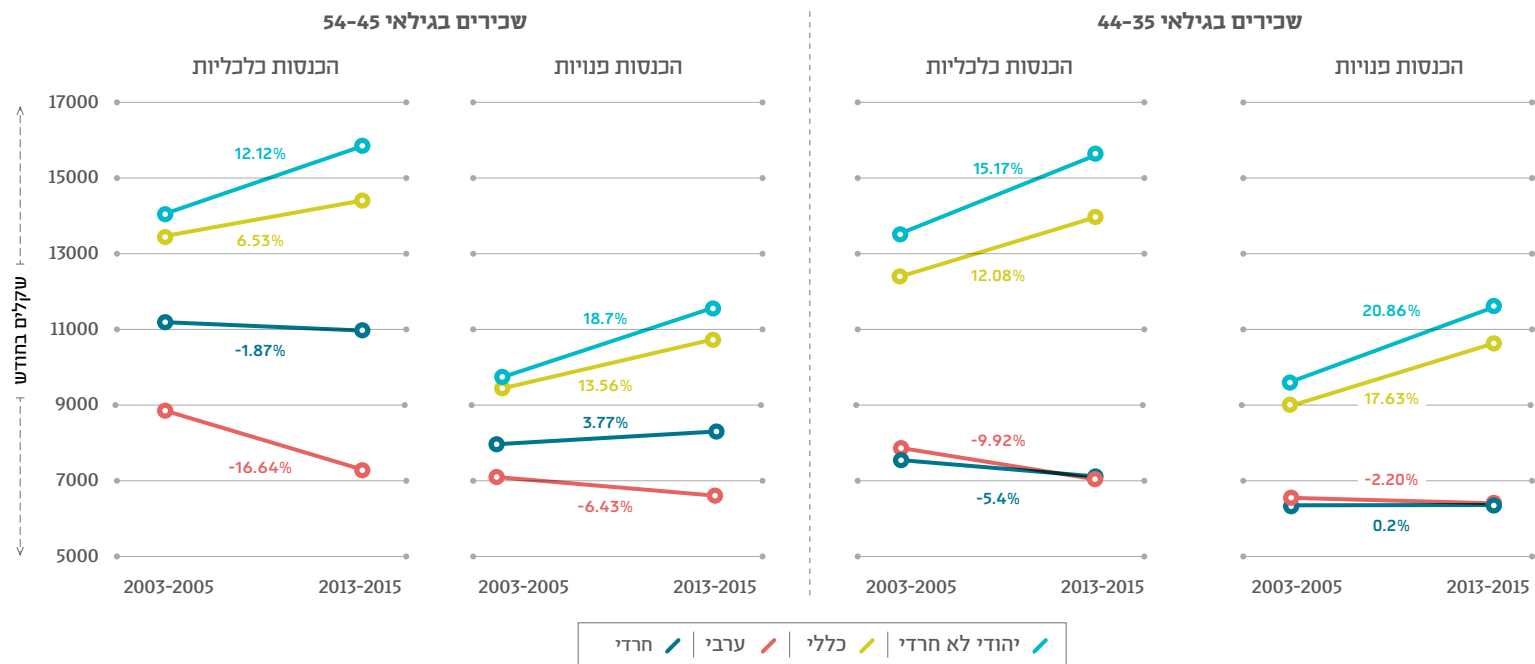

* שיעור השינוי בין הממוצע בשנים 2003-2005 לבין הממוצע בשנים 2013-2015. מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לנתוני סקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס.

7.4

בעשור האחרון ההכנסות של שכירים יהודים שאינם חרדים גדלו במידה ניכרת. בקרב השכירים הערבים והחרדים חלה ירידה או עמידה במקום, על רקע הצטרפותם של מועסקים חדשים ברמות ההכנסה הנמוכות.

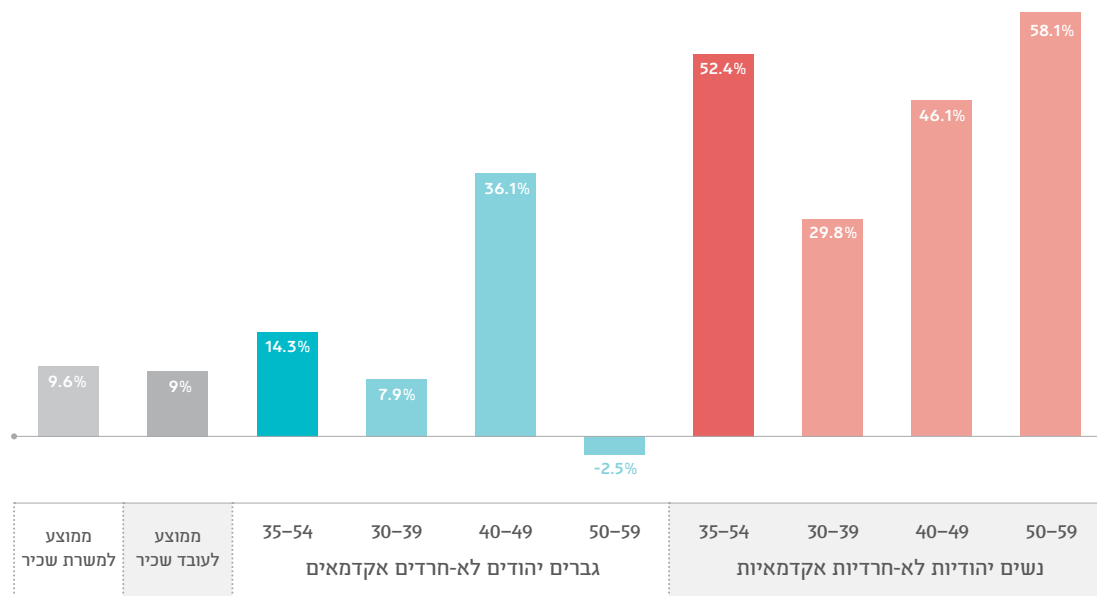
הכנסה כלכלית ופנויה למשרת שכיר של גברים, במחירי 2015, ראשית העשור הקודם וראשית העשור הנוכחי ושיעורי השינוי בין שתי התקופות*

* שיעור השינוי בין הממוצע בשנים 2003-2005 לבין הממוצע בשנים 2013-2015. מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני סקר הוצאות משקי הבית של הלמ"ס.

// 7.5

שיעור השינוי בשכר בשנים 1999-2015, לפי קבוצת אוכלוסייה, מחירי 2015

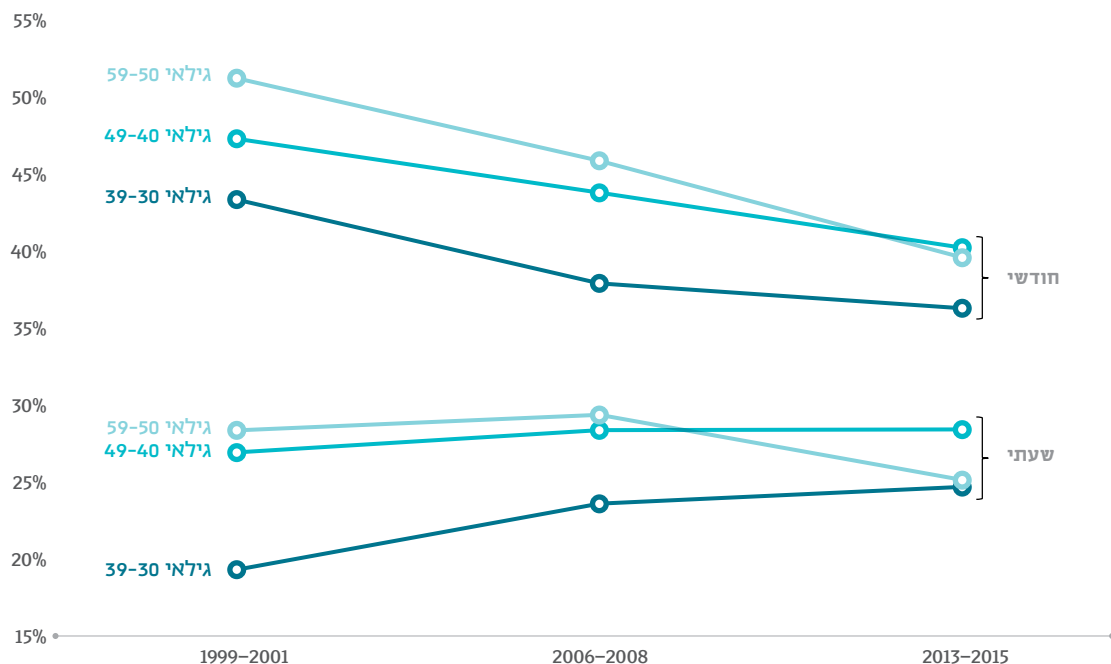

השכר הממוצע של נשים יהודיות לא-חרדיות אקדמאיות עלה בצורה ניכרת, בקצב מהיר יותר מזה של השכר הממוצע במשק.

בקרב נשים יהודיות אקדמאיות השכר עלה בצורה חדה הן בקרב הצעירות והן בקרב המבוגרות. לעומת זאת, בקרב גברים יהודים אקדמאים השכר הריאלי עלה בשיעור מתון יותר ובקרב המבוגרים שבהם אף ירד.

מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לסקרי הוצאות של הלמ"ס.

פער השכר הממוצע בין המינים ביחס לשכר הגבר, לפי קבוצות גיל ותקופות,
אקדמאים יהודים שאינם חרדים

* הנקודות המוצגות בתרשים הינם ממוצעי פערי השכר המגדריים בשלוש שנים עוקבות.
** בחישוב פער השכר המגדרי נמדד באיזה שיעור נמוך שכר הנשים ביחס לשכר הגברים.
מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לסקרי הוצאות של הל"ס

// 7.6

פערי השכר בין המינים בקרב אקדמאים יהודים לא- חרדים הצטמצמו בעשור החולף ברמה החודשית, וברמה השעתית כמעט שלא השתנו.

פערי השכר בין המינים הצטמצמו ברמה החודשית אך ברמה השעתית חל שינוי קטן בלבד. בגילאים הצעירים חל גידול בפערי השכר ובגילאים המבוגרים חלה הצטמצמות בפערי השכר.

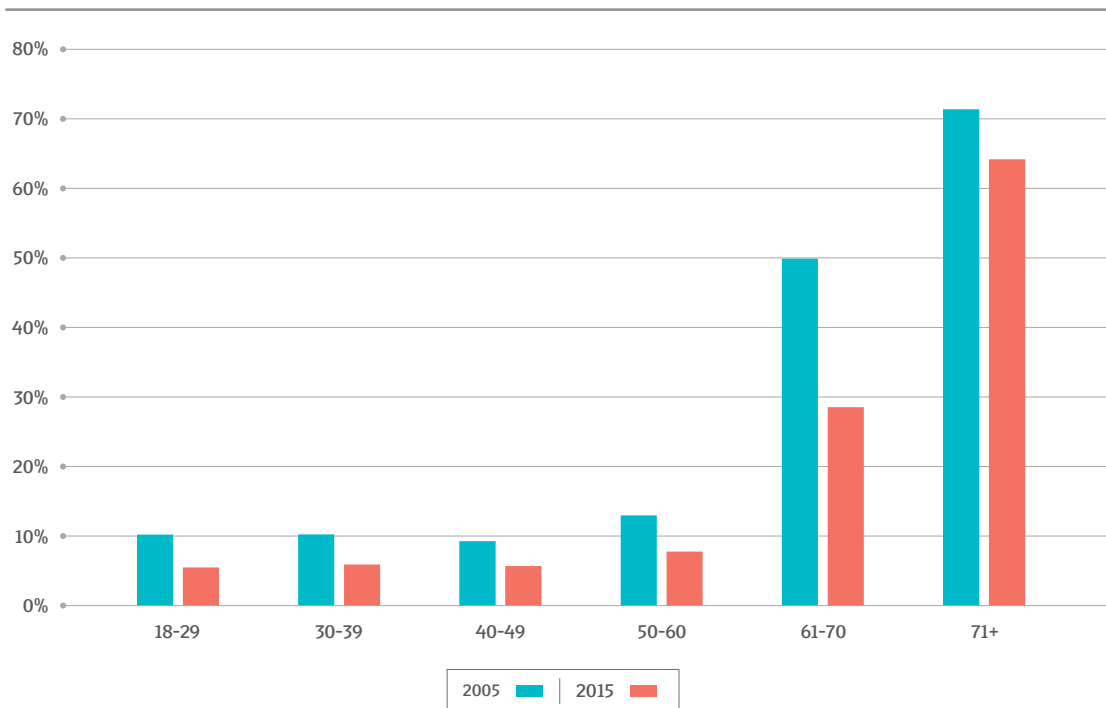
חלק מהצטמצמות הפערי יש לייחס לעובדה שנשים בשנת 2015 עבדו יותר מאשר בשנת 1999. חישובים שנעשו באגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר בשנים 2015-2016 העלו שאת פערי השכר שנתרו ניתן לייחס לפערים שעדיין קיימים במספר שעות העבודה ולהבדלים בין גברים לנשים בהשתייכות למקצועות וענפים כלכליים. חישובי האגף העלו שבהתחשב במשתנים אלו מצטמצמים פערי השכר בין גברים לנשים ל-10%.

// 7.7

שיעור המשפחות ללא מפרנס קטן בעשור האחרון בכל קבוצות הגיל.

בעשור שבין 2005 ל-2015 חלו שינויים ניכרים בשיעור ההשתתפות של הפרטים בשוק העבודה. שינויים אלו הביאו לירידה בשיעור המשפחות ללא מפרנס בכל קבוצות הגיל.

שיעור המשפחות ללא מפרנס, לפי קבוצות גיל*

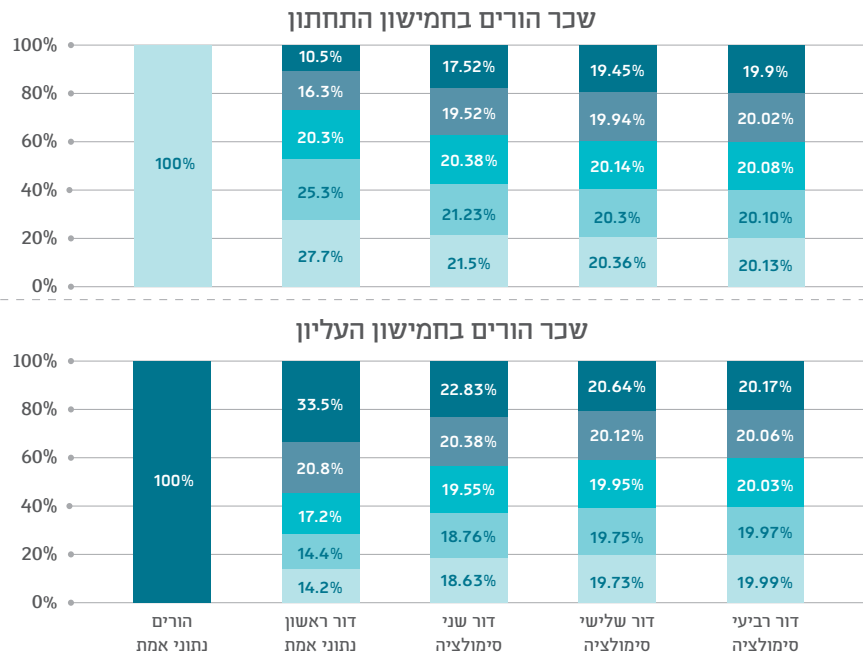
* האחוזים מתייחסים לשיעור משקי הבית ללא מפרנס מכלל משקי הבית באותה קבוצת גיל (גיל ראש משק הבית). מקור: עיבודי פורום קהלת לכללה לסקר ההוצאות של הלמ"ס.

// 7.8

מוביליות חברתית - מעברים בין חמישוני הכנסה, תהליך התכנסות שכר בין דורי*

ישראל מאופיינת ברמה גבוהה יחסית של ניעות בין-דורית.

בישראל קיים קצב גבוה יחסית של ניעות (מוביליות) בין דורית. השוואת הנתונים מול מדינות שונות, כפי שנעשתה ע"י משרד האוצר, מעלה כי רמת הניעות הבין-דורית בישראל היא מהגבוהות בקרב המדינות המפותחות, קרובה לרמה במדינות סקנדינביה. בישראל ההסתברות למי שהכנסות הוריו בחמישון התחתון להיות בחמישון העליון היא 10.5% לעומת נתון מקביל בארה"ב של 7.5% בלבד ושל 13.4% בקנדה. באופן דומה, הסיכוי של ילד שהכנסת הוריו בחמישון התחתון להישאר בחמישון התחתון הוא 27.7% לעומת 33.7% בארה"ב. בתרשים ניתן לראות כי תהליך ההתכנסות הבין-דורי הוא מהיר יחסית ותוך כשלושה דורות ההסתברות היא שווה בכל החמישונים.

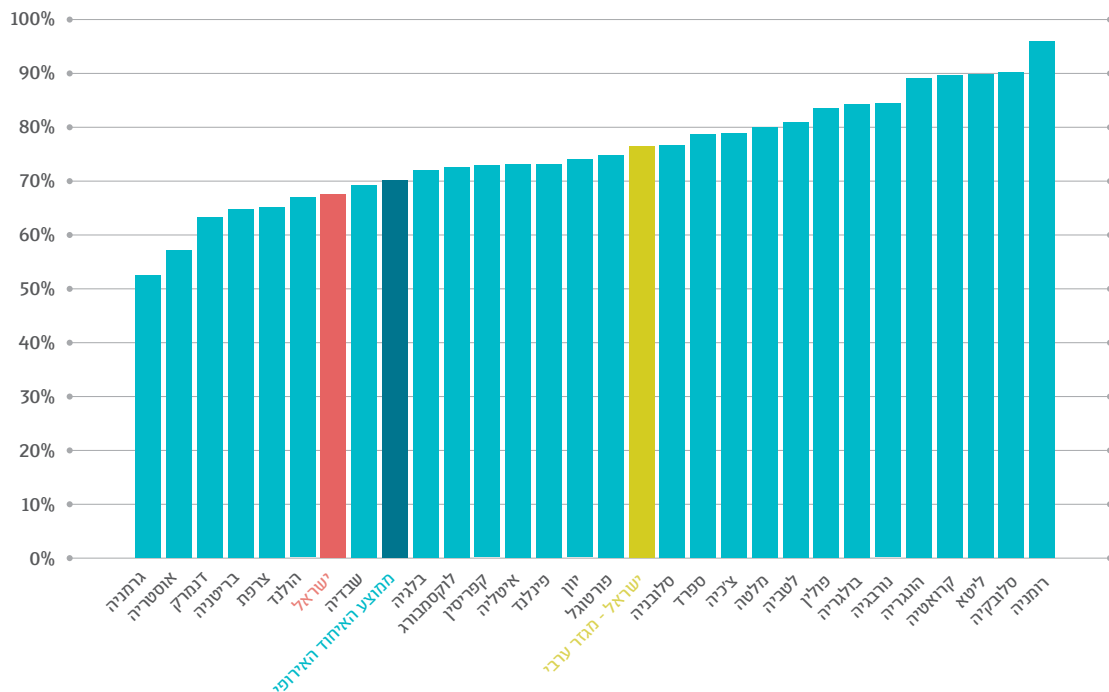

*נתוני הדור ראשון הינם לילידי השנים 1980-1982, ואילו עבור הדור השני ואילך מקורם בסימולציות המניחות שההסתברויות למעברים נותרות קבועות לאורך הדורות.

מקור: אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר: "מוביליות בין-דורית בשכר בישראל - השוואה בינלאומית ובין קבוצות אוכלוסייה" ועיבודי פורום קהלת לכלכלה.

7.9 //

שיעור המשפחות אשר מתגוררות בדירה בבעלותן - מדינות האיחוד האירופי (2014) וישראל (2015)

שיעור הבעלות על דירות בישראל דומה מאוד לזה של מדינות מערב-אירופה.

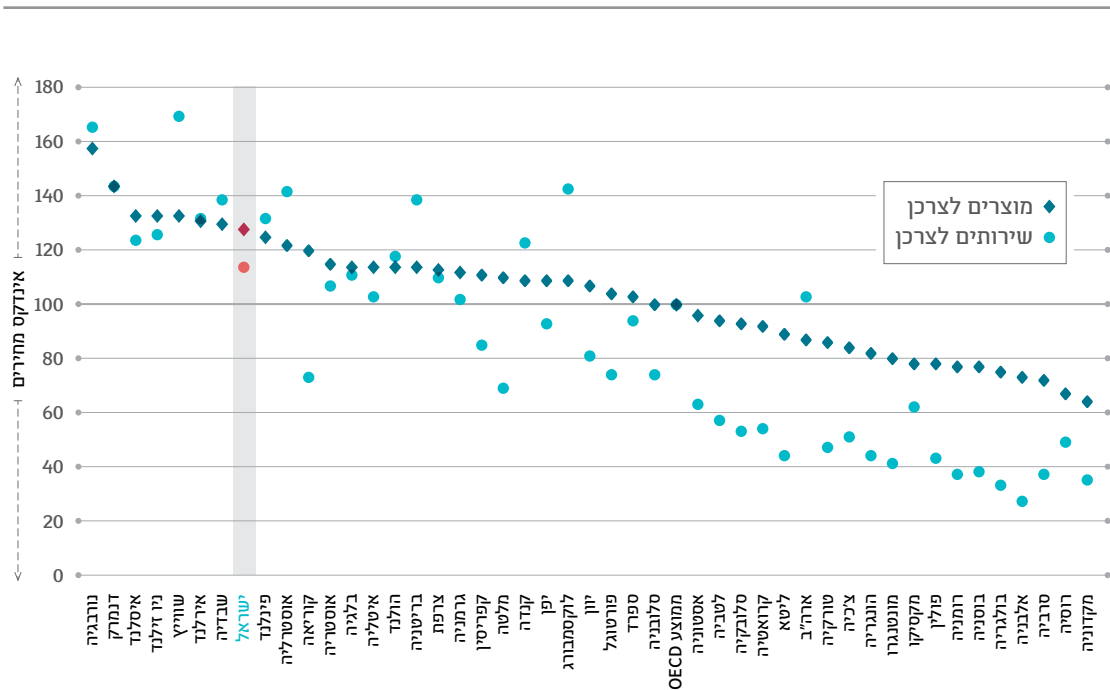
בישראל שיעור הבעלות על דירה עומד על כ-68%, בדומה לרבות ממדינות מערב אירופה. שיעור גבוה של בעלות על דיור אינו בהכרח בעל משמעות חיובית או שלילית, שכן עצם ההתבססות על בעלות ולא על שכירות תומנת בחובה יתרונות וחסרונות שונים. כך למשל, בעלות על דיור משמעה לעתים ניידות קטנה יותר בחיפוש מקום עבודה; וכך גם בסוגיית המימון: עבור חלק ממשקי הבית שכירות עשויה להיות עדיפה במקרים רבים על-פני דירה בבעלות, במיוחד בהתחשב בנטל הפיננסי הכרוך בהשגתה; ובאילווצים הכלכליים שעשויים לנבוע מהיצמדות למקום.

על רקע זה מתחזקת הטענה שהמדיניות הממשלתית צריכה להתרכז בדרכים להגדלת היצע הדירות באופן כללי ולהשאיר לפרטים את הבחירה בין בעלות לשכירות.

מבחינה זו, אין כל סיבה לקשור בין רמת החיים של משקי-בית לבין חזון כלל-חברתי בנוגע להגדלת שיעור הבעלות על דירה.

מקור: עיבודי הלמ"ס לנתוני ה-Eurostat על מדינות האיחוד האירופי ולסקר הוצאות משק הבית, נתוני המגזר הערבי - עיבוד של פורום קהילת לסקר הוצאות משקי הבית

מחירי מוצרי צריכה ושירותים בהשוואה בינלאומית, 2014 (100=ממוצע ה-OECD)

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD.

// 7.10

המחירים בישראל גבוהים ביחס למדינות מפותחות אחרות, ביחוד בתחומים בינלאומית כגון מזון.

בהשוואה בינלאומית מחירי המזון בישראל גבוהים יחסית, בעוד שמחירי הלבוש נמוכים יחסית.

בשנת 2014 מחירי המוצרים בישראל היו גבוהים ב-28% ממוצע ה-OECD ומחירי השירותים היו גבוהים ב-14%. ייתכן והדבר משקף חוסר תחרות, הגנות יתר על הייצור המקומי וכן חסמים שונים.

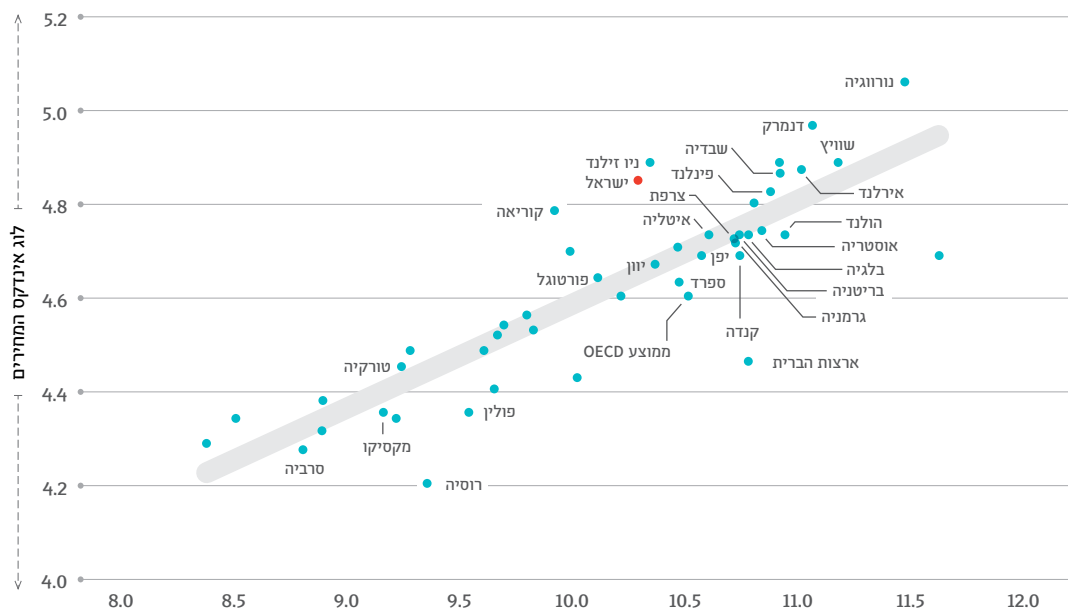
כך לדוגמה מחירי המזון היו גבוהים ב-24% מאשר ממוצע ה-OECD, בעיקר עקב חסמים וחוסר תחרות.

// 7.11

המחירים בישראל גבוהים ביחס לעולם, גם כאשר מתחשבים בפערים ברמת ההכנסה.

ישנן תיאוריות שלפיהן המחירים תלויים בגובה התוצר לנפש במדינות השונות אשר מתבטא בשכר גבוה יותר והדבר משפיע בעיקר על מחירי השירותים והמוצרים שאינם סחירים. ניתן לראות את הקורלציה בתרשים, אך הפער בישראל עדיין מאד גבוה גם אם לוקחים בחשבון את השכר הנמוך יותר בישראל לעומת מדינות אחרות. ישראל נמצאת הרבה מעל קו המגמה גם ביחס למדינות יקרות יחסית כגון נורבגיה ושווייץ.

מחירי מוצרי צריכה אל מול תוצר לנפש, סולם לוגריתמי, 2014

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD.

מגמות מחירים, מדינת ישראל אל מול מדינות ה-OECD

מקור: עיבודי פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD.

// 7.12

המחירים הגבוהים בישראל אינם תופעה חדשה, אך מאז שנת 2008 פערי המחירים אל מול ה-OECD התרחבו ברוב הקטגוריות.

מחירי מוצרים ושירותים, ובאופן ספציפי מזון, עלו ביחס לממוצע ה-OECD בין 2008 ל-2014.

מחירי המזון והלבוש אשר מרכיבים חלק ממחירי המוצרים לצרכן, השפיעו על מדד מחירי המוצרים באופן שונה - בעוד שמדד מחירי המזון עלה הרי שמדד מחירי הלבוש ירד. מכאן שהלבוש נעשה זול יותר יחסית בישראל, ככל הנראה כתוצאה מפתחת השוק לייבוא והסרת חסמים שונים, ואילו המזון נהיה יקר יותר בעיקר עקב חסמים שונים וחוסר בתחרות בענף זה.

הערות מתודולוגיות

מקורות המידע: הגופים העיקריים מהם נלקחו הנתונים המופיעים בפרסום זה הם:

- השלכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס)
- הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD)
- Luxembourg Income Study Database (LIS)
- משרד החינוך
- הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה)
- הבנק העולמי (World Bank)
- מכון המחקר הצרפתי CEPII
- רשות המסים
- NASA
- CIA Factbook
- Tokyo Bureau of General Affairs
- Unites States Census Bureau
- Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE)
- מכון ירושלים למחקרי מדיניות
- משרד האוצר
- מסד הנתונים של הנציבות האירופית (EuroStat)

סיווג רמת דתיות: זיהוי האוכלוסייה החרדית בישראל נעשה בדרכים שונות, בהתאם לנתונים הקיימים ולשיטות המקובלות. בחלק מהמקרים, הזיהוי נעשה לפי מוסד לימודים אחרון ומקום מגורים. במקרים אחרים הזיהוי מתבסס על הגדרה עצמית של רמת דתיות (חרדי, דתי, מסורתי, חילוני וכדומה).

עיבוד נתונים: המידע המוצג בפרסום זה כולל נתונים מקוריים ונתונים אשר עובדו על ידי פורום קהילת לכללה.

פרסומים קודמים בסדרה:

פורום קהלת לכלכלה

פורום קהלת לכלכלה מקדם מדיניות תומכת צמיחה, תחרות וחירות, באמצעות מחקר כלכלי וחברתי. הפורום נוסד בירושלים בספטמבר 2014, בתמיכת פורום קהלת וקרן תקוה. הפורום מתמחה בניטוח סוגיות כלכליות וחברתיות ובהכנת הצעות מדיניות על בסיס מחקרי, תיאורטי ואמפירי. פעילות הפורום ופרסומיו מכוונים למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, ומטרתם לגבש תמונה מדויקת של המציאות הכלכלית והחברתית בישראל, לאתגר תפיסות מקובלות, ולהציע פתרונות מדיניות שיאפשרו לקדם שגשוג כלכלי וחברתי.

פורום קהלת

פורום קהלת הוא מכון מחקר השוכן בירושלים ופועל לעיגון מעמד הקבע של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, לחיזוק הדמוקרטיה הישראלית, קידום חירות הפרט ועידוד יישום עקרונות השוק החופשי בישראל. הפורום איננו מפלגתי ונשען על מקורות עצמאיים פרטיים ללא מימון ישיר או עקיף ממדינת ישראל או מכל ישות מדינית אחרת. כל תוצרי הפורום מוגשים למקבלי ההחלטות ולציבור ללא תמורה.

קרן תקוה

קרן תקוה היא מוסד פילנתרופי ומכון חשיבה אמריקני, ששם לו למטרה לטפח מצוינות אינטלקטואלית ואזרחית בעם ישראל ובמדינת ישראל. הקרן עושה זאת באמצעות מפעלים חינוכיים ואינטלקטואליים, בהם באים לידי ביטוי מיטב ההוגים והתורות המדיניות, המוסריות, הכלכליות שהתפתחו במהלך ההיסטוריה.

תפיסת העולם של הקרן: בהכרתה הפוליטית הקרן היא ציונית; בהשקפתה הכלכלית היא מצדדת בשוק חופשי; בתפיסתה התרבותית היא בעלת נטייה מסורתית; ומבחינה אזרחית ודתית היא דוגלת בחירות הפרט. הקרן מעודדת דיון וויכוח ערים ופתוחים בין חלקי החברה הישראלית, בין ישראל לתפוצות, ובין ההגות היהודית לעולמית.

הקרן משקיעה במגוון רחב של יוזמות בישראל, בארצות הברית וברחבי העולם, ובכלל זה תכניות אקדמיות וחינוכיות, מענקי מחקר ופרסומים.

פורום קהלת

פורום קהלת הוא מכון מחקר השוכן בירושלים ופועל לעיגון מעמד הקבע של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, לחיזוק הדמוקרטיה הישראלית, קידום חירות הפרט ועידוד יישום עקרונות השוק החופשי בישראל. הפורום איננו מפלגתי ונשען על מקורות עצמאיים פרטיים ללא מימון ישיר או עקיף ממדינת ישראל או מכל ישות מדינית אחרת. כל תוצרי הפורום מוגשים למקבלי ההחלטות ולציבור ללא תמורה.

פורום קהלת (ע"ר)

רח' עם ועולמו 8, ירושלים 9546306

טל': 02-6312720 | פקס: 02-6312724

office@kohelet.org.il | www.kohelet.co.il

ISBN 978-965-7674-45-1

9 789657 674451